

T.C.

MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI

**Anlam Teorisinden Bütünlüklü Bir Dil Teorisine Geçiş: Analitik Dil Felsefesinde Bir
Dönüm Noktası Olarak J. L. Austin'in Söz Edimleri Kuramı**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Serkan SANSAR

DANIŞMAN

Prof. Dr. Nebil REYHANI

2023 – Muğla

T.C.
MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI

**Anlam Teorisinden Bütünlüklü Bir Dil Teorisine Geçiş: Analitik Dil Felsefesinde Bir
Dönüm Noktası Olarak J. L. Austin'in Söz Edimleri Kuramı**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Serkan SANSAR

DANIŞMAN
Prof. Dr. Nebil REYHANI

2023 – Muğla

YEMİN

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Anlam Teorisinden Bütünlüklü Bir Dil Teorisine Geçiş: Analitik Dil Felsefesinde Bir Dönüm Noktası Olarak J. L. Austin’in Söz Edimleri Kuramı” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça’da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

06/11/2023

Serkan SANSAR

**Anlam Teorisinden Bütünlüklü Bir Dil Teorisine Geçiş:
Analitik Dil Felsefesinde Bir Dönüm Noktası Olarak J. L. Austin'in
Söz Edimleri Kuramı**

ÖZET

Bu çalışmanın temel amacı John L. Austin'in, analitik felsefe geleneği içerisinde ortaya çıkan dil felsefesi anlayışlarına kazandırdığı yeni perspektifi ortaya koymaktır. Analitik felsefe geleneğinde Austin'e gelinceye kadarki filozoflar, edindikleri pozitivist tutumun da etkisiyle dünyayı empirik bilgilerle açıklamaya yönelmişlerdir. Dünyayı empirik bilgilerle açıklamak, dil aracılığıyla gerçekleştirilebilirdir. Dil aracılığıyla dünyaya dair betimlemeler yapılacaktır. Ancak bu betimlemelerin sağlayıcısı olan dil, gündelik dil olmamalıdır. Çünkü gündelik dil belirsizliklere sahiptir. Anlama dair belirsizlik taşıyan bir dilden hareket etmek, dünyaya dair yapılan betimlemeleri objektif olma niteliğinden uzaklaştıracaktır. Dolayısıyla anlama kesin olarak işaret edebilen mantık aracılığıyla, dil tekrar düzenlenmelidir. Austin'e gelinceye kadarki filozoflar dili, karşılaştıkları anlam problemleri nedeniyle ele almaktadırlar. Problemlerin giderilmesiyle, anlama dair bir açıklık sağlanması ve böylelikle bir ifadenin kast ettiği anlamın kesin olarak ne olduğunun tespit edilmesi amaçlanmaktadır. Böylelikle dünya empirik bilgilerle açıklanabilir olacaktır. Bu noktada ortaya çıkan, filozofların dile dair incelemelerinin temelinde epistemolojik kaygıların bulunmasıdır. Austin'e gelinceye kadarki filozoflar dili, bu kaygı temelinde ve anlama açıklık kazandırma amacıyla ele almaktadırlar. Yani bu incelemelerde esas olarak açıklanmaya çalışılan şey dil değildir. Bunun yanında epistemolojik bir kaygıya sahip olmak, dili yalnızca betimleme işlevi bakımından ele almaya yol açmıştır. Görülmektedir ki Austin'e gelinceye kadarki analitik gelenek filozoflarının dil felsefeleri, anlam teorileri üretme bakış açısıyla sunulmuştur. Dilin bizzatı kendisi, Austin'in söz edimleri teorisinde incelenmektedir. Austin dile dair bütünlüklü bir kavrayış sunarak, onu kavramayı kolaylaştırmıştır. Austin'e göre dil, betimleme işlevinin yanında selamlama, sohbet etme, kabul etme, reddetme, özür dileme, teşekkür etme, haklı bulma, haksız bulma ve daha birçok işleve sahiptir. Austin tüm bu işlevleri açıklığa kavuşturarak, tüm bu işlevlerin nasıl gerçekleştiğini açıklamaktadır. Dil, sözcelemelerinin edimde bulunması aracılığıyla bu işlevlerini gerçekleştirebilmektedir. Dile dair bu bütünlüklü inceleme, dil felsefesi tarihine yeni bir perspektif kazandırmaktadır. Austin söz edimleri teorisine, dil felsefesi tarihine dil teorileri perspektifini kazandırmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Analitik Felsefe, Anlam Teorileri, Asalak Sözcelemeler, Dil Fenomenolojisi, Dil Teorileri, Edimsel Sözcelemeler, John L. Austin, Saptayıcı Sözcelemeler, Söz Edimleri.

**From a Theory of Meaning to an Integrated Theory of Language: J.
L. Austin's Theory of Speech Acts as a Turning Point in Analytic
Philosophy of Language**

ABSTRACT

The main aim of this study is to reveal the new perspective that John L. Austin brought to the philosophy of language conceptions that emerged within the analytic philosophical tradition. Philosophers in the analytic philosophical tradition until Austin, under the influence of their positivist attitude, have tended to explain the world through empirical knowledge. Explaining the world with empirical knowledge can be realized through language. Descriptions of the world will be made through language. However, the language that provides these descriptions should not be ordinary language. Because ordinary language has uncertainties. Acting from a language that carries ambiguity about meaning will distract the descriptions of the world from being objective. Therefore, language should be reorganized through logic, which can point to meaning with certainty. Until Austin, philosophers have dealt with language in terms of the problems of meaning they face. By eliminating the problems, the aim is to provide a clarity of meaning and thus to determine precisely what is meant by an expression. In this way, the world can be explained by empirical knowledge. What emerges at this point is that epistemological concerns underlie philosophers' investigations of language. Philosophers up to Austin have dealt with language on the basis of this concern and with the aim of clarifying meaning. In other words, language is not the main thing that is tried to be explained in these studies. In addition, having an epistemological concern led them to consider language only in terms of its descriptive function. It can be seen that the philosophies of language of the philosophers of the analytic tradition until Austin were presented from the perspective of producing theories of meaning. Language itself is analyzed in Austin's theory of speech acts. By presenting a holistic conception of language, Austin made it easier to comprehend it. According to Austin, language, besides its descriptive function, has many other functions such as greeting, conversing, accepting, rejecting, apologizing, thanking, finding justified, find unjustified and many more. Austin clarifies all these functions and explains how all these functions are realized. Language is able to realize these functions through the performance of its utterances. This holistic examination of language brings a new perspective to the history of the philosophy of language. With his theory of speech acts, Austin brings the perspective of theories of language to the history of philosophy of language.

KEY WORDS: Analytic Philosophy, Constative Utterances, John L. Austin, Linguistic Phenomenology, Parasitic Utterances, Performative Utterances, Speech Acts, Theories of Language, Theories of Meaning.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
ABSTRACT	II
İÇİNDEKİLER	III
GİRİŞ	1
A. Problem Alanı	3
B. Öteki Dil Felsefesi	4
C. İzlenecek Yol	13
1. BÖLÜM: ANLAM EKSENLİ DİL FELSEFESİ	16
1.1. ANLAM TEORİLERİNİN İKİ KÖKENİ	17
1.2. ANLAM TEORİLERİ PERSPEKTİFİNDEN DİL FELSEFESİ	20
1.3. BETİMLEYİCİ YANILGI	45
2. BÖLÜM: AUSTIN ve SÖZ EDİMLERİ	49
2.1. DİL FENOMENOLOJİSİ	52
2.2. SÖZ EDİMLERİ	55
2.2.1. Edimsel-Saptayıcı İlişkisi	59
2.2.1.1. Edimsel-Saptayıcı Sözcelemler ve Değerleri	62
2.2.1.2. Belirtik ve Örtük Edimseller	66
2.2.2. Edimsel Sözcelemler	69
2.2.2.1. Edimsel Sözcelemlerin Başarı Koşulları	70
2.2.2.2. Dilin Asalak Kullanımı	74
2.2.2.3. Edimsel Sözcelemlerin Sınıflandırılması	79
2.2.2.3.1. Düz söz Edimi	80
2.2.2.3.2. Edimsöz Edimi	81
2.2.2.3.3. Etkisöz Edimi	82
2.2.2.4. Edimsöz Gücü Sınıfları	85
2.2.2.4.1. Hüküm-Belirticiler	86
2.2.2.4.2. Erk-Belirticiler	87
2.2.2.4.3. Sorumluluk-Yükleyiciler	87
2.2.2.4.4. Davranış-Belirticiler	88
2.2.2.4.5. Serimleyiciler	89
3. BÖLÜM: SÖZ EDİMLERİ OKUMALARI	92
1.1. H. P. GRICE	93
1.2. JOHN R. SEARLE	96
1.2.1. Düz söz ve Edimsöz Edimleri Ayrımının Geçersizliği	97
1.2.2. Edimsöz Edimlerinin Başarı Koşulları	98
1.2.3. Edimsöz Edimlerinin Sınıflandırılması	100
1.2.4. Asalak Sözcelemler Çözümlemesi	102
1.3. JACQUES DERRIDA	105
SONUÇ	108
KAYNAKÇA	113

GİRİŞ

Küçüklüğümde sokakta bir araya geldiğim diğer çocuklarla bir oyunun (örneğin birdirbir¹) oynanacağına dair bir sezgiye sahip olduğumuz noktada, hemen “Ben birim”, “Ben birim”, “Ben ikiyim”, “Ben üçüm” sözlerini söylerdik. Bu sözleri söylemek, oyuna kaçınıcı olarak başlayacağımızı belirlerdi. “Ben birim” diyen çocuk, zaten birinci oyuncuydu da bunu bize haber veriyor değildi. “Ben birim” diyen çocuk, bunu söyleyen ilk kişi olmak şartı ile kendini birinci oyuncu olarak ilan ediyordu. Herhangi birimiz oyunda ikinci oyuncu olduğu için “Ben ikiyim” demiyordu; “Ben ikiyim” diyen çocuk, bunu söylediği için oyunda ikinci oynayan rolüne giriyordu. Oyunda ikinci oynayan olmamızı sağlayan şey “Ben ikiyim” dememiz oluyordu. Olduğumuz için söylüyor değildik, söyleyerek oluyorduk. Bir şeyler söyleyerek bir ilanda bulunmaktaydık. Bir şey söylemek, bizi bir konuma, oyunda kaçınıcı olacağımız konumuna getirmekteydi. Yani bu bir şey söyleme ile bir şey yapılmaktaydı.

Küçüklüğümde kalma bu anının açıklığı, John L. Austin’in *Söz Edimleri* (*Speech Acts*) düşüncesini daha kolay kavramamı sağladı. Austin en sade haliyle “bir şey söylemenin bir şey yapmak olduğunu” (Austin, 2020: 117) iddia eder. Yani aslında yalnızca “Ben birim” gibi bir ilan etme sözünün değil, herhangi bir şey söylemenin bir şey yapmak olduğunu iddia etmektedir. Austin bu iddiasını *How to Do Things with Words* (*Söylemek ve Yapmak*) eserinde geliştirmiştir.

Doğduğundan beri sarı gözlük takan bir kimsenin sarı rengini ayırt edememesi gibi dile doğan bizlerin de dile dair tasavvurları her zaman açık

¹ Aslında birdirbir oyununu o sıralar “birliğimbirlik” olarak adlandırıyorduk ve ben bir süre öncesine kadar doğrusunun bu adlandırma olduğunu sanıyordum.

olmayabilir. Etrafımızı çepeçevre saran dilin sıradanlığı, ona yönelmemizi kimi zamanlar engelleyebilir. Ancak Austin bu sıradanlığa dair bir çözümleme sunar.

Austin hâlihazırda dile dair hepimizin yaptığı şeyi açıklamakta, günlük yaşamımıza sinmiş hiç de farkında olmadan uyup gerçekleştirdiğimiz kuralları ve yaptığımız şeyleri neden öyle yaptığımızı açığa çıkarmaktadır.

Austin “bir şey söylemek bir şey yapmaktır” demektedir. Yani aslında söylediğimiz bir şey, bir edim sergilemektedir. Karşınıza geçip gözlerinizin ne kadar güzel olduğunu veya elbisenizin size ne kadar da yakıştığını söylediğimi düşünelim. Bu söylediğim şeylerle bir iltifat etme edimi sergilerim. Ya da yaptığım bir şey yüzünden sizi kırmış olmamın sonucunda üzgün olduğumu söylemek, özür dileme edimini sergilememi sağlayacaktır. Size öksürdüğünüz sırada bir bardak su uzatmama karşılık “Eyvallah” veya “Çok kibarsın” demeniz teşekkür etme edimini sergilemenizi sağlayacaktır. Söz verme ediminin sergilenmesi için “Söz veriyorum” denilmesi (ve kimi kurallara uyulması) yeterlidir. Austin, söylediğimiz şeylerin bir edim sergileyeceğini ileri sürmektedir.

Austin’in bu ifadesi gündelik davranışlarımızı daha açık ele alabilmemizi sağlar. Şunu düşünelim: Bir arkadaşınıza bir anınızı anlatıyor olun. Sözelimi geçmişte bir A kişisi köpeğine bakmanızı rica etmiştir ve siz de şimdi bunu arkadaşınıza söyleyeceksinizdir. Ancak A kişinin tam olarak ne dediğini hatırlamıyorsunuzdur. Bu gayet normal çünkü üzerinden zaman geçmiş bir meseleyi anlatmaktasınız. O yüzden arkadaşınıza şöyle bir şey söylersiniz “A tam nasıl söyledi hatırlamıyorum şimdi, ama köpeğine bakmamı rica etti.”

Şimdi bir düşünelim A kişinin ne söylediğini hatırlamıyorsunuz, ancak bunu arkadaşınıza anlatmakta da sıkıntı çekmiyorsunuz. Nasıl? Aslında açıktır ki A kişinin sözlerini hatırlamıyorsanız da A kişinin o sözlerle ne yaptığını hatırlamaktasınız.

A kişisi “Köpeğime bakarak olur musun” veya “Rica etsem köpeğimle ilgilenir misin” veya “Köpeğime bakacak zamanın var mı” diye sormuş olabilir. Belki de sormadan rica etmiş, “Köpeğime bakarak olsana ya biraz” demiş olabilir. A hangi sözcükleri kullanmış olursa olsun, hatırlamakta olduğunuz rica etme edimini sergilemiştir.

Söylenen şeyleri tamamen hatırlayamayız, ama o sözlerle sergilenen edimin ne olduğunu genellikle hatırlarız. Hatta öyle ki geçmişte söylenen şeyleri, sergilenen edimlere sadık kalıp, şimdiki zamanda değiştirerek söyleyebilmekteyiz. Şunu düşünelim: Sabah kendisini davet ettiğinizde “Olur” diyen arkadaşınız şimdi gelmeye gönüllü olmadığını söylüyor olsun. Siz de şöyle kızmaktasınız: “Sabah sordum. Tamam, demedin mi?” Aslında hayır. Arkadaşınız “Tamam” dememişti. “Olur” demişti. Ancak bu bağlamda her iki sözcüğün de sergilediği edim aynı olduğundan, işaret edilen anlamlar bakımından bir tartışma yaşanmamaktadır.

Austin’in sıradanlığa dair bu çözümlemesi, sıradanlık tarafından çevrelendiğimizi fark ettiğimiz noktada ilgi çekici olmaya başlamaktadır.

Elbette Austin’in söz edimleri düşüncesi yine en iyi bağlam içerisinde değerlendirilebilir. Özellikle Austin gibi felsefesini dönemiyle ilişkili olarak inşa eden bir kimse için tarihsel bağlam ve bununla ilintili olarak dil felsefesi tarihindeki perspektif değişikliğine başvurmak gerekir.

A. Problem Alanı

Gündelik dil felsefesi akımı içerisinde geliştirilen önemli teorilerden biri olan *söz edimleri* (speech acts) teorisi, dilin işlevlerindeki çeşitliliğe ve dilsel iletişimin daha önce dikkat edilmemiş boyutlarından bahsetmesiyle dil felsefeleri arasında kendine has bir yere sahiptir. Bu çalışma da Austin’in söz edimleri kuramını konu edinerek, bu özel yere dair açıklamalar sunacaktır.

Austin’in söz edimleri düşüncesi, dil felsefesi tarihi içerisinde bir dönüm noktasıdır. Bu önem iki nedenle açıklanabilir. İlki Austin’in bir ideal-mantık dili yerine gündelik dili söz konusu etmesidir. İkincisi ise Austin’in, dil felsefesine dair perspektifi, anlam teorilerinden dil teorilerine çekmiş olmasıdır. İşte bu ikinci nedeni açıklamak metnin esas problem alanını oluşturmaktadır.² Yani söz edimleri düşüncesi, analitik felsefe geleneği kapsamında anlam teorileri üreten bir perspektifle

² Elbette bu perspektif değişikliğini incelemek bir dil felsefesi tarihi bağlamı kurmakla mümkündür. Bu metnin, dil felsefesi tarihi bağlamı, nedenleri aşağıda ele alındığı üzere, analitik felsefe geleneği özelinde kurulmuştur.

yapılan dil felsefesine, dil teorileri üreten bir perspektif kazandırmıştır. Metnin esas amacı ise bu perspektif değişikliğinin incelenmesi olacaktır.³

Bunun yanında Üçüncü Bölümde söz edimleri düşüncesinin, yalnızca yarattığı perspektif bakımından değil, içeriği bakımından da dikkate değer olduğunu vurgulamak ve etkisini göstermek maksadıyla kendisine yapılan yorumlara da değinilmiştir.

Analitik felsefe geleneği baz alındığında dil felsefelerinin, Austin'e gelinceye kadar, dili açıklamaktan çok, anlam teorileri üretmeye yönelik olduğu görülecektir. Çünkü antik çağdan bu yana olduğu gibi analitik felsefe geleneğinin ilk düşünürleri de kimi felsefi problemleri gidermek için anlam teorileri üretmeye kalkışmıştır. Ve anlam, tahlil edilebilmesi bakımından ancak dil üzerine inşa edilebilirdir. Yani analitik felsefe geleneğinde dil felsefesi, başlangıçtan Austin'e kadar anlam teorileriyle yapılırken, Austin ile beraber artık dil, anlam veya başka bir şey için değil, kendisi için ele alınmaya başlanmıştır. Hatta böylelikle dilin açıklığı ile giderilebilecek problemlerin daha yetkince açıklandığı da ileri sürülebilir. Çünkü Austin ile birlikte *dil*, İkinci Bölümde görüleceği üzere, artık parça parça açıklanan bir şey olmaktan çıkmaktadır. Dil keşfedilebilen işlevleriyle ele alınmaktadır.

Dil felsefesi tarihi, Austin aracılığıyla dil teorilerini barındırmaya başlamaktadır. Bu bir bakıma dil felsefesinin pekişmesidir; zira dil felsefesi dil teorileri çıkarmaya başladığı noktada, dilbilim ile de daha sıkı bir ilişkiyi kurmaktadır.

B. Öteki Dil Felsefesi

Austin'in söz edimleri düşüncesi aracılığıyla dil felsefesinde yaşanan perspektif değişikliğini gösterebilmek için bir dil felsefesi tarihi bağlamı kurmak gereklidir. Ancak dil felsefesi tarihi hem çok kapsamlıdır, hem de büyük bir kısmı metnimizin esas amacı ile doğrudan bir ilişkiye sahip değildir. Dolayısıyla bu metinde bağlam, güdümlü bir dil felsefesi tarihi okumasıyla oluşturulmuştur.

³ Teşekkürle belirtmem gerekir ki bu perspektif değişikliğinin farkına varmamı ve bir iddia olarak tezimde kullanmamı sağlayan, danışmanım Prof. Dr. Nebil Reyhani'dir.

Dil felsefesinin müstakil bir alan olarak ortaya çıkışı yirminci yüzyılın başlarında mümkün olmuştur. Ancak bu durum dil felsefesi tarihinin kısaca serimlenebileceğine, iki nedenden ötürü işaret edemez. İlki, dile dair düşüncelerin ta antik çağdan bu yana vuku bulmuş olmasında yatar. Dile dair bu düşüncelerin ayrıntılı bir serimlenişi, bu metnin amacından başka bir amaçla gerçekleştirilebilir. İkinci neden ise dil felsefesi tarihinin yüz küsur yılıyla ilgilidir. Bu yüz küsur yıl, dil felsefesi açısından çok bereketli geçmiştir. Ayrı geleneklerden birçok düşünür, dile dair önemli felsefeler sunmuştur. Bu durum yüz küsur yılda ortaya çıkan tüm dil felsefelerini serimlemeyi, ayrı bir iş olarak addetmeye yeterlidir.⁴ Dolayısıyla bu metinde Austin'in söz edimleri düşüncesini dil felsefesi tarihi içerisinde ele almak, güdümlü bir bakışla mümkün olacaktır.

Tarih boyunca birçok düşünür dile dair düşüncelerini parça parça da olsa serimlemiştir. Yirminci yüzyılda ise dil felsefesi popülerleşmiş ve her biri ayrıntılar barındıran dil felsefeleri ortaya konulmuştur. Tüm bunların yanında dil felsefesi yalnızca Batı Felsefesinde ortaya çıkmamıştır. İslam ve Doğu Felsefesi geleneklerinde de dil felsefesine dair örnekler bulunabilir. Dolayısıyla dil felsefesinin genel serüvenini kısaca serimlemek dahi bu metnin taşıdığından başka bir amaçla mümkündür.

Bu noktada serimlenecek olan dil felsefesi tarihini kısıtlamak, kimi spesifik düşünceler arasında kaybolmamak bakımından elzemdir: Metnin problemi Batı Felsefesi geleneği içerisinde yer almaktadır ve problem bakımından diğer geleneklerle bir ilişki bulunamamıştır. Dolayısıyla metinde dil felsefesi yalnız Batı Felsefesi geleneği içerisinde ele alınmıştır. Öte yandan Batı Felsefesinde dahi dil felsefesi çok kapsamlı olmaya devam etmektedir.

Dolayısıyla dil felsefesi tarihini, Batı Felsefesi geleneği içerisinde, anlam teorilerinin oluşumu ve üretiminden, dil teorilerinin oluşumu ve üretimine geçişi bakımından serimlemek, metnin problemini daha açık kılmaya yarayacaktır. Zira

⁴ Çeşitli dil felsefesi tarihleri için bkz.:

- Altınörs, A., *50 Soruda Dil Felsefesi*.
- Cameron, M., Hill, B. ve Stainton, R. J. (ed.), *Sourcebook in the History of Philosophy of Language: Primary Source Texts from the Pre-Socratics to Mill*.
- Cassirer, E., *Sembolik Formlar Felsefesi I: Dil*, s. 75-159.
- Özcan, Z., *Paradigmalarla Dil Felsefesi Tarihi*.

teşhisinde bulunulan konu, tüm bir Batı Felsefesi geleneğini aktarmayı da zorunlu kılmamaktadır.

Bu noktada dil felsefesi tarihinin güdümlü okunuşu, analitik felsefe geleneğine işaret etmektedir. Dolayısıyla bağlamımız analitik felsefe geleneği içerisinde oluşacaktır.

Analitik felsefe geleneği, bu metin içerisinde incelenecek perspektif değişikliğinin yaşandığı bağlamdır. Elbette bu bağlamın çeşitli bakımlardan oluşmasını sağlayan kaynaklar sıralanabilir. Bu metinde ise konu özelinde John Locke ve Gottfried Leibniz, analitik felsefe geleneğinde meydana gelen dil felsefelerine kaynaklık etmeleri bakımından ele alınmaktadır. Locke ve Leibniz, analitik felsefe geleneğinde haslanan anlam teorileri üretme perspektifini incelemektedir. Dolayısıyla Birinci Bölüme bu öncüllerden başlamak metnin konusunu daha kavranılır kılacaktır.

Bunun yanında metnin, iddiasını savunmak için çizdiği anlatım yolunu serimlemeden önce dil felsefesine ve yirminci yüzyıla kadarki serüvenine dair kısa bir bakış, doğru olacaktır. Zira dil felsefesi genellikle analitik felsefe geleneği içerisinde incelenir olmuştur. Ancak başka dil felsefelerinin olduğuna da vurgu yapmak gerekir. Ancak değinildiği üzere bütünlüklü bir dil felsefesi tarihini kısaca serimlemek dahi bir başka amaçla mümkündür. Dolayısıyla bu metinde Batı Felsefesinde ortaya çıkan, ancak analitik felsefe geleneğine dâhil olmayan kimi filozofların dile dair düşüncelerine değinilecektir. Böylelikle öteki dil felsefelerine kısaca değinmek bahsi geçen vurguyu sağlayacaktır.

Bunun yanında yapılacak olan değiniler metne genel bir kavrayışla yaklaşmayı mümkün kılması bakımından hazırlayıcı olacak ve böylelikle dil felsefesinin Batı Felsefesindeki evrililişine dair bir fragman da görülecektir.

Dil felsefesi, en temelde dile dair felsefi tartışmaların gerçekleştiği bir alandır. Ancak burada bahsi geçen dil, Türkçe veya İngilizce gibi tekil diller değil, *dil* kavramıdır. Dil felsefesi, tekil bir dil ile değil, bir dili dil yapan özellikler bütünü ile ilgilenir. Yani dil felsefesi, *dil* kavramına dair felsefi tartışmaların gerçekleştiği bir alandır.

Dil felsefesinin istikrar kazanıp, müstakil bir alan olarak ortaya çıkışı yirminci yüzyılda gerçekleşmiştir. Yirminci yüzyılda dil felsefesi pozitivizm, mantık araştırmaları ve dilbilimin dolaylı katkılarıyla, Gottlob Frege ve Bertrand Russell aracılığıyla başlar.⁵

Ancak dile dair felsefi düşünceler Antik çağdan bu yana hasılmıştır. Tabii yirminci yüzyıl öncesi bu düşünceler esasen felsefenin klasik problemlerine bir çözüm getirmeye yardımcı olması amacıyla oluşturulmuştur (İnan, 2013: 3). Bu bakımdan dil felsefesinin yirminci yüzyıl öncesinde bir bağlam oluşturduğunu söylemek zordur. Öte yandan yirminci yüzyılda dile dair kimi düşüncelere kaynaklık eden yirminci yüzyıl öncesi filozofları da vardır. (Yukarıda değinildiği üzere bu filozoflardan Locke ve Leibniz’e Birinci Bölümde yer verilecektir.)

Elbette dilin öteden beri bahsedilesi olması anlaşılırdır. Neredeyse tüm meselelerin merkezinde duran insanı, anlam üreten-veren olarak tanımlayıp buna indirgeyerek, düşünmeye kalkışmak bizi zorunlu olarak dil ile ilgilenmeye yönlendirir (Altuğ, 2008: 15). Zira anlam üretmek, hatta başkaları tarafından üretilmiş bir anlama maruz kalmak, dil ile mümkün olmaktadır.

Dile dair düşünceler Sokrates öncesi filozoflarda dahi bulunabilir (Thomas, 2017: 19-27). Elbette genel olarak antik Yunan’da dil birçok bakımdan, örneğin sosyoloji, fizyoloji, dilbilim disiplinleri bakımından ele alınıyordu. Zira bu sırada disiplinlerin özerkliği şöyle dursun, isimleri bile konulmuş değildi. Dile dair bu çok yönlü ele alışı bir diğer nedeni de antik Yunan felsefesinde “dil” sözcüğünün olmayışındır. Antik Yunan’da “dil” sözcüğünün yerini “logos” sözcüğü tutuyordu. “Logos” sözcüğü çok anlamlıydı ve “dil” başat anlamlarından biri değildi.⁶ Ancak yine de “dil” sözcüğü, *söyleme* (legein) anlamıyla “logos” sözcüğünde içkin olarak bulunuyordu (Altuğ, 2008: 15).

⁵ Bu noktada esasen başlayan analitik felsefe geleneğidir. Analitik felsefe geleneği, dil felsefesi vasıtasıyla başlamıştır. Analitik felsefe ve dil felsefesi birbirlerinden ayrı olarak değerlendirilebilir. Ancak kimi başvuru kitapları “analitik felsefe” ifadesini dil felsefesine işaret etmek için de kullanabilmektedir. Örneğin Jean-Gerard Rossi, *Analitik Felsefe*’nin ilk cümlesine bu kabulde başlar: “Analitik felsefe terimi, yirminci yüzyılın başından itibaren, özellikle Anglosakson coğrafyada, değişik adlar altında olup hepsi de dil analizine dayanan felsefi araştırmaları belirtmek için yaygın olarak kullanılmıştır” (Rossi, 2020: 11).

⁶ “Logos” sözcüğünün özellikle Aristoteles bakımından taşıdığı anlamlar için bkz. Aygün, Ö., *The Middle Included: Logos in Aristotle*.

Yine de dil felsefesinin serüvenine Platon'dan başlamak, herhalde pek şaşırtıcı olmayacaktır. Dil felsefesinin kökeni düşünüldüğünde genellikle ilk akla gelen Platon'un *Kratylos* diyalogudur. Platon bu eserinde dile dair bir köken arayışı ışığında adların doğruluğu tartışmasını yürütmüştür. Adların, hiç değilse pratik yaşam bakımından, tartışılmaz bir önemi ortaya çıkmaktadır. Öyle ki bu önemden ötürü politik çıkarımlar yapılmaya başlanır: "Ad kurmak ad yapıcısının işidir; ad yapıcısı da yasa koyucusudur" (Platon, 2010: 202). Ancak Platon'un dile dair kimi düşünceleri diğer eserlerinde, örneğin *Sofist* diyalogunda da ortaya çıkmaktadır. Hatta sofistler özelinde Protagoras'ın dile dair düşünceleri de *Protagoras* diyalogunda bulunabilir.

Dile dair düşüncelerin parçalar halinde ortaya konulması, Aristoteles'te de görülür. Aristoteles'in dile dair düşüncelerini toplamış olduğu bilinen bir eseri yoktur. Aristoteles dile dair açıklamalarını genellikle iletişim, retorik, etik ve politika ile ilişkili olarak sunmuştur (Altınörs, 2014: 84). Dilin gelişimi isimlerin birbirlerine eklenmeleri ve konuşma ile mümkün olacaktır (Aygün, 2016: 155-158). Konuşma ise Platon'un aksine Aristoteles için bir şekilde sürekli olarak hakikati içerir ve onunla bir ilişki içerisinde (Aygün, 2016: 166). Aristoteles dilin zorunlu olarak belirsiz olduğunu düşünür. Ancak bu olumsuz bir özellik değildir. Bu özellik dildeki sonlu unsurlarla sonsuz kullanımda bulunulabileceğine işaret eder. Bu düşünce Wilhelm von Humbolt gibi birçok düşünürde tekrar canlanacaktır (Aygün, 2016: 167).

Dile dair düşünceler orta çağda da kendini gösterir. Örneğin Augustinus konuşmaya dua etmeyle ilgili olarak odaklanmaktadır. Dili iletişim bakımından incelemeye almaktadır. Tabii buradaki "iletişim" Tanrı ile iletişimi de kapsamaktadır (Altınörs, 2014: 87-90). Bunun yanında Modistler ve Ockhamlı William'dan da bahsedilebilir. Özellikle Modistler sonrasında ortaya çıkacak Port-Royal Okulu gibi dilbilimden faydalanmıştır.

Orta çağ sonrasında dile dair düşünceler serimleyen daha çok filozof sayılabilir. Birkaçı Thomas Hobbes, René Descartes, Port-Royal Okulu, John Locke, Gottfried Leibniz, Etienne Bonnot de Condillac, Johann Gottfried Herder, Wilhelm

von Humboldt, John Stuart Mill, Henri Bergson ve Ernst Cassirer olarak sıralanabilir.

Thomas Hobbes, dile dair düşüncelerini konuşma, hatırlama, akıl ve bilim ile ilişkili olarak serimler. Hobbes'a göre bilim uzlaşmış adlar ve dil üzerine kurulur. Bunun yanında adlar arasında kurulan bağıntılar ile hesap yapma yetisi de gelişir. Bu noktada insan, hayvanlardan kategorik olarak ayrılmasını sağlayan bir özellik elde etmektedir. Hesap yapabilmek, dolayısıyla dil, akıllı yetkinleştirmektedir. Ayrıyeten adların belirlenmiş olması, şeyleri hatırdaki tutabilmeyi kolaylaştırmıştır (Hobbes, 2018: 34-48). Hobbes'un dile dair düşünceleri, hakikat kavramını da açıklar: Hakikat kavramı nesnelerde değil, kelimelerde, kelimelerin kullanımında, yani işaretlerde bulunmaktadır (Cassirer, 2005: 105).

René Descartes da dili hayvanlar ve insanlar arasında bir ölçüt olarak görür. Descartes'e göre bir hayvanın duygularını dışarı vurumu, insanların tersine, içgüdüsel ve tekdüzedir. İnsanların duygu veya düşüncelerini ifade edişinde ise çeşitlilik gözlemlenebilir. Bu bakımdan dil eklemli seslerden ibaret değildir (Descartes, 1998: 84-89; Altınörs, 2014: 103-106).

Port-Royal Okulunun Platoncu ve Augustinusçu geleneğin takipçisi olduğu söylenebilir. Okul Modist bir tavır benimser ve gramerle ilgilenir. Tüm diller için ortak geçerli kuralları olduğu savunulur. Bu kuralları neticesinde kavramların bulanıklığı giderilmelidir (Altınörs, 2014: 106-108).

Etienne Bonnot de Condillac kendisinden önceki dil anlayışlarından sensualist bir tutumla faydalanmıştır. Böylelikle dilde analizi önemsemiştir. Dil-düşünce ilişkisi ve nominalizm fikirlerinden beslenmiştir. Condillac için dilin kökeni duyular ile açıklanabilmektedir: Eklemli diller, jest dilinden türemiştir. Tarih boyunca davranış dili, eklemli dile dönüşmüştür. Bu dönüşümün esas sağlayıcısı fikri zenginleşmedir (Altınörs, 2014: 121-122). Dili eklemli hale dönüştürmek ve göstergeler kullanmak, Condillac için anlama yetisini yetkinleştirir. Bunun yanında hafızayı şekillendiren de göstergeleri idealarla bağdaştırmaktır. Condillac için gösterge icat edebilmek, insan ve hayvanı birbirinden ayırır (Condillac, 1992: 62-66, 69-70). Condillac'ın dilde analizi önemsiyor olması dilin muhakeme, hesaplama özelliklerine yönelmesini sağlar. Ancak Condillac için en iyi analiz, en yapay dil,

cebirle sağlanabilir. Tüm bunların yanında dile dair kendine has düşüncelerden biri Condillac'da yer bulur: Zihinsel eylemleri iradi bir yönetime tabi tutmanın sağlayıcısı dildir. Zihinsel eylemleri şekillendiren, onları ele alınabilir kılan ve böylelikle yönlendirebilir hale getiren şey dildir (Altınörs, 2014: 122-127).

Johann Gottfried Herder özellikle “dil kökeni” konusu üzerinde durur. Herder birçoklarının aksine dili ortaya çıkaran şeyin bir dürtü değil, içgüdüsel bir eksiklik olduğunu dile getirmektedir: İnsan doğada hayatta kalmasını sağlayacak ölçüde içgüdüye sahip değildir. Aklın kullanımı ve dilin oluşumu bu içgüdü eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Dil ile akıl kullanılabilmekte, böylelikle göstergeler oluşturarak düşünme gerçekleştirilebilmektedir. Herder için düşünebilme göstergelere muhtaçtır; çünkü düşünebilme için soyutlama yeteneği gereklidir ve soyutlama göstergeler oluşturarak mümkün olmaktadır (Altınörs, 2014: 137-141).

Wilhelm von Humboldt dilbilimle uğraşarak dilleri sınıflandırmaya kalkışan ilk kişidir. Dil akıllı ruhtan kendiliğinden doğmuştur. Bu bakımdan tüm dillerin tabi olduğu kurallar vardır. Ancak dillerin yapıları birbirlerinden farklı olabilmektedir. Burada dile dair kendine has bir düşünce belirlemektedir: Humboldt dillerin yapısının farklılığının, milletlerin zihinsel yapılarının farklılığından kaynaklandığını dile getirmektedir. Dil düşünceyi yapılandırmakta, şekillendirmekte ve yetkinleştirmektedir. Dillerin formu genel olarak aynı olsa da yapı ve birçok başka şey bakımından farklılık gösterebilirler. Dil, kullanıldığı toplumun dünya görüşüdür (Altınörs, 2014: 149-151).

John Stuart Mill dilbilim araştırmalarında bulunmuş ve dili bilinçle ilişkisi bakımından ele almıştır. Önergeler ve önerme yapısıyla ilgilenen filozof, daha çok önermelerin barındırdığı yüklem ve gönderim ile ilgilenmiştir (bu bakımdan Frege'nin anlam ve gönderim fikrini incelemektedir). Mill için her önerme ad ve yükleme sahiptir. Önergelerin taşıdığı adlar bağlam dahilinde gönderimde bulunurlar. Mill adları öncelikle genel ve özel adlar; sonrasında ise somut ve soyut adlar olarak ayırır. Somut adlar gönderimde bulundukları şeylerin kendilerini temsil ederken, soyut adlar da gönderimde bulundukları şeylerin özelliklerini temsil ederler. Kimi gönderimlerde isimlerin yerini başka ifadeler alır. Örneğin “Aya ilk ayak basan insan, Neil Armstrong’dur” önermesini ele alalım. “Aya ilk ayak basan insan”

ifadesinde gönderimin kime olduğu bilinmiyor olsa da ifade anlamlı olmaya devam etmektedir. Aynı zamanda bu dolaylı ifade gönderimde bulunduğu nesnenin kendisine işaret etmekten çok onun bir özelliğine vurgu yapmaktadır. “Neil Armstrong” adı ise bizzat gönderimde bulunduğu şeyin kendisini temsil etmektedir, onun bir özelliğini değil. Yani Mill’e göre özel adlar anlam taşıyıcısı olmaktan çok nesnelerin kendilerini temsil ederler, nesnelerin bir özelliğini değil. Tüm bunların yanında Mill için esas konulardan biri de dilin bilinçle ilişkisidir. Mill, bu ilişkiyi genel adların oluşumu bağlamında ele alır ve genel adların oluşmasının sağlayıcısı olarak, bilincin genelleştirici özelliğine vurgu yapar. Nesnelerin tekliği, bilinç ile daha genel bir hale getirilir ve adlandırılır (Laycock, 2017: 1033-1035).

Yirminci yüzyıla kadarki süreçte dile dair düşüncelerine değinilebilecek birçok filozof bulunabilir. Açıkçası bu, analitik felsefe geleneğine mensup olmayan, yirminci yüzyılda yaşamış filozoflar söz konusu olduğunda da geçerlidir. Yirminci yüzyıl filozofu olarak sayılabilecek ve analitik felsefe geleneği mensubu olmayan birçok filozof da dile dair felsefi düşüncelerini serimlemişlerdir.⁷ Bu filozoflardan Henri Bergson ve Ernst Cassirer’in dile dair kimi düşüncelerine değinmek, dil felsefesinin yirminci yüzyılda yalnızca analitik felsefe geleneğinde meydana gelmediğine dair bir dikkat sağlayacaktır.

Henri Bergson, dilin sağladığı olanakları, dilin engel oluşları ile birlikte ele almaktadır. Dil icat edilmiş en önemli araçlardan biridir. Dilin ilkel işlevi, beraber çalışmayı mümkün kılarak iletişime geçmektir. Süreç içerisinde dil, zekâyı özgürleştirmiştir. Soyutlama yapabilme yetisi düşünmeyi yetkinleştirmektedir. Soyutlama ile oluşturulan tümel ifadeler konuşmayı mümkün kılmaktadır. Locke gibi Bergson da her tekil varlığa bir ad vermenin dili kullanışsız hale getireceğini düşünmektedir. Ancak tüm bunlara rağmen dil, bir şeyleri daha iyi kavramamıza da engel olmakta gibidir: Dil, “gerçekliği” (başka bir deyişle “dış dünyayı”) sabitlemekte ve onun hareketli özünü görmemizi engellemektedir. Kelimelerin soyutlama yaparak nesneleri durağan kılmaları, nesnelerin zamanla yaşadığı değişimlere odaklanmamızı zorlaştırmaktadır (Altınörs, 2014: 152-156).

⁷ Derrida’nın dile dair kimi görüşleri Üçüncü Bölümde ele alınmıştır.

Ernst Cassirer bir dil felsefesi tarihi hazırlayıp sunan belki de ilk filozoftur. Cassirer bunu *Sembolik Formlar Felsefesi*'nde zihnin kurucu unsurlarını ve fonksiyonlarını açıklamaya girişerek yapar. Dile dair açıklamaların yanında Cassirer, mitik düşünmeye, bilimsel düşünmeye, daha geniş anlamda teorik bilince ve algıya⁸ da yer verir. Cassirer de sunduğu dil felsefesi tarihinde dilin genellikle esas araştırma konusu olmadığını, “gerçek probleme vasıta ve hazırlık” olarak koşulduğunu vurgulamaktadır (Cassirer, 2005: 100). Cassirer’e göre tarihte insan dili henüz kullanmazken deneyimlerini kendi mitsel imgeleri aracılığıyla kavıyordu (Cassirer, 2018: 46). Aslında Cassirer için dil ve mit birbirlerinden ayrı olarak biçim kazanmazlar, ancak bu “ortak döl yatağından” önce mit kurtulacaktır (Cassirer, 2018: 55). Deneyimlerin kavranması henüz mitsel imgeler aracılığıyla mümkünken düşünme buğulu bir süreç olarak ortaya çıkar. İnsan buğulu düşünceleri, belirli kılmayı dil aracılığıyla başarır. Dil belirsiz olanı belirli tasavvurlara dönüştürür (Cassirer, 2018: 95). Böylelikle bir dil dünyası da oluşmuş olur. Dil, bu dünyaya doğan insanı kuşatır. Öyle ki dil bizzat bir gerçeklik taşımaktadır. Kelimeler varlıkların sembolü değil, bizzat o varlıkların birer parçasıdır. Cassirer ileri sürdüğü bu görüşü birçok kültürel unsurla desteklemektedir. Örneğin büyü yapmak, adları kullanmakla mümkün kabul edilmektedir. Adı ele geçiren, nesneye de hükmeder (Cassirer, 2005: 76). Varlığı belirgin kılan adıdır. “Adın birliği ve biricikliği kişinin ve de biricikliğinin bir işareti olmakla kalmayıp onu başka şekillerde de fiilen meydana getirir; ad, insanı birey kılan ilk şeydir” (Cassirer, 2018: 62). Elbette Cassirer’in dile dair düşünceleri bunlarla sınırlı değildir. O zihni açıklamaya çalışırken dili, mit ve birçok başka şeyle birlikte tekrar ele alır.

Yirminci yüzyıla kadar pek çok düşünürün dile dair düşünceler sunduğu açıkça görülmektedir. Ancak bu düşünceler bir bağlam ve gelenek oluşturmak için yeterli olmamıştır. Bunun yanında Cassirer’in de belirttiği gibi dile dair analizler asıl amaç olarak belirlenmemiştir (Cassirer, 2005: 100). Dile dair açıklamalar genellikle

⁸ Cassirer’in özellikle bir zihin fonksiyonu olarak algı kavrayışı için bkz. Hoşgör, K., *Algının Grameri: Ernst Cassirer’in Sembolik Formlar Öğretisinde Zihin Fonksiyonları Olarak İfade, Temsil, Anlam*.

kelimelere, adlara, konuşmaya veya iletişime açıklık kazandırmak için sunulmuştur. Dilin bütününe dair genel açıklamalar çok az yer kaplamaktadır.⁹

Yani aslında henüz teşekküllü bir dil teorisi sunulmuş değildir. Ancak yine de bu süreç dil felsefesinin yetkinleşme serüveni olarak okunabilir. Zira dil felsefesinde konu ve sorulara dair değişiklikler bulunmaktadır. Bu kadar geniş bir sürece oranla az görünse de dile dair çeşitli bakış açıları ortaya çıkmıştır. Bunun yanında Locke, Leibniz, Condillac, Herder, Humboldt, Bergson ve Cassirer gibi birçok filozofun dile dair ufuk açıcı düşünceler sunduğu da reddedilebilir değildir. Böylece ortaya çıkmaktadır ki dil felsefesi tek bir gelenekle sınırlı değildir.

C. İzlenecek Yol

Yukarıda açıklandığı üzere bu metnin esas amacı, analitik felsefe geleneğinde meydana gelmiş perspektif değişikliğini incelemektir. Dolayısıyla Birinci Bölüme, hâlihazırda bulunan, anlam teorileri üretme perspektifine kaynaklık eden Locke ve Leibniz ile başlanılmaktadır. Bahsedildiği üzere öncüllere değinmek metnin konusunu kavramayı kolaylaştıracaktır. Gerekli değinilerin nihayetinde esas hacmi kapsayan kısım ortaya çıkmaktadır: Analitik felsefe geleneğinde, anlam teorileri üretme düsturu ile sunulan dil felsefelerine dair bütünlüklü bir inceleme. İnceleme Rossi'nin analitik felsefe sınıflandırmasından faydalanılarak sunulmuştur. Bu bakımdan analitik felsefe geleneğinde yaşanan perspektif değişikliğinden sonra dil felsefelerinin tutumuna da değinilerek, bir yirminci yüzyıl dil felsefesi bağlamı kurulmuştur.

Bunun yanında Birinci Bölüme, oluşturulan tarihsel bağlam ile Austin arasındaki sıkı ilişkiyi göstermek maksadıyla bir kısım daha eklenmiştir. Böylelikle Austin'ın, anlam teorileri üreten dil felsefesi düsturuna, *betimleyici* olmaları bakımından nasıl bir eleştiride bulunduğu da açık kılınmıştır. Aynı zamanda bu kısım

⁹ Aslında Searle bu tür felsefelere *dilci felsefe (linguistic philosophy)* demektedir. Dilci felsefe, dil felsefesi ve dilbilimden başka bir şeydir. Dilci felsefe günlük kullanımıyla sözcükleri ele alır ve bu sözcükler arasındaki mantıksal ilişkileri çözümleyerek, geleneksel felsefe problemlerine açıklık getirmeye çalışır. Bu amaçlardan ayrı olarak dilci felsefe, etimolojik bir tutumla yalnızca bir kavramı sorgulamaya da girişebilir (Searle, 1971: 1; Searle, 2000: 70; Aysever, 2000: 9).

Austin'in kendisine kadarki dil felsefesi tutumuyla bir hesaplaşması olarak da okunabilir.

İkinci Bölüm özel olarak Austin'in tutumunu ve söz edimleri düşüncesini içermektedir. Austin'in felsefe yaparken sergilediği tutum, aslında felsefeye özgü değildir. Austin yanlışlara kapılmadan meseleleri nasıl tartışacağımıza dair bir ipucu sunmaktadır. Bu bakımdan Austin'in meseleleri ele alma yöntemi ilgilenilesidir. Bunun yanında Austin'in yöntemini anlamak, onun felsefesini de anlamayı kolaylaştırmaktadır. Zira Austin söz edimlerini serimlerken birçok yanlışla bilinçlice dâhil olmakta, onları savunuyormuş gibi görünüp, bu yanlışları bertaraf etmektedir. Austin'in bu tutuma sahip olduğunu bilmek onu sürekli bir dikkatle okumayı zorunlu kılmaktadır. Aksi takdirde Austin'in giriştiği ayrıntılarda veya bilinçlice girdiği yanlış yollarında kaybolmak mümkündür.

Yönteminden sonra Austin'in söz edimleri düşüncesi serimlenmektedir. Kısaca belirtmek gerekir ki bu metinde söz edimleri serimlenirken, Austin'in anlatım tarzından özellikle uzak durulmuştur. Austin'in bilinçlice dâhil olduğu yanlışları, bu metinde okuyucuya yaşatmamak için okuyucuyu neler olduğundan ve neler olacağından haberdar etmeye yönelik bir tutum sergilenmiştir.

Söz edimleri düşüncesi temelde çok anlaşılırdır. Ancak bu temeldeki anlayış, kolayca kapılır karmaşıklıkların giderilmesiyle mümkün olmaktadır. Bunun yanında yapılan ayrımlar da karakteristik özelliklere sahiptir. Ancak ayrımların ve sınıfların birbirleriyle sıkı bir ilişkiye sahip olduğunu da söylemek gerekir. Dolayısıyla söz edimlerini anlatırken bahsi geçen ayrımların veya bir sınıfın genel düşüncede nereye oturduğunu belirtmek, bir anlatım bütünlüğü oluşturacaktır. Bu nedenle Austin'in söz edimleri düşüncesi, kullanılan kavramların doğruca sınıflandırılmasıyla oluşturulmuştur. Tüm bunların yanında İkinci Bölümün anlatımı sırasında okuyucunun kavrayışını pekiştireceği düşünülen yorumlar ve örnekler sunulmuştur.

Üçüncü Bölüm ise Austin'in miras bıraktığı söz edimleri düşüncesinin geliştirilmesi yolunda aldığı eleştiriler ve yorumlara ayrılmıştır. Söz edimleri düşüncesinin kimi alanlardaki etkilerine de değinilmekle başlanmaktadır. Sonrasında ise söz edimleri okumaları sunulmaktadır. Austin'in söz edimleri düşüncesi, *sosyal*

uyulaşımlar üzerine kurulmuştur. H. Paul Grice bu perspektife bir yenisini ekleyerek *bireysel niyetliliği* merkeze almaktadır (Searle, 2005: 219-221). Grice'ın bu katkısı söz edimlerinin kimi problemleri çözümlileyebilmesini sağlamıştır.

John R. Searle ise Austin'in söz edimleri düşünçesindeki ayırım ve sınıfları sadeleştirerek birbirlerinden ayırt edilebilir kılmıştır. Bu sayede söz edimleri daha açık bir ifadeye sahip olmuştur. Ancak Searle'ün esas katkısı zaten bir ölçüde anlaşılır olan bir düşünceyi daha açık kılması değil, ayrımlar ve sınıflara karakteristik bir yapı kazandırmasıdır. Austin'in düşünçesi de anlaşılırdır. Hatta Austin'in ayrımları da anlaşılırdır. Ancak bu ayrımlar birbirlerine çok fazla dâhil olmaktadır. Searle sınıflandırmaları farklı bir yapıda yeniden konumlandırıp, kendilerine has özelliklerle inşa ederek söz edimlerinin üzerindeki buğulu örtüyü kaldırmıştır.

Austin'in söz edimlerine dair bir diğer eleştiri Jacques Derrida'ya aittir. Derrida, Austin'in özellikle bağlam anlayışını ve asalak sözcelemlere dair tutumunu eleştirmiştir. Bu eleştirilere göre Austin bağlamı sınırlandırmış ve *asalak sözcelemleri* (*parasitic utterances*) göz ardı etmiştir (Güneytepe, 2003: 149-155). Ancak Derrida'nın eleştirisi göstermektedir ki asalak sözcelemlerden kurtulmak mümkün değildir. Bu eleştiriler göz önünde bulundurulduğunda Austin'in ortaya koyduğu düşünçenin pekiştiğini söylemek, Üçüncü Bölümde gösterildiği üzere, zorunlu olacaktır.

Tüm bu eleştiri ve yorumlar Austin'in söz edimleri düşünçesini sarsmak şöyle dursun, kuvvetlendirmiştir. Zira aslında bu eleştiri ve yorumlar, Austin'in söz edimleri düşünçesinde kaçırdığı kimi ayrıntıları gün yüzüne çıkarmaktadır. Dolayısıyla Üçüncü Bölümün, Austin'in söz edimleri düşünçesini farklı açılardan tekrar ele almayı ve bu düşünçenin pekişme sürecini içerdiiğini söylemek mümkündür.

Sonuç Bölümünde Austin'in söz edimleri düşünçesinin dil felsefesi tarihinde yarattığı perspektif değişikliği, Birinci ve İkinci Bölümlerden hareketle serimlenmektedir. Böylelikle Austin'in söz edimlerine dair bağlama oturmuş bir perspektif oluşturulmaktadır.

1. BÖLÜM: ANLAM EKSENLİ DİL FELSEFESİ

Analitik felsefe geleneği içerisinde istikrar kazanan dil felsefesi, başlarda dile dair bütünlüklü felsefeler sunmuyordu. Dile dair felsefi incelemelerin temel nedeni anlam problemlerini gidermekti. Bu nedenle kimi dil felsefeleri, dil teorileri olmaktan çok anlam teorileri olma niteliğini taşımaktaydı. Zira anlamı incelemek ve ona dair düşünceleri sıralamak, dil ile biçimlendirildikten sonra mümkündür. Bu durum anlamın ne olduğu sorusunu dil ile cevaplamaya yol açmaktadır.

Anlam teorileri esasen anlam problemlerini gidermeye yöneliktir. Bu yolla dile dair incelemeler de söz konusu olmaktadır. Şüphesiz bu incelemeler felsefe niteliği taşımaktadır. Böylelikle dile dair bu incelemelerin birer dil felsefesi olduğu da kabul edilmelidir. Ancak bu incelemelerin dile dair bütünlüklü bir kavrayış sergilemedikleri de açıktır. Dile dair bütünlüklü bir kavrayış sunan ilk dil felsefesi, John L. Austin'in söz edimleri düşüncesidir. Zira Austin söz edimleri düşüncesi ile bütünlüklü bir dil teorisi sunmaktadır.¹⁰ O halde söylenebilir ki yirminci yüzyılda, Austin'e kadarki dil felsefeleri anlam teorileri üreten bir perspektif tarafından sunulmuştur.

“Anlam teorileri üreten perspektif” ifadesini daha açık kılmak, bir bağlam oluşturmak ve özellikle yirminci yüzyıl koşullarını ele almakla mümkündür. Anlam teorilerinin gidermeye çalıştığı anlam problemleri ve böylelikle yapılan dile dair incelemeler, Rossi'nin tabiriyle *ilk kuşak* filozoflarına değinildiğinde daha açık

¹⁰ Austin, incelemeleri ile bir dil teorisi üretme perspektifi oluşturmaktadır. Buna Ludwig Wittgenstein'in *Felsefi Soruşturmalar* (Philosophische Untersuchungen) eseriyle dolaylı olarak eşlik ettiği söylenebilir. Tabii Wittgenstein bu eserinde, *Tractatus Logico-Philosophicus* eserinde olduğu gibi yalnız dile dair incelemelerde bulunmamıştır. Bunun yanında Wittgenstein'in dilin bütününe dair açıklamaları, en azından Austin'in sunduğu ölçüde ayrıntı da barındırmamaktadır. Nihayetinde Wittgenstein'in dile dair incelemeleri bir sistem olarak sunulmaktan da bilinçlice uzaktır. Bu durum Wittgenstein'in tam teşekküllü bir dil teorisi oluşturduğunu söylemeyi zorlaştıracaktır. Yine de Austin'in öncüsü olduğu dil teorileri perspektifinin pekişmesine Wittgenstein'in katkıda bulunduğu açıktır.

kılınacaktır (Rossi, 2020: 14). Ancak öncesinde bu anlayışı önceleyen iki filozofun, John Locke ve Gottfried Leibniz'in, kimi düşüncelerine değinmek, anlam teorileri üreten perspektifin oluşumunu kavramayı mümkün kılacaktır.

1.1. ANLAM TEORİLERİNİN İKİ KÖKENİ

John Locke, kendisine kadarki zamanda özel olarak dile dair düşünceleri felsefi bütünlük içeren ilk filozoftur.¹¹ Locke için açıklanması gereken esas şey *insanın anlama yetisidir (human understanding)*. Anlama yetisi dili kullanır ve önermelerle bilgi üretir. Bilgi de bilim de dilin kullanımı ile mümkündür. Bu durum epistemolojik problemleri çözmek için dile yönelmeye yol açar (Locke, 2013: 282-283). Locke, problemleri çözmeye ideleri imleyerek onları dışa vurmamızı mümkün kılan sözcüklerden başlar. *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*'nin (*An Essay Concerning Human Understanding*) üçüncü kitabının *Sözcükler Üzerine* olmasının nedeni biraz da budur.

Locke sözcükleri ilk önce düzenli sesler olarak tanımlar (Locke, 2013: 284). Ancak bu tanım, süreç içerisinde geçerliliğini kaybeder ve Locke sözcüklerin esas kullanımına yönelerek açıklamalarını devam ettirir. Bu açıklamalarda Locke ideleri ve sözcükleri birbirinden ayırır. Böylelikle sözcüklerin gerekliliğinin düşünce için değil, düşüncenin açıkça anlatılması ve iletişim için olduğunu benimser. Ancak tüm süreçte Locke'un bu açık benimseyişine bağlı kalmadığı fark edilirdir (Woozley, 2013: 41).

Locke için idelerin sözcüklerle dışavurumu, fizyolojinin buna uygun olmasıyla mümkündür. Bu mümkün kılıcı temelle beraber insan, toplumsal bir varlık olabilmektedir (Locke, 2013: 284). Bunun yanında insanlar dış dünyadaki her varlığı sözcüklerle imlemekten çok, idelerini sözcüklerle imlerler. Zira tüm tikel varlıkları adlandırmak dolaylı olarak insanın toplumsal bir varlık olmasını engelleyecektir. Tabii insanlar bu farkındalıkla ideleri sözcüklerle imlememektedir. Sözcüklerin tikel varlıkları değil, ideleri imlemesi, dilde veya sözcüklerde zorunludur. Bunun yanında tekil varlıklara dair oluşmuş tekil ideler de vardır. Bu tekil ideler, özel adlarla

¹¹ Locke'un düşüncesi dile dair felsefi bütünlük içermektedir. Ancak bu düşünce dilin bütününe dair bir inceleme değildir. Locke'un *sözcükler*, *imgeler* ve *anlama yetisi* için sunduğu düşünce yalnızca felsefi bir bütünlük taşımaktadır.

imlenir. Ancak sözcüklerin büyük bölümü genel ideleri, çok azı tekil ideleri imler. Bu durum dil ile anlam üretebilmeyi kolaylaştırır (Locke, 2013: 285, 291-292). Eğer her varlık için tekil bir ide oluşsa ve bu idelerin her biri bir sözcük ile imlenseydi, anlaşmayı mümkün kılan bir unsur olarak dilin azami ekonomikliği yakalanamazdı.

Dil, toplumun ve bilimin pekişmesini sağlar. Özellikle sözcüklerin duyular kapsamında olması, burada önemli bir etkiye sahiptir. İdeler duyular kapsamında değildir, bu bakımdan aktarılabilir de değildirler. İdelerin duyulur olması, sözcüklerle imlenmesiyle mümkün olur. Bu sayede soyut varlıklara dair oluşmuş ideler dahi sözcüklerle somutlaştırılarak kullanılabilir (Locke, 2013: 285).

Böylelikle düşünme etkilenebilir olur. Soyut ideleri sözcüklerle imlemek, düşünürken ideleri kullanmak yerine sözcükleri kullanmaya yol açabilmektedir. İnsanlar düşünürken ideleri kullanabilir, ancak “zaçyağı, dayanma veya utku” gibi karmaşık ideler söz konusu olduğunda, düşüncenin sözcükler aracılığıyla gerçekleşme ihtimali artar. Karmaşık ideler genellikle belirgin ve açık olmadığından, düşünce sırasında yerlerini sözcüklere bırakırlar (Locke, 2013: 396).

Düşünme sırasında ideler yerine sözcüklerin kullanılması *papağanlaşmaya* yol açar (Locke, 2013: 396). Papağanlaşma hem söylenen şeyleri, hem de ideleri kavramaya engel olmaktadır. Bu noktada insanların konuşmaları, papağanların konuşmalarından kolaylıkla ayırt edilemez. Çünkü düşünme sırasında yalnızca sözcüklerin tekrarlanması söz konusu olabilmektedir. İnsanlar yalnızca söylenen şeyleri yeniden düzenleyebilmektedir. Bu bakımdan konuşma nispeten iletişimseldir (Woozley, 2013: 43).

Locke, çoğu sözcüğün ve idenin neden genel-tümel nitelikte olduğuna dair sürekli açıklamalarda bulunmaktadır (Woozley, 2013: 44-45). Bu açıklamalar şöyle derlenebilir: Dış dünyada her varlık tekildir. Kimi varlıklar, kimi varlıklara benzer. Ancak bu kimi varlıkların benzer olduğunu addetmek ve onları bir tür olarak adlandırmak, insanın yaptığı bir şeydir. Türler arasındaki sınırlar da insanlar tarafından oluşturulur (Locke, 2013: 326-327). Varlıklara dair oluşmuş tekil ideler, benzerliklerinden ötürü bir tümel ide oluşturur. Tekil idelerin toplamışı tümel ideye nitelikler yükler. Nihayetinde de bu tümel ide bir sözcükle imlenir. Tümel ideleri imleyen sözcükler de tümel nitelikte olur. Tümel sözcükler, insanın anlama yetisinin

bir üründür. Bu genellemeler ve ayrımlar ihtiyaç duyulduğu için yapılmaktadır. Tekil-özel adlar, varlıklara, fayda sağlayacağına verilir. Özel ad verilmiş varlıkların da benzerlerinden açık ve seçik olması gerekir. İnsanların kendi türlerindeki varlıkları özel adlarla imlemelerinin nedeni bu faydacılıkta yatar (Locke, 2013: 292-296).

Locke, dile dair düşünceleri ile bir felsefi bütünlük oluşturmaktadır. Ancak, yukarıda değinildiği gibi, Locke esasen *insanın anlama yetisini* açıklamayı hedeflemektedir. Dili çözümlemeye yönelik yaklaşım, Locke'da ve diğer birçok filozofta olduğu gibi, başka bir şeyi açıklamaya hizmet etmektedir.

Locke insanın anlama yetisi üzerine bir çözümleme yaparken, aslında bir *insanın anlama yetisi teorisi* üretmektedir. Locke, anlamayı mümkün kılan bir dizge kurmaktadır. Bunu mümkün kılan önemli unsur da dil olarak belirir. Çünkü anlamın dilde var olması gibi anlamak da dil aracılığıyla gerçekleşir. Locke'un ideleri ve sözcükleri ilişkilendirmesi, varlıklara dair bir kavramaya hizmet etmektedir. Bu hizmet, ideler ve sözcükler arasındaki ilişkiyi daha açık kılar. Bunun yanında dil ve düşünce arasındaki ilişki de ortaya çıkmaktadır. Düşünce, sözcüklerle yetkinleşmekte ve anlama yetisini pekiştirmektedir.

Locke *ide*, *imge* ve *sözcük* kavramlarıyla anlamın oluşumunu mümkün kılacak bir sistem sunmaktadır. Böylelikle anlamın nasıl oluştuğu problemine bir çözüm sunmaktadır. Bu çözümün aktarımı bir dil felsefesi niteliği de taşımaktadır. Locke gibi analitik geleneğin kimi filozofları da dili, anlama dair problemleri gidermek için çözümlemeye kalkışmıştır. Aslında bahsedildiği üzere genel olarak yirminci yüzyıl öncesi filozofları dili, başka bir şeyi inceleme maksadıyla çözümlemişlerdir. Onlardan Locke'u ayıran temel fark, Locke'un dil çözümlemesinin anlama dair problemleri gidermeye yönelik olmasıdır. Locke'un *insanın anlama yetisi teorisi*, bir anlam teorisi olarak da ele alınabilir.

Locke'un öne sürdüğü bu düşüncenin temelinde yer alan epistemolojik kaygı yirminci yüzyılda birçok filozof için de geçerli olacaktır. Doğa bilimlerinde bilginin kesinliğini sağlama çabasının tesiri, onun ifade edilişinde de kesinliğini talep etmektedir. Ulaşılan kesin bilgi, ifade edilmeye kalkışıldığında, bir kesinlikle ifade

edilebilmelidir. Yirminci yüzyılın ilgili filozofları bu talebin en iyi, bir yapay dil ile karşılanacağını düşünmüştür. Bu düşüncenin öncülü ise Gottfried Leibniz'dir.

Gottfried Leibniz için dil, felsefi problematikler barındıran çok yönlü bir inceleme alanıdır. Bunun yanında Leibniz dilbilime dair ilk örnekler de sunmuştur. Leibniz için bir sözcüğün taşıdığı anlam değişebilmektedir, ancak bu durum o kavramın ne ise o olduğunu, nesnesini değiştirmeyecektir. Leibniz, tüm dillerin kök dilden (Adem lisanı) türediğini ve göçler, coğrafi etkenler, telaffuz kolaylıkları ile türeme dillerin ortaya çıktığını düşünmektedir. Kök dilin oluşumu, doğadaki seslerin taklidi (onomatope) ile mümkün olmuştur. Üzerinde düşünülerek kurulmadığından, bir doğal dil, doğal dürtüler ile kuralsız olarak doğmuştur. Ancak yapay diller, üzerinde düşünülerek kurallı olarak oluşturulabilir. Leibniz kurallı bir yapay dilin, doğal dilden daha yetkin olabileceğini düşünür. Böylelikle ideal bir dil oluşturmak ve bu dili evrensel kılmak girişiminde bulunur. Ancak bu girişim başarısızlıkla sonuçlanır. Öte yandan sembolik mantık, Leibniz'in projesinin bir hali olarak değerlendirilebilir (Altınörs, 2014, 117-120).

İdeal bir dil yaratmak ve o dili evrensel kılmak, anlamın ifade edilişlerinin kesin olmasını sağlar. Tasavvur edilen ideal dil aracılığıyla sunulan bir ifade, gösterilmesi niyet edilen anlama kesinkes işaret ediyor olacaktır. Böyle bir fikrin pozitivist bir tutuma sahip kimselerce tekrar gündeme getirileceği anlaşıldır. Dolayısıyla Leibniz'in ideal dil fikrinin analitik gelenekte tekrar vücut bulduğu açıktır. Bunun yanında ideal dili tasarlamak için matematik ve mantıktan alınacak olan “esin”, hem Leibniz, hem de analitik felsefe geleneği filozoflarının mutabık olduğu bir yöntemdir.

1.2. ANLAM TEORİLERİ PERSPEKTİFİNDEN DİL FELSEFESİ

On dokuzuncu yüzyılın sonunda birçok alan artık pozitivistin etkisi altındaydı. Mantık araştırmaları artmış ve metafiziğe karşı bir tepki başlamıştı. Metafizik düşüncelerin oluşturduğu bugünün, “objektif bilgi” fikri ile giderilmesi amaçlanmaktaydı. Bu çağda bir araştırma, kesin bilgiye ulaşmayı hedeflemeliydi. Pozitivist tutumun etkilediği birçok alandan biri de *dildi* (Özcan, 2014: 15-17).

On dokuzuncu yüzyılın sonlarına doğru yapılan mantık araştırmaları ve sergilenen pozitivist tutum, bugün anladığımız anlamdaki “dil felsefesi”nin ortaya çıkışına kaynaklık etmiştir.¹² Dil felsefesi yirminci yüzyılın başlarında Gottlob Frege ve Bertrand Russell’ın çalışmaları ile başlamıştır. Bu çalışmalar aynı zamanda analitik felsefe geleneğinin oluşumuna da kaynaklık etmiştir. Analitik felsefe ile birlikte istikrar kazanan dil felsefesi, neredeyse bir dönemin en çok işlenen alanlarından biri olmuştur (İnan, 2013: 3).

Frege ve Russell’ın mantık araştırmaları dolaylı olarak dile dair ele alışırlar barındırmış ve kimi tartışmalar başlatmıştır. Öyle ki bu tartışmalar, analitik felsefe geleneğini de biçimlendirmiştir. Bu durum birçok dil felsefesinin ortaya konulmasına neden olmuştur. Yirminci yüzyılda kendine has birçok dil felsefesinin ortaya çıktığı görülür. Neredeyse her bir dil felsefesini ötekilerden ayıracak belirgin unsurlar vardır. Bu bakımdan onların benzerlerini bir araya getirip sınıflandırmak ve anlatmaya girişmek, bir ölçüde onları birbirlerine indirgemek olacaktır.

Öte yandan tüm bu dil felsefelerini tek tek ele almak, yirminci yüzyıla bütünlüklü bir açıyla yaklaşmamızı engelleyecektir. Bu durum ise dil felsefelerini birbirleriyle ilişkili olarak ele almayı da zorlaştıracaktır. Bunun yanında metnin esas konusu da kaçırılacaktır. Zira Austin’in teorisinin özgünlüğü ve değeri, diğer dil felsefelerinden farkıyla ortaya konulabilir. Dolayısıyla karşılaşılan bu zorlukları gidermek için dil felsefeleri arasındaki ortaklıklara yönelerek onları sınıflandırmak, iyi bir çözüm yolu sunacaktır.

Gerçekten de kimi dil felsefelerinin benzer düşüncelere sahip olduğu söylenebilir. Bu benzerlikler sayesinde yirminci yüzyıla bütünlüklü bir açı ile yaklaşmak mümkündür. O halde ilerleyebilmek için dil felsefelerini yeterli ölçüde

¹² Bu nedenlerle mantık araştırmalarının gelişimine genel bir yaklaşımla değinmek fayda sağlayacaktır. Leibniz’den sonra mantık, esas gelişimini George Boole, Charles S. Peirce ve Gottlob Frege aracılığıyla sağlamıştır. Leibniz gibi Boole de matematiğin evrensel bir dil olduğunu düşünüyordu. Dolayısıyla matematik birçok alana uygulanabilirdi. Bu nedenle Boole sembolik mantığı cebir ile ifade etmeye girişmiştir. Peirce ise Boole’ü simgelemi basitleştirerek, bu ifade biçimine niceleyiciler eklemiştir. Tüm bunların yanında Frege de matematiğin temellerini açık ve sağlam kılma isteğindedir. Frege için aritmetik önermeler sentetik a priori önermeler değillerdir. Çünkü bu önermelere dair bir ispat değil, inanç söz konusudur. Zira aritmetik önermeler gündelik dilde ifade edilir ve gündelik dil yeterince açık ve kesin değildir. Bu nedenlerle Frege aritmetiği sezgisel ilişkilerden kurtarabilmek için gündelik dil ile ifade edilışinden kurtarmış ve bir mantık sistemi içerişine yerleştirmiştir. Yani aritmetiği mantığa dayandırmıştır. Ancak bu çaba sonrasında Russell’ın açık kıldığı bir paradoksla karşılaşmıştır. Krş. Delecampagne, 2020: 13-21.

birbirlerine indirgemek, sınıflandırma yapmayı da mümkün kılacaktır. Böylelikle yirminci yüzyıl dil felsefeleri birbirleriyle ilişkili olarak, bütünlüklü bir açı ile ele alınabilir olacaktır.

Bir sınıflandırmaya girişmeden önce analitik geleneğin dil felsefelerinin biçimlenişinin bir ölçüde fenomenolojiden beslendiğini de belirtmek gerekir. Fenomenolojinin kurucusu Edmund Husserl'in ve zamanında ona hocalık ederek fikirlerine etkiye bulunan Franz Brentano'nun görüşleri dolaylı olarak dil felsefelerinin şekillenmesine kaynaklık etmiştir (Altınörs, 2001: 14).

Brentano için zihnin yöneldiği nesne, kendi gerçekliğinde değildir. Nesne, zihnin yönelmişliğinde *içkin-oluşu* (inexistenz) ve nesnenin kendi gerçekliği olmak üzere iki var oluşa sahiptir. Bu halde bilinç nesnenin kendi gerçekliğini deneyimleyemez.¹³ Husserl ise hocasının düşüncelerini değişikliğe uğratar. Husserl fenomenolojisinde nesnelerin kendi gerçekliğini deneyimlemek olmasa da onların özüne dair unsurların yakalanabileceğini dile getirir (Zahavi, 2018: 43-57). Nesnelerin somut niteliklerini “*parantez içine almak*” (epoche) onların özlerini görmeyi sağlayacaktır. Nesnelere veya başka türlü söyleyecek olursak fenomenlere dair bu düşünceler ve bu düşüncelerin izahı yirminci yüzyılı etkilemiştir. Bunların yanında her iki filozofun da bilimsel tavra yakınlığı ve *yönelimsellik, anlam, edim, ve nesne* kavramları yirminci yüzyılda yankı bulmuş ve dil felsefelerini biçimlendirmiştir. Aslında bu sayede analitik felsefe geleneğinde doğan dil felsefeleri sınıflandırılabilir ölçüde birbirlerini yakınsayabilmektedir.

Analitik felsefe geleneğinde meydana gelmiş dil felsefelerini sınıflandırmaya dair birçok örnek görülebilir.¹⁴ Bu metinde ise Jean-Gerard Rossi'nin sınıflandırma örneği kullanılacaktır. Rossi esasen analitik felsefe içerisinde bir sınıflandırma yapmaktadır (Rossi, 2020). Ancak onun bu sınıflandırması dil felsefelerine dair bir açıklık da sunmaktadır.

¹³ Bu kavramların açıklayıcı kullanımları için bkz. Hoşgör, 2014: 47.

¹⁴ Türkiye’de son zamanlarda ortaya çıkmış bir sınıflandırma örneği olarak Zeki Özcan’ın *Paradigmalarla Dil Felsefesi* serisi sunulabilir.

Rossi analitik felsefe geleneğini üç kuşakta¹⁵ incelemektedir: Birinci kuşak filozofları, dili mantıksal bir analizle incelemeye ve onun da ötesinde bir mantık dili oluşturmaya yönelmiştir. İkinci kuşak filozofları, dilin mantıksal ilişkilerden ibaret olmadığını öne sürerek, dilin gündelik kullanımına yönelmişlerdir; çünkü bu filozoflar için dilin en önemli yanı iletişimi sağlamasıdır. Üçüncü kuşak filozofları ise dilin gündelik kullarındaki önemini ve bunun yanında dillerin anlamı mümkün kılan kendi mantıkları olduğunu da vurgulamıştır (Rossi, 2020: 14).¹⁶

Bu üç kuşağın serimlendiği sırada John L. Austin’e kadarki filozofların, yani birinci kuşağın, dil felsefelerinin anlam teorileri üretmeye yönelik olduğu ve Austin’le birlikte, yani ikinci kuşakta, dil teorilerinin baş gösterdiği görülecektir. Bu durum ilk kuşağı daha ayrıntılı incelemeyi gerekli kılar. Birinci kuşağın dil felsefelerine dair kimi ele alışlardan sonra, onların bu felsefelerinin anlam teorileri olma niteliğı taşıdığı gösterilecektir. Sonrasında ise bütünlüğü sağlayacak ölçüde ikinci ve üçüncü kuşaklara değinilecektir.

Başlıca ilk kuşak filozofları Frege, Russell, ilk döneminde Ludwig Wittgenstein¹⁷ ve Viyana Çevresi özelinde Rudolf Carnap olarak sıralanabilir. Birinci kuşağın tutum ve araştırmalarının temelinde “dünyayı açıklama” amacı bulunmaktadır. Hatırlanacağı gibi on dokuzuncu yüzyılın sonlarına doğru mantık araştırmalarının ve pozitivist tutumun arttığına değinilmişti. Bu doğrultuda birinci kuşak filozoflarının “dünyayı açıklama” hedefi anlaşılırdır.

¹⁵ “Kuşak” sözcüğü Rossi tarafından kullanılmaktadır. Bu sınıflandırma için her ne kadar “kuşak” sözcüğü kullanılsa da filozoflar arasında kesin bir kronolojik sıradan bahsetmek zordur. Hatırlanacağı gibi analitik felsefenin tarihi yüz yılı biraz geçmektedir.

¹⁶ Aslında Rossi’nin sınıflandırması, “anlam teorileri üreten” ve “dil teorileri üreten” dil felsefeleri ayrımına “bir ölçüde” karşılık gelmektedir. Ancak anlam teorileri ve dil teorileri ayrımı kesin değildir. Ve Rossi’nin bu sınıflandırması da bahsi geçen ayrımı tam karşılamamaktadır. Metnin ilerleyen kısımlarında birinci kuşak filozoflarının anlam teorileri üretme perspektifiyle dil felsefesi yaptığı gösterilecektir. Bunun yanında nispeten teşekküllü bir dil teorisi sunan Austin’in öncülük ettiği ikinci kuşak filozoflarının dil felsefeleri, anlam teorileri üreten perspektiften etkiler taşımaktadır. Aynı şekilde üçüncü kuşak ve sonrası filozoflarının dil felsefeleri de birinci kuşağın perspektifinden etkiler taşımaktadır. Dolayısıyla Austin’in analitik gelenek içerisinde dil felsefesine dair bir perspektif değışikliğini hemen sağladığını söylemek zordur. Ancak kesin olan, Austin’in dil felsefesi yapmaya bir perspektif kazandırmış olmasıdır. Ve bu perspektifin etkileri izlenebilir.

¹⁷ Metin boyunca “ilk döneminde Wittgenstein” ifadesiyle *Tractatus*’taki fikirlerini savunan Wittgenstein; “ikinci döneminde Wittgenstein” ifadesiyle *Felsefi Soruştırmalar*’daki fikirlerini savunan Wittgenstein kast edilmiştir. Kimi kaynaklar bu kasıtlar için “birinci-ikinci Wittgenstein” ifadelerini kullanmaktadır. Bu tabirler de anlaşılırdır.

“Dünyayı açıklama” amacı birinci kuşak filozoflarını dolaylı olarak anlam teorileri üretmeye yöneltmiştir. İşte bu yönelişin neden dil teorilerine değil de anlam teorilerine yönelik olduğu, yirminci yüzyıldaki pozitivist tutumun dile yaklaşımı ile daha açık kılınacaktır.

Dünyayı açıklamak, dil aracılığıyla yapılabilir. Dil ise betimleme yaparak kullanılmalıdır. Zira dünya betimlemelerle açıklanır. Dil, dünyayı betimleyerek açıklayacaktır. Ancak kimi betimleme tümceleri dünyanın haline uymaz. Örneğin kimi betimleme tümceleri “yanlış” olabilir. Bu durum ise dünyayı açıklamakta yanılgılara yol açacaktır. O halde dünyayı betimleyen tümceler “doğru” olmalıdır. Bu şekilde dünya olduğu hali ile açıklanacaktır ve dünya olduğu gibi anlaşılacaktır. Bu noktada birinci kuşak için “doğrulanabilirlik” önemli bir yer kazanmaktadır. Tümcelerın doğru olması gerekliliğı “hangi tümcelerın doğrulanabileceğı, doğrulamanın nasıl yapılacağı, doğrulama ölçütünün ne olacağı” gibi konuları da beraberinde getirmiştir.

Bir tümcenin doğruluk ölçütü, gönderimi ile uyumluluğudur. Gönderimiyle, yani dünyada betimlediğı şey ile uygunluk taşıyan tümce, doğrudur. Sözelimi “Köpek ağacın altındadır” tümcesi, bahsi geçen köpeğın, bahsi geçen ağacın altında olması ile doğru değeri alacaktır. O halde gönderimi ilkece gözlemlenebilir olmayan tümceler, doğrulanabilir olmayacaktır.

Birinci kuşak için gönderimi ilkece gözlemlenemez tümceler, genellikle metafizik karakterli tümcelerdir. Bu nedenle birinci kuşak filozofları metafizik reddinde bulunmaktadır. Metafizik karşıtlığı, pozitivist tutum göz önünde tutulduğunda anlaşılır olacaktır. Birinci kuşak için metafizik yapmak, dünyayı empirik olarak açıklamaktan sapıtırıcı olacaktır. Bunun yanında metafizik karşıtı olmak ise dünyayı açıklamaya yoğunlaşmayı sağlayacaktır. (Aslında birinci kuşakta metafizik karşıtlığı, en radikal halini Wittgenstein’ın ilk döneminde ve Viyana Çevresinde ortaya çıkarır. Ancak bu tutumun izleri tüm kuşakta dolaylı veya doğrudan okunabilmektedir.)

Anlaşılan, dünyayı açıklamak için dil kullanılacaktır. Ancak Aristoteles’ten beri farkında olunan bir şey vardır ki dil kimi zamanlar müphemdir (Aygün, 2016: 167). Diller çokça belirsizlik ve bulanıklık barındırır. Birçok tümce çokanamlı

olabilmektedir. Bir tümcenin hangi anlamı ile göz önünde bulundurulacağı tartışma konusu olabilir. Aynı zamanda bir tümce anlamlarından biri ile doğru, ötekisi ile yanlış değeri alabilir veya doğrulama ölçütü bulunmayabilir. Örneğin “Kara karadır” tümcesini ele alalım. Bu tümce bir totoloji midir, yoksa bir özneyi mi nitelemektedir? Tümceden hareketle bunu anlamak zor. Eğer bir totoloji varsa mantık ilkeleri gereğince tümceyi doğru kabul etmek gerekir. Öte yandan ismi “Kara” olan bir kimseden de bahsediliyor olabilir. Bir kimsenin “kara” olduğunu söylemek, acaba o kişinin esmer olduğunu mu kast etmektedir? Ancak kara ile esmer aynı anlamı mı taşır? Öyle olsa bile bahsi geçen özne esmer olmayabilir. Görüldüğü üzere tümcenin taşıdığı ifadeye dair bir kararsızlık vardır.¹⁸

Aynı zamanda bu türden belirsizlik taşıyan tümceler hiç de metafizik karakterli tümceler değildir. Belirsizlik, bulanıklık taşıyan tümcelerin, birinci kuşak için çıkardığı problemler, metafizik karakterli tümcelerin çıkardığı problemlerle aynı değildir. Metafizik tümcelerin gönderimi gözlemlenememektedir. Belirsizlik, bulanıklık taşıyan tümcelerin ise esas kastının ne olduğuna dair bir teşhis problemi vardır. Bu problem bir anlam problemidir.

O halde dünyayı sorunsuzca açıklayabilmek için dili sistematikleştirmek ve mantıksallaştırmak gerekir. Zira anlama ulaşmak için en sağlıklı yol bu kesinlikten geçmektedir. Anlam doğrulama ve gönderim ile ilişkili olarak açıklanmaktadır. Dil de bu anlam ile ele alınmakta ve kullanılmaktadır. Dili belirsizliklerden kurtarmak için kesinlik barındıran mantık, iyi bir yol sunmaktadır. Bu bakımdan dili mantıksal bir sisteme oturtmak zaruridir. Böylelikle belirsizliklerden arınmış olan mantık gibi dil de kesinliğe ulaşacaktır. Dünyayı açıklama uğruna kullanılacak dil, müphem köşeleri olmayan, sistemli ve mantıksal bir dil olmalıdır. Böyle bir dil, dünyayı açıklamak için ideal dil olacaktır.

Böylelikle birinci kuşak için “ideal dil” fikri de belirmiş olur. İdeal dil ile anlam kesinliğe ulaştırılacak ve doğal dillerin neden olduğu karmaşıklık giderilecektir. Görülmektedir ki birinci kuşak filozofları, mantıksal sistem üzerine kurulmuş yapay bir dilin, doğal bir dilden daha yetkin olacağını düşünmektedir.

¹⁸ Benzer bir örnek ve açıklama *Tractatus*’ta da verilmektedir (Wittgenstein, 2020b, 3.323). Wittgenstein’in örneği “Grün ist grün” tümcesidir. Ancak Türkçede “Kara karadır” tümcesini kullanmak daha açıklayıcı olacaktır.

Bu noktada Şu anlaşılmaktadır: Dünyayı açıklamaya çalışmak onun halini serimlemekle sağlanabilir. Dünyayı olduğu haliyle en kesin-doğru Şekilde serimlemek ise bağlamdan bağımsız bir ifade ile mümkün olacaktır. Ancak bu bağlamdan bağımsız, her yerde her zaman geçerli kesin-doğruluk, bir anlam teorisi inşa etmekle mümkündür.

Ortaya çıkmaktadır ki birinci kuşağın dil felsefeleri, temelinde epistemolojik kaygılar barındırmaktadır. Anlam teorileri  onermelerin tam olarak neye işaret ettiğini belirler. Böylelikle “dünyayı açıklama” amacı, gündelik dilin neden olduğu yanılılardan kurtularak gerçekleştirilebilir.

Bu noktada birinci kuşak filozofları dili epistemolojinin bir uzantısı olarak ele almaktadırlar. Dil adeta bürüneceği biçim ile bir bilim maşası haline gelecektir. Bu nedenlerle birinci kuşak filozofları dil felsefelerinde *doğrulanabilirlik*, *anlam*, *gönderim* ve *betimleme* gibi kavramlara özellikle yer verecektir.  onermelerin hangi anlama işaret ettiği kesin olarak teşhis edilebilmelidir. Bu nedenle değişkenlik ve kararsızlık yaratacak *bağlam* kavramı dışarıda bırakılmıştır.

Yani birinci kuşak filozofları dili bir açıklama aracı olarak ele almaktadır. Açıklama, anlama dair bir a ıklılığı gerekli kılmaktadır. Elbette dilin gündelik kullanım sırasında bağlamdan ayrılamayacak olduğunun farkındadırlar. Ancak onlar için önemli olan bilimsel bir araç olarak dildir. Dolayısıyla dil, anlama objektif olarak işaret etmelidir. Zira “dünyayı açıklama” bilimsel bir kesinliğe sahip olmalıdır.

şimdi ise birinci kuşak filozoflarının dil felsefelerine ve tutumlarına değinmek, onların giriştiği anlam teorileri üretme çabalarını daha açık bir Şekilde ortaya koyacaktır. Aynı zamanda bu değini, sıradaki başlıkta, Austin’in *betimleyici yanılğı* (descriptive fallacy) kavramıyla sunduğu eleştirileri de kavramayı kolaylaştıracaktır (Austin, 2020: 41).

Frege’nin kullandığı mantık analizine *Fonksiyon-Argüman Analizi* denilmektedir. Fonksiyon-argüman analizi, bağıntılı tümceleri ifade etmekte geleneksel mantıktan daha elverişlidir. Bu analiz yönteminin en önemli yetkinliği, özellikle “bütün” ve “bazı” gibi niceleme terimleri içeren tümcelerde kendini gösterir (Beaney, 2019, 55). Aşağıdaki  rneği ele alalım:

(1) Bütün köpekler havlar.

Sözelimi Aristoteles mantığında bütünler deneyimlenebilir olmadığından bu tümce doğrulanabilir değildir. Zira tümcenin doğrulanabilmesi için geçmişten geleceğe her köpeğin havladığı teyit edilmelidir. Öte yandan Frege için aynı tümce başka türlü ifade edilmektedir:

(2) X için, X bir köpektir ise X havlar.

Burada Frege'nin tümleyici bir tümceyi tekiler aracılığıyla ifade ettiği görülmektedir (Beaney, 2019, 56-57). Frege 'köpekler havlar' dememektedir, 'köpek olan havlar' demektedir. Böylelikle Aristoteles'te gördüğümüz kavramların birbirlerini kapsama durumu gerçekleşmemektedir. Frege bu noktada odağı tümellerden tekillere doğru çevirmiştir. Böylelikle hangi kümelerin hangi kümeleri kapsadığına dair ortaya çıkan yanılgılar da giderilir. Artık Havlamak Kümesi, Köpek Kümesini kapsar görünmemektedir. Zira havladığı söylenen şey artık Köpek kavramı değil, köpek olan tekil, örneğin Duman'dır. Frege kavramların havlamadığını göstermiştir.

Frege'nin kullandığı mantık analizinin bir diğer önemli özelliği, tümceleri doğrulayabilmeyi mümkün kılmasında yatar. Yukarıda değindiğimiz gibi tümelleri kapsayan tümcelerin doğruluğunu teyit etmek neredeyse her zaman imkansızdır. Frege'nin formülü ise tümceleri doğrulamaya açık kılmıştır. Frege'nin mantık analizinin taşıdığı bu özellik tam da döneminin pozitivist tutumunun ihtiyaçlarını gideriyordu: Dünyayı açıklamaya girişen ifadeler, yalnızca doğrulanabildiği ölçüde değerliydi.

Bu noktada bir tümcenin doğrulanabilmesi için doğrulama ölçütüne sahip olması gerekir. Bu ölçüt bir gönderime sahip olmakla elde edilir. Örneğin;

(3) Duman iki ayaklıdır.

Bu tümcenin doğrulanabilmesi için Duman gözlemlenebilir bir varlık olmalıdır. Duman gözlemlenebilir ise tümce doğrulanabilir. Duman, tümcenin ifade ettiği anlamı taşıyorsa tümce doğru, taşımıyorsa yanlıştır.

Bunun yanında göndergesi bulunmayan tümceler ise doğrulanabilir değildir. Örneğin;

(4) Kafdağı 26.327 metre uzunluktadır.

Bu tümcenin doğrulanabilmesi için Kafdağı'nı ölçmek gerekir. Ancak Kafdağı, masalları daha esrarengiz kılmak için uydurulmuş bir hayal ürünüdür. Dolayısıyla bu tümce doğrulanabilir değildir.

Göndergesi bulunmayan tümcelerin doğrulanabilir olamayacağı mantık disiplininin çelişmezlik ilkesi¹⁹ gereğince, şöyle temellendirilebilir: Bir tümcenin hem kendisi hem de değili ($\sim$) aynı anda doğru ya da yanlış olamaz. Yani hem A hem de $\sim A$, aynı anda doğru (ya da yanlış) olamaz. Gerçekten de (4) için 26.327 metre uzunluğundaki şeyleri sıralamaya kalkışsam Kafdağı'nı saymayacağım açıktır.²⁰ Bu noktada tümce yanlıştır. Eğer bu tümce doğrulanabilirse değili “doğru” değerini almalıdır. Şimdi tümceyi değilleyelim:

(5) Kafdağı 26.327 metre uzunlukta değildir.

Bu noktada 26.327 metre uzunluğunda olmayan şeyleri saymaya kalkışırsam Kafdağı hiç de aklıma gelmeyecektir. Bu tümce de yanlıştır. Ancak bu iki tümce ilke gereğince aynı anda yanlış olamaz. O halde bu tümcelerin esasen doğrulama ölçütü yoktur ve doğru-yanlış değeri alamazlar (Taylor, 2019, 87). Bu ölçüte sahip olmayan tümcelere doğru-yanlış değeri vermeye kalkışmak, yanılığlardan uzak durma düsturu edinmiş pozitivist tutuma uymamak olacaktır.

Öte yandan doğrulama ölçütüne sahip olmayan yani göndergesi bulunmayan tümceler de anlamlı olabilmektedir. Örneğin:

(6) Dört köşeli üçgen D'Artagnan'ın kılıcını taşımaktadır.

(4) (5) (6) tümceleri her ne kadar doğrulanabilir değilse de bir şeyler ifade etmektedir ve ifade ettiği şeyler bir ölçüde anlaşılmaktadır. Ancak tümceler anlama, gönderimsiz olarak sahiptir. Frege bu durumu *anlam* (sinn) ve *gönderim* (bedeutung) ayrımı ile serimlemektedir (Frege, 2011). Örneğin ‘dört köşeli üçgen’ bir gönderimi olmasa da bir açıklığa sahiptir. Böyle bir şeyi göremez hatta hayal edemez dahi olsak, dört köşesi olan bir üçgenden bahsedildiğini anlamaktayız. Frege için bir

¹⁹ Russell, Frege'nin düşüncesinin üçüncü halin imkansızlığı ilkesi üzerinde şekillendiğini dile getirir (Russell, 1905: 485). Frege'nin düşüncesi çelişmezlik ilkesince de desteklenebilir. Ek açıklamaları asgari düzeye indirmesi bakımından bu ilke üzerinden bir anlatım sunulmaktadır.

²⁰ Bu cümlelerin anlatımı Russell'dan faydalanılarak kurulmuştur (Russell, 1905: 485).

tümcenin veya kavramın içeriği onun anlam ve gönderimindedir (Beaney, 2019, 68). Anlam, tümcenin veya kavramın ifade ettiği düşüncedir. Gönderim ise o tümce veya kavramın doğruluk değeri edinmesini olanaklı kılan nesnesidir (Frege, 2011: 131).²¹ Örneğin “ilk döneminde Wittgenstein” ve “ikinci döneminde Wittgenstein” ifadeleri aynı nesneye gönderimde bulunmalarına rağmen başka anlamlar taşımaktadırlar.

Anlam ve gönderim birbirlerinden farklıdır. Bir tümcenin anlamına sahip olmak, onun gönderimine sahip olmayı zorunlu kılmaz (Frege, 2011: 125-126). Dolayısıyla gönderimi olmayan tümceler de anlaşılabilir olmaktadır, ancak bu tür tümceler doğruluk değerine sahip olmadıklarından “doğru” ya da “yanlış” değeri alamazlar.

Ancak Russell, Frege ile aynı düşüncede değildir. Russell için bir tümce veya kavram, anlam ve gönderim olarak birbirinden ayrı iki içeriğe sahip değildir (İnan, 2013: 67). O halde Russell’a göre (4) tümcesinin bir doğrulama ölçütü vardır; çünkü Russell için anlam ve gönderim birdir ve (4) tümcesinin ifade ettiği anlam kavranabilmektedir. O halde (4) tümcesinin doğruluğu ölçülebilir olmalıdır. Russell buna katılır. Gerçekten de gönderimi bulunsun ya da bulunmasın tüm anlamlı tümceler doğrulanabilir.

Bu noktada aklımıza çelişmezlik ilkesi gelebilir. Frege bu ilke aracılığıyla gönderimsiz tümcelerin doğrulama ölçütü olmadığını söylemişti. Russell da Frege gibi ilkeye bağlı kalır. Tüm anlamlı tümcelerin doğrulanabilir olduğu, ilke çığnenmeden söylenecektir.

Çelişmezlik ilkesi bize bir tümcenin hem kendisinin hem de değilinin aynı anda doğru veya yanlış değeri alamayacağını söylemekteydi. Russell (4) tümcesinin değilinin (5) tümcesi olamayacağına vurgu yapmaktadır (Russell, 1905: 490).²² (4) tümcesi “Kafdağı 26.327 metre uzunluktadır” demektedir. Bu tümce ise esasen şuna işaret eder:

²¹ Burada Frege’nin ve sonrasında *mantıkçı pozitivistlerin* iddiası tümcenin anlamının nesneye gönderimde bulunduğuudur. Bu anlayışa karşı olarak Ferdinand de Saussure aracılığıyla bir başka anlayış meydana gelecektir. Saussure ifadelerin nesnelere değil, bizzat o nesnelerin bizlerdeki imgelerine işaret ettiğini vurgulayacaktır (Saussure, 1998: 108-111; Altuğ, 2008: 173-211). Aslında Saussure’ün bu ifadesinin sözcükler bazında Locke’da meydana geldiğine yukarıda değinilmişti: Sözcükler ideleri imler (Locke, 2013: 285).

²² Orijinal metinde bu mesele, Russell tarafından “The present King of France is bald” örneğiyle anlatılmaktadır (Russell, 1905).

(4.1) Bir x vardır.²³

Bu tümcede bahsi geçen x ise şu anlamı taşır: Hem Kafdağı olan, hem de 26.327 metre uzunluğunda olan şey. Yani “Bir x vardır ki bu x, hem Kafdağı’dır, hem de 26.327 metre uzunluğundadır” ya da “Hem Kafdağı, hem de 26.327 metre uzunluğunda olan bir x vardır.”

Aslında (4) tümcesinin öncülleri “Kafdağı olan tek bir şey vardır” ve “Kafdağı olan her şey 26.327 metre uzunluktadır” tümceleridir. Ben tüm bu öncülleri x ile ifade ederek (4.1) tümcesine sığdırıyorum.

Russell (4) tümcesinin değillenmesi için öncüllerin de değillenmesi gerektiğini söyler. Bu noktada ortaya çıkmaktadır ki (5) tümcesi, (4) tümcesinin tam değillenmiş hali değildir. (4) tümcesinin tam değillenmiş hali şudur:

(~4) Bir x yoktur.

Yani “Bir ‘hem Kafdağı olan, hem de 26.327 metre uzunluğunda olan şey’ yoktur.” Başka bir ifadeyle “Bir x yoktur ki bu x, hem Kafdağı’dır, hem de 26.327 metre uzunluğundadır” ya da “Hem Kafdağı, hem de 26.327 metre uzunluğunda olan bir x yoktur.” Gerçekten de hem Kafdağı olan, hem de 26.327 metre uzunluğunda olan bir şey yoktur. O halde (4) tümcesinin tam değillenmiş hali olan (~4) tümcesi doğru olacaktır. (4) tümcesi ise yanlış olacaktır. Bu noktada Russell’ın çözümü işe yarar görünmektedir. (4) veya (4.1) tümceleri yanlıştır ve (~4) tümcesi doğrudur. Böylelikle çelişmezlik ilkesi çiğnenmemiştir.

Russell için bir tümcenin iki farklı içeriği, anlam ve gönderimi olmadığı, bu ikisinin aynı içerik olduğu söylenmişti. Russell anlamlı her tümcenin doğrulama ölçütü olduğunu, tümcelerin ön kabullerine yönelerek göstermiştir (Taylor, 2019: 87-93; İnan, 2013: 66-68).²⁴

Ancak bu noktada başka bir problem doğmaktadır: Bir şeyin var olmadığını söylemek nasıl doğrulanabilir? Yani “Kafdağı yoktur” tümcesi nasıl doğrulanabilir?

²³ Aslında Russell bu meseleyi hiç de “Bir x vardır” tümcesinden hareketle açıklamamaktadır. Bu metinde ise Russell’ın açıklaması “Bir x vardır” tümcesinden hareketle anlatılmaya çalışılmaktadır. Bunun nedeni bu anlatımın, Russell’ın dikkat çekmek istediği şeye daha iyi işaret etmesi, karmaşıklıktan uzak ve daha anlaşılır olmasıdır. Krş. Russel, 1905.

²⁴ Aslında gerçekten de Frege’nin *anlam* ve *gönderim* kavramlarını açıklamaya çalışırken bu iki içerik yapısını birbirine indirgediğini görebiliriz. Krş. Özcan, 2014, 51-66.

Aynı dilbilgisel eşdeğere sahip bir başka tümceyi ele alalım: “Önümdeki şişe saydam değildir.” Bu tümce önümdeki şişe gözlemlenerek doğrulanabilir. Tek yapmam gereken önümdeki şişenin saydam olma özelliğini taşıyıp taşımadığına bakmaktır. Fakat “Kafdağı yoktur” tümcesi için Kafdağı’nın var olmama özelliğini taşıyıp taşımadığına bakamam. Bunu yapabilseydim Kafdağı var olurdu.

Russell bu problemi *Betimlemeler Teorisi* (Theory of Descriptions) ile dolaylı bir çözüme kavuşturmaktadır. Tıpkı “(4) tümcesinin tam değillenmiş halinin (5) tümcesi olduğu” yanlışlığına kapıldığımız gibi, “var olma durumunun da bir özellik olduğu ve böylelikle nesnelerde aranabileceği” yanlışlığına kapılmaktayız. Russell bütün özel adların esasen örtük tekil betimlemeler olduğunu düşünür. Örneğin “Anaksimandros” dediğimizde, aklımıza bu özel ada işaret eden “Bir coğrafya haritası oluşturmuş ilk filozof” betimi veya “Arkheyı apeiron bellemiş ünlü filozof” betimi gibi betimler gelir. Bunun yanında (bir kümenin elemanlarının olması gibi) “Bir coğrafya haritası oluşturmuş ilk filozof” kavramının yalnızca bir örneği olduğunu, onun da Anaksimandros olduğunu biliriz. Yani Russell için “Anaksimandros vardır” demek “Bir coğrafya haritası oluşturmuş ilk filozof vardır” demektir. Bu ifade direkt olarak Anaksimandros’a değil, kavramın yalnızca bir örneği olduğuna vurgu yapmaktadır. Dolayısıyla “Kafdağı” demek, “masallara gizem katmak için uydurulmuş dağ” betimini taşır. “Kafdağı yoktur” demek, “masallara gizem katmak için uydurulmuş dağ yoktur” demektir. Bu ifade de (bir kümenin boş olması gibi) “masallara gizem katmak için uydurulmuş dağ” kavramının hiç örneği olmadığına işaret eder. Bu noktada görülmektedir ki Russell için varlık yükleyen tümceler, nesnelerin kendisinde aranacak özellikler olmaktan çıkmaktadır. Nesnelerin taşıdığı kendine has niteliğe yönelerek, bu niteliğin örneği olup olmadığına bakılmaktadır. Öyle ki nesnenin kendine has niteliği bir kavram olarak ele alınmakta ve bu kavramın bir taşıyıcısı olup olmadığına bakılmaktadır (İnan, 2013: 68-70).²⁵

Görülmektedir ki Frege ve Russell dili bir mantık analizine tabi tutmaktadırlar. Her iki filozof da dilin ifadelerinin nasıl kurulduğuna odaklanmaktadır. Dile dair bu incelemeler, örneğin spekülâtif veya realist bir

²⁵ Aslında zaten bir şeyin özelliğini zikretmek, o şeyi benzerlerinden ayırmaya yaramaktadır, oysa bir şeyin var olduğunu söylemek, o şeyi diğer var olanlardan ayırmayacaktır.

tutumdan çok, idealist bir tutum sergilemektedir. Çünkü dilin mantıksal analizi, onun ifade ettiği anlamlara ulaşmak bakımından bir kesinliği ortaya çıkarmayı hedeflemektedir. Böylelikle dilin mükemmelleştirileceği düşünülmektedir:

“Mantıksal bakımdan kusursuz bir dil (Begriffsschrift), mevcut sembollerle bir özel ad olacak şekilde dilbilgisel bakımdan iyi-kurulmuş her ifadenin gerçekten bir nesneye işaret etmesi, ve göndergesi [bedeutung, gönderim] güvenceye alınmamış hiçbir yeni sembolün bir özel ad olarak katılmaması, koşullarını sağlamalıdır” (Frege, 2011: 139).

Dile dair yapılan bu analizlerin anlam inşasına hizmet ettiği göz önünde bulundurulduğunda esas analizin dil değil, bir anlam analizi olduğu dahi söylenebilir. Frege ve Russell’ın ortak düşüncelerini destekleyen başka düşünürlere de pekâlâ rastlanabilir. Örneğin mantıkçı pozitivist tutuma sahip olan Viyana Çevresi’nin yanında Alfred J. Ayer de *doğruluk ölçütü* (verification principle) kavramı üzerine incelemede bulunmuştur. Ayer için doğrulama anlamın bir ölçütüdür (Ayer, 1998: 140). Bu bakımdan anlamlı tümcelerin doğrulanabilir olması gerekmektedir. Ayer tümcelerin doğrulanabilmesini sağlayan ölçüte dair bir ilke belirlemiştir. Tümcelerin “doğruluk değeri” alabilmesi, yani doğru ya da yanlış olabilmesi için gönderimini gözlemlene gerekliliği, Ayer tarafından değişikliğe uğratılmıştır. Ayer için bir tümce, gönderimi gözlemlenerek doğrulanabilir veya yanlışlanabilirse eğer, bu tümce doğruluk değeri alabilir. Önceki anlayış, “Ay’ın görünmeyen yüzeyinde dağlar vardır” tümcesinin²⁶ doğrulanabilir olması için Ay’ı gözlemlemeyi şart koşturmuştur. Oysa 1930-35’li yıllarda yaşayan bir kimse için bunu sağlayacak bir roket yoktur. Yani bu durumda Ay’ın karanlık yüzü gözlemlenemezdir. Ancak bu durum Ay’ın karanlık yüzünün ilkece gözlemlenemez olduğunu dile getirmemektedir. Pekâlâ bu gözlemi sağlamaya yarayacak bir roket 1969’larda icat edilebilir. Ayer için bir tümcenin gönderimi ilkece gözlemlenebilir ise o tümce doğruluk ölçütüne sahip demektir. Yani tümcenin ilkece gözlemlenebilir olması, doğrulanabilir-yanlışlanabilir olmasını mümkün kılmaktadır (Ayer, 1998: 14-15).

Bu fikir sayesinde “Gelecekteki bütün köpekler havlar” tümcesi de doğrulanabilir olmaktadır. Önceki anlayış bu tümcenin doğrulanabilir olması için gelecekteki bütün köpekleri gözlemlemek gerekliliğine başvurmaktaydı. Ancak

²⁶ Ayer, bu örneği Moritz Schlick’in kullandığını belirtmektedir (Ayer, 1998: 14, dpt).

Ayer'in gelecekteki bütün köpekleri gözlemleyebilirsek bu tümceye doğruluk değeri verebiliriz düşüncesi, bu tümceye doğruluk ölçütünü kazandırmaktadır. Çünkü gelecekteki bütün köpekler ilkece gözlemlenebilirlerdir.

Tabii bu düşünce, tümceler arasında doğrulanabilir olmak bakımından "güçlü" ve "zayıf" ayrımı yapmaya neden olmaktadır: Gözlem aracılığı ile sağlaması yapılan tümceler "güçlü" bir doğruluğa sahipken, olasılık dâhilinde doğruluk değeri alabilecek olan tümceler "zayıf" bir doğrulanabilirliğe sahiptir (Ayer, 1998: 14-15).

Ayer'in bu düşüncesi, tümcelerın ancak doğrulanabilir olmakla anlamlı olabileceğı düşüncesine hizmet etmektedir. Ancak Ayer "anlam" sözcüğünün farklı kullanımlara sahip olabileceğini kabul eder. Ve kimi kullanımlarca "bir bildirimin, ne analitik ne de deneysel olarak doğrulanabilir olduğunda bile ona anlamlı denmesinin uygun olduğunu" yadsımak istemez (Ayer, 1998: 140).

Bu noktada Ayer'in yaklaşımının da bizatihi dile dair bir ilgi değil, kesin anlam üretimini mümkün kılma çabası taşıdığı görülmektedir. Birinci kuşak filozofları ve Ayer için esas mesele anlamdır. Dile dair incelemeler, bir anlam teorisi üretimi için gerçekleştirilmektedir.

Ayer'in doğruluk ölçütü kavramına dair düşüncelerinde, Viyana Çevresiyle kurduğu ilişkiler önemli rol oynamıştır. Dönemin pozitivist tutumunu kavramak için Viyana Çevresini de ele almak zaruridir. Ancak öncelikle Çevreye etkiye bulunmuş bir filozoftan bahsetmek, Çevrenin tutumunu anlamayı kolaylaştıracaktır.

Ludwig Wittgenstein, analitik felsefe geleneğinin belki de en popüler filozofudur. Hatta birinci kuşağın en popüler eseri olarak da *Tractatus Logico Philosophicus* sayılabilir. Tüm bir kuşakta olduğu gibi Wittgenstein da dili bir mantık analizine tabi tutar. Wittgenstein *Tractatus*'ta dönemin pozitivist tutumunun radikal bir savunusunu sunmuştur. Bu savunuda tek hedef bir mantık dili oluşturarak gündelik dili eleştirmek değildir (Rossi, 2020: 40). Wittgenstein dil, dünya ve mantık arasında bir uyumluluk olduğunu da ileri sürer. Mantık alanı dil ve dünya alanlarını kapsamaktadır. Böylelikle dil, dünya ve mantık alanları doğal bir ilişki içerisinde olur. Bunun yanında dili meydana getiren de tümcelerın toplamıdır (Wittgenstein,

2020b: 4.001)²⁷ ve tümceler dünyanın bir ifadesi olmaktan çok yansımasıdır. Mantık alanı dışında kalan alanlarda ise epistemik bir bilgi üretmek mümkün değildir. Dünya ve mantık alanlarının dışında kalan alan, metafizik düşüncelerin baş gösterdiği yerdir. Bu bakımdan dünya ve mantık alanları dışında olup biten hiçbir şey ve bu şeyleri içeren ifadeler temellendirilebilir değildir. Böylelikle doğrulanabilir de değildirler. Wittgenstein bir tümcenin anlamlı olabilmesi için doğrulanabilir olması gerektiği düşüncesindedir (Altınörs, 2001: 20). Doğrulanabilirliği olmayan şeyler ise üzerine konuşulabilir şeyler değildirler. Ve filozof bu noktada üzerine konuşulamayacak şeyler konusunda susmayı öğütler (Wittgenstein, 2020b: 7).

Dili mantıksal analiz yöntemi ile ele alma düsturu, herhalde en radikal halini Wittgenstein'in *Tractatus* eserinde ortaya çıkarır. İşte *Tractatus*'tan birkaç tümce:

- 1.13 Mantıksal uzam içindeki olgular, dünyadır.
- 3.03 Mantıksız olan hiçbirşeyi düşünemeyiz, çünkü o zaman mantıksız düşünmemiz gerekirdi.
- 3.032 “Mantıkla çelişen” birşeyi dilde ortaya koymak, yapılamayacak birşeydir...
- 4 Düşünce anlamlı tümcedir.
- 4.001 Tümceler toplamı dildir.
- 4.01 Tümce, gerçekliğin bir tasarımıdır.
- 4.024 Bir tümceyi anlamak, o doğru olduğunda, neyin olduğu gibi olduğunu bilmektir.
- 4.1 Tümce olgu bağlamlarının varolmasını ve varolmamasını ortaya koyar.
- 4.11 Doğru tümceler toplamı, toplam doğabilimi (ya da doğabilimlerinin toplamı)dır. (Wittgenstein, 2020b).

Bu tümceler, ilk döneminde Wittgenstein'in mantığı, dünyayı, düşünceyi ve dili nasıl bir araya aldığını gösterir niteliktedir. Öyle görünüyor ki aynı uzamı başka açılarla ele almak, mantık, dünya, düşünce ve dil terimlerini ortaya çıkarmaktadır. Aynı sınırlara sahip bu terimler, aynı uzamdır. Tam da bu yüzden birbirlerinden ayrılabilir değildirler.

Wittgenstein'in bu tutumu Frege ve Russell'in tutumunu epey andırmaktadır. Dil yine objektif-bağlamdan bağımsız anlam inşası için eğilip bükülmüştür. *Dilin en*

²⁷ *Tractatus Logico Philosophicus* ve *Felsefi Soruşturmalar* için verilen referanslar sayfalara değil, tümce numaralarına işaret etmektedir.

dikkate alınabilecek işlevi, açık ve seçik olarak anlamlara işaret etmesidir, düşüncesi dilin kendisine yönelmeyi askıya almaktadır. Bu durum da onun çeşitli yönlerine odaklanmayı olanaksız kılmaktadır. Gündemde olan yine bilimsel düstura uygun, kesinliğe sahip olan anlamdır.

Pozitivizmin birçok alanda etkili olması birçok düşünürün aynı tutuma sahip olarak toplanmasını da sağlamıştır. Farklı alanlardan olup pozitivist bir tutum sergileyen düşünürlerin Avusturya’da oluşturduğu bu topluluk Viyana Çevresi olarak adlandırılmaktadır (Ural, 2006: 9-11). Çevrenin muadili Almanya’da Berlin Çevresi, İsveç’te Upsala Okulu’dur (Cevizci, 2002: 150, 1060). Ancak yirminci yüzyılda pozitivizmin en önemli kalesi Viyana Çevresidir. Çevre pozitivizmin yalnızca bilimde değil, dilde de etkili olmasını sağlamış, bunun yanında dili pozitivist tutumda önemli bir yere de konumlandırmıştır. Öyle ki pozitivist bir tutum yalnızca pozitivist bir dil ile mümkün olacaktır.

Tractatus’un etkisi öyle güçlü olmuştur ki çeşitli yorumlarla Viyana Çevresinin neredeyse “kitab-ı mukaddes”i haline gelmiştir (Rossi, 2020: 39). Viyana Çevresi dönemin pozitivist tutumunun en radikal destekçileri olarak beliriyordu. Moritz Schlick’in önderliğinde bir araya gelmiş olan Çevre, Rudolf Carnap öncülüğünde bilimsel tavrı o kadar barındırıyordu ki fizikten sonra dili de rasyonelleştirme ve neredeyse yalnızca bilim için kullanmak niyetindeydi. Metafiziğe karşı kesin bir reddediş içerisindeydiler ve metafizik olanın anlamsız, anlamsız olanın ise metafizik olduğunu düşünmekteydiler. Bunun yanında felsefenin tek görevi ise yalnızca dildeki anlamsızlıkları, yani metafiziği gidermek olmalıydı (Ural, 2006: 11, 30, 57-60).

Tabii şunu da söylemek gerekir ki Çevre düşünürleri her zaman ortak düşünceye sahip değildi. Çevre düşünürleri “bir görüşün klasik takipçileri” olmaktan çok, kendilerine has düşünceleri de sunabilmişlerdir (Ural, 2006: 57). Öyle ki süreç içerisinde Çevre, ahlak ve estetikle de ilgilenmeye başladıkça, bu türden yargıların metafizik karakterli olduğunu, ancak anlamsız olamayacaklarını kabul etmeye başlamıştır (Ural, 2006: 15). Ancak tüm kendine has düşüncelere rağmen Çevre’nin temel ortaklıklarından yine de bahsedilebilir. Başta denildiği gibi Çevre bilimsel ve pozitivist bir tavra sahiptir. Bunun yanında ortaklaşılan temel düşünceler kesin bir

“metafizik karşıtlığı” ve “doğrulama”dır (metafizik yapmaya başlanılacak noktada susulmalıdır). Bu iki ortaklaşma genel harekete o denli nüfuz etmiştir ki Çevre’nin oluşumunu sağlayan bağlamlardan “doğrulama” ve “susma” iki önemli temel haline gelmiştir (Aldemir, 2019: 99).

Aslında Çevrenin ve özel olarak Carnap’ın, bilimsel tutumu dilde gerçekleştirme çabasının altında felsefî bir problem yatmaktadır. Nesneler dünyasının gerçekliğini kanıtlamak ile ilgili bir problem vardır. Bu problem kesin olarak çözülmemektedir. Dolayısıyla gerçekliğe hâkim olmak da problemlî bir hale gelmektedir. Eğer gerçekliğin gerçek olduğuna dair bir muğlaklık varsa gerçeklik ulaşılabilir olmaktan uzaklaşacaktır. Gerçekliğe hâkim olmak ise ona dair anlamlara sahip olmayı gerekli kılmaktadır.

İşte Carnap gerçekliğe dair anlam üretmenin yolunu dilde bulmaktadır. Fiziksel nesnelerle türlü bir ilişki dil aracılığıyla kurulabilir. Frege ve Russell’da ortaya çıkan anlam-gönderim problemlerini Carnap *içlem* (intension) ve *kaplam* (extension) kavramları ile çözümlemeye girişir. Carnap *içlem* ve *kaplam* kavramlarını dilin çeşitli birimlerine uygulayacak ve böylelikle dilin fiziksel nesnelerle ilişkisini serimleyecektir. Bu sayede doğrulamaya dair açıklamalar da yapılabilir olacaktır. Hatta öyle ki Carnap için “doğru” ifadesi artık dilsel bir unsur olarak belirir. Böylelikle fiziksel nesnelerin anlamlandırılması dil aracılığıyla sağlanacaktır (Ural, 2006: 122-129).²⁸

Böylelikle birinci kuşak filozoflarının dil felsefelerinin, anlam teorileri niteliğinde olduğunu görmemizi sağlayacak ana düşünsel hatlar ortaya çıkmış bulunmaktadır: Hatırlanacaktır ki birinci kuşak filozoflarının (ve daha geniş manada pozitivist bir tutuma sahip filozofların) amacı dünyayı açıklamaktır.²⁹ Dünyayı empirik olarak açıklamak, empirik bilgi ile mümkün olacaktır. Empirik bilgi ise dış

²⁸ Ancak belirtmek gerekir ki Carnap için cümlelerin doğruluk ölçütü fiziksel nesneler değildir. Cümlelerin önermesi Carnap’ın ileri sürdüğü *şey* (entity) kavramına işaret etmektedir. Carnap *şey* kavramıyla dil ve fiziksel nesneler arasında ilişki kurmayı sağlar. Ancak ne yazık ki Carnap bu kavramı tanıtsa da açıklamaya girişmez. Zira Carnap için *şey* kavramının metafizik bir yanı yoktur ve tümceler bu kavramla işaret ettiği şeylerin-falancaların tamamı üzerine konuşmak metafiziktir (Ural, 2006: 125-126). Burada Carnap’ın okuyucuyu biraz zor duruma soktuğu görülmektedir. Bunun yanında ancak tereddütle söyleyebilirim ki Carnap kendini de zora sokmuştur; zira onun anlam inşası Quine gibi filozoflarca eleştiriye maruz kalacaktır. Anlaşılan metafizikten radikal bir kaçış, bu seferlik, metafiziğe kapılmaya neden olmuş gibidir.

²⁹ Başka bir ifadeyle bu amaç epistemolojik kaygıların giderilmesidir

gerçekliğin bir betimlemesidir. Dolayısıyla betimlemelerin taşıdığı anlam, objektif kesinliğe sahip olmalıdır. Nihayetinde betimleme de dil aracılığıyla yapılabilir.

Ancak empirik bilgi niteliğindeki betimleme, gündelik dil ile yapıldığı takdirde kimi karmaşıklıklar doğabilmektedir. Zira gündelik dilde anlamın teşhisi problemi vardır. Gündelik dil, ifadeleriyle işaret ettiği anlama nasıl işaret ettiğini açıkça göstermemektedir. Bu nedenle gündelik dilde kurulan tümceler çokanlamlı olabilmektedir. Çokanlamlılığa imkan veren bir zeminden hareketle dünyayı empirik olarak açıklamaya çalışmak karmaşıklıklara yol açacaktır. O halde ifadelerin hangi anlama işaret ettiğini ortaya çıkaracak bir gündelik dil tahlili yapılmalıdır. Elbette bir ifadenin hangi anlama işaret ettiğini ortaya çıkarmak, bir ifadenin anlama nasıl işaret edebildiğine dair bir açıklamayı da gerekli kılmaktadır. Bu açıklıkları sağlayabilmek için gündelik dile dair bir inceleme gereklidir. Ancak gündelik dil aracılığıyla kurulan tümcelerin zaten çokanlamlılığa sahip olduğu görülmektedir. Empirik bilgi niteliğinde olacak betimlemelerde ise bu çokanlamlılık bulunmamalıdır. O halde gündelik dilde bu çokanlamlılığa imkan sunan yapıyı değiştirmek gerekir.

Yani gündelik dil, bir betimlemenin hangi anlama işaret ettiğini kesinkes ortaya koyan bir dil haline getirilmelidir. Böyle bir dil ile dünya empirik olarak açıklanabilir olacaktır. Dolayısıyla bir tümcenin, önermenin veya betimlemenin hangi anlama işaret ettiğini kesinkes olarak sunan bir dil, ideal dildir.

Gündelik dilin bu kesinliği sağlaması, yapısının değiştirilmesiyle mümkün olacaktır. Peki bu yapı nasıl olacak da kesinliği sunabilir olacaktır? Bu sorunun cevabı, zaten kesinlik sunan bir yapı aracılığıyla gündelik dili tahlil etmek olacaktır. Gündelik dil, bahsi geçen kesinliği zaten sunan bir yapıyla incelenecektir. Bu yapı, matematiğin yapısıdır. Matematiksel önermelerin işaret ettiği anlam kesindir. Hatta bu kesinlik öyle bir düzeydedir ki matematiksel önermeler bağlamdan bağımsız olarak, değişmez bir anlama sahiptirler. “ $2+2=4$ ” önermesi, bağlam fark etmeksizin aynı anlama işaret eder. Bu kesinlikteki önermelere ulaşmak, karmaşıklıklara yol açmayan empirik bilgilerle dünyayı açıklamayı mümkün kılacaktır. Dolayısıyla gündelik dili mantıksal analize tabi tutmak, ona kesinlik sunacak bir yapı kazandıracaktır. Yani gündelik dil mantıksal analize tabi tutulacaktır.

Mantıksal analizle gündelik dilin içinde barındırdığı anlam problemleri giderilmeye çalışılmaktadır. Gündelik dile uygulanacak yapı, matematik gibi anlama dair kesinlikler sunacaktır.

İşte birinci kuşağın mantıksal analizlerle öne sürdüğü bu yapılar, anlam teorileridir. Birinci kuşak filozofları bu anlam teorileri ile gündelik dilin barındırdığı anlam problemlerini gidermeye çalışmaktadır.

Birinci kuşak filozoflarının anlam teorileri, anlamı objektif kılma çabasıdır. Çünkü anlam objektif kılınmadan, dünyayı açıklayacak empirik bilgi objektif kılınmayacaktır. Gündelik dilin neden olduğu muğlak anlayışları barındırmayan ve bağlamdan bağımsız-objektif bir geçerliliğe sahip olan bilgi, mantıksal analize tabi tutulmuş bir dil ile ortaya konulan anlam teorisi aracılığıyla sunulabilir olacaktır.

Örneğin Frege'nin *Fonksiyon-Argüman Analizi*'ni ele alalım. Frege bu analizle, anlam teorisi niteliği taşıyan bir yapı kurmaktadır. Bu anlam teorisi, bir tümcenin *anlam* ve *gönderim* olmak üzere iki içeriğinin olduğunu vurgular. Ancak hatırlanacaktır ki Russell bu yollu bir anlam teorisinin kimi kusurlara sahip olduğunu dile getirir. Sonrasında da kendi anlam teorisini, *Betimlemeler Teorisi*'ni oluşturur.

Bu noktada anlam teorilerine dair ortaya çıkan bir özelliği vurgulamak çok önemlidir: Birinci kuşak filozofları sundukları anlam teorileriyle dilin, anlamın veya anlama işaret edişin ne olduğunu açıklamayı hedeflemiyorlardı. Onlar dili, anlamı veya anlama işaret etmeyi, teorilerinde sundukları şekli ile kabul etmeyi öneriyorlardı. Çünkü dili, anlamı, anlama işaret edişi veya anlamın inşasını, teoride sunulduğu şekli ile kabul etmek, var olan anlam problemlerini gideriyordu. Böylelikle anlam bir kesinliğe sahip olarak inşa edilebilir oluyordu.

Birinci kuşak filozofları önce bir anlam teorisi oluşturup, anlam problemlerini gidererek inşa edilmiş bir anlam sistemine ulaşıyor, sonrasında da bunu hedeflerini gerçekleştirmek için kullanıyorlardı. Bu tutumun tam da modern bilim yapılırken sergilenen tutum olduğu görülüyor: Bilindiği üzere modern bilim, olgulardan hareketle teoriler oluşturmaz, teorileri kurar ve sonrasında olguları incelemeye yönelir.

Elbette modern bilimin işlemesi gibi birinci kuşak filozoflarının anlam teorileri perspektifinden sundukları dil felsefeleri de işlemektedir. Birinci kuşak filozoflarının dil felsefeleri dil, anlam, dilin dünyayla ilişkisi gibi birçok meseleyi daha açık hale getirmiştir.

Yani nihayetinde bu analizler birer dil felsefesi olma özelliği taşımaktadır. Ancak bu dil felsefelerinin dili açıklamaktan çok, anlamı inşa etmeye yönelik olduğunu da söylemek gerekir. Çünkü anlaşılacağı üzere birinci kuşak filozoflarının dil felsefeleri, dünyayı empirik olarak açıklama hedefi, dolayısıyla epistemolojik kaygılar ve anlam problemleri üzerinde şekillenmiştir. Yani birinci kuşak filozofları dili epistemolojinin bir uzantısı olarak ele almaktadırlar. *Anlam, Gönderim, Doğrulanabilirlik* ve *Betimleme* gibi kavramların sıkça kullanılmasının nedeni de budur. Dolayısıyla anlam problemlerini ve epistemolojik kaygıları merkezinde barındıran bir dil felsefesinin, bütünlüklü bir dil incelemesi yerine kesin anlamı mümkün kılacak bir anlam teorisi sunması şaşırtıcı değildir.

Sonuç olarak ortaya çıkan şudur: Birinci kuşak filozofları anlamı sorgulamakta ve bu yolla dili incelemektedirler. Bu yaptıkları dil felsefesidir ve dile bir ölçüde açıklık kazandırmaktadır. Ancak birinci kuşağın dil felsefeleri dili doğrudan açıklamaya yönelmemiştir. Birinci kuşak filozofları anlamı ortaya çıkarmaya yarayacak bir sistem kurmanın peşinde, dili kullanmışlardır. Dolayısıyla dil bütünlüklü bir incelemeyle ele alınmamıştır. Oysa “dil felsefesi” tabiri daha başlangıçta bunu vadetmektedir. Dil tüm yanları ve işlevleri ile birlikte ele alınmalı ve incelenmelidir. Birinci kuşak filozoflarının tutumuyla dili tek yönlü olarak ele almak, onun sunduğu diğer olanakların farkına varamamaya neden olmaktadır. İşte Austin öne sürdüğü teorisiyle dili nispeten bir bütünlükle ele alacak ve dilin sunduğu olanaklara dair bir farkındalık yaratacaktır.

Bu noktadan sonra dil felsefesinin analitik felsefe geleneği içerisindeki serüvenine bütünlüklü bir bakış sağlayabilmek için ikinci ve üçüncü kuşaklara da değinilecektir:

Birinci kuşak filozofları dünyayı açıklamak için dili mantıksal analize tabi tutmakta ve dili bilimsel bir araç olarak değerlendirmektedirler. Bu durum birinci kuşak filozofları bakımından dilin birçok başka yanının göz ardı edilmesine neden

olmuştur. Örneğin dilin iletişimsel veya estetik yanları bir tarafa bırakılmıştır. Zira denildiği gibi önemli olan dünyayı açıklamaktır. Dolayısıyla dil betimleyici bir tutuma sahip olmalıdır. Bunun yanında dilin betimlemeleri anlam bakımından kesinliğe işaret etmeli, kararsızlık veya muğlaklık da barındırmamalıdır. Anlamın muğlaklığı, dünyaya dair kavrayışı bulanıklaştıracaktır.

Dilde betimlemelerle sunulan anlamın muğlaklığı, dile dair bir düzenlemeyle giderilmektedir. Matematik gibi kesinliğe sahip bir ideal dil oluşturmak, betimlemelerle sunulan anlamı kesinliğe ulaştıracaktır. Birinci kuşağın dile dair analizlerinin mantıksal bir bakış açısından kaynaklanmasının sebebi de budur. Ancak bu tutum ikinci kuşak filozoflarınca reddedilecektir.

Dile mantıksal bir analizle yaklaşmanın neden olduğu sınırlı kavrayış, dili yalnızca birkaç bakımdan ele almaya neden olmaktadır. Bu sınırlı kavrayışa dair eleştiride bulunarak dil incelemelerinde nispeten bütünlüklü bir kavrayış yakalayan filozoflar, analitik felsefe geleneğinin ikinci kuşağını oluştururlar. Hatta bir sınıf olarak ikinci kuşağın oluşumunda bu eleştiriler yer almaktadır. İkinci kuşağın oluşumu ikinci dönemde Wittgenstein ve John L. Austin'in öncülüğünde gerçekleşmiştir (Recanati, 2019: 10). Başlıca ikinci kuşak filozofları ikinci dönemde Wittgenstein, Austin, Gilbert Ryle, Peter F. Strawson ve Paul Grice olarak sıralanabilir.

Aslında dil felsefesi ikinci kuşağa kadarki zamanda kimi düşüncelere hizmet etmek için yapılmıştır. İkinci kuşak filozofları ise dile nispeten kendisi için yönelmişlerdir. Birinci kuşak pozitivist bir tutumla hareket etmekteydi ve esas amaçları dünyayı açıklamaktı. Dil de bu amaca hizmet edecek şekilde kullanılıyordu. İkinci kuşak ise bizzat dili açıklama peşindeydi. Aslında kimi ikinci kuşak filozofları için bir dili anlamak, o dilin dünyasını anlamaya hizmet edebilir. Birinci kuşak bilimsel veri elde etmek için dili neredeyse bir mantığa indirgemekteydi. İkinci kuşak ise hâlihazırdaki dile yönelmekteydi. Bir dilin dünyayı kavrayışını anlamak, o dili anlamakla mümkün olacaktır. O dil ise hâlihazırda kullanılan dildir. Yani gündelik dildir. İkinci kuşak dili bir tutuma koşmamış, onu olduğu haliyle ele almıştır. Bir dilin doğal hali gündelik kullanımı ile görünecektir. Bu yüzden ikinci kuşak dili doğal haliyle, yani gündelik kullanımı ile ele almaktadır. Bunun yanında

dilbilim, dil felsefesi, psikoloji gibi alanların dile dair pragmatik incelemeleri, ikinci kuşağın görüşlerine de destek olmuştur.

İkinci kuşak için dil, bilgi alışverişinin yapılabildiği bir şey olmanın yanında iletişimi de sağlar. Sözelimi insanlar karşılaştıklarında birbirlerine “Merhaba” derler ve selamlaşırlar. Sonrasında da bir hal hatır sorulur. İnsanlar dili kullanarak şakalaşabilir, birbirlerine övgüde veya ironide bulunabilirler. Tüm bunlar bilimsel düsturu hiç de gerekli kılmaz. Henüz mantık analizi tarafından “terbiye” edilmemiş bir doğal dil, gündelik ilişkilerimizi sağlamaya pekâlâ elverişlidir. Hatta yalnızca mantık üzerine kurulu bir dil, bu türden ilişkiler kurmayı göz ardı edecektir.³⁰

İkinci kuşak dilin yalnızca dünyayı betimlemek için değil, birçok şey için kullanılabileceğini düşünmekteydi. Dil çok amaçlı olarak kullanılabilmektedir. Örneğin bir kimseye güzel bir gülüşü olduğunu söylemek, dünyayı betimlemeden çok, iltifat etme amacı taşıyabilir. Dil, bilim yapmaya yaramanın yanında, iltifat etmeye de yarar. Hatta birinci kuşak tarafından bir kusur olarak ortaya konulan bir doğal dilin müphemliğe veya çokanlamlılığa sahip olması, doğal dillerin çok amaçlı olarak gelişebilmesini pekiştirmiştir diyebiliriz. Örneğin kimi müphem veya çokanlamlı ifadeler sayesinde şaka veya ironi yapabiliriz. Hatta kusur olarak eleştirilen bu unsurlar, sanatı daha keyif alınabilir kılabilir.³¹ Tüm bunların yanında unutulmamalıdır ki kimi sözcüklerin sahip olduğu çokanlamlılık, o sözcüklerin birçok yerde kullanılabilmelerini sağlamaktadır. Bu sayede bir dil “neredeyse sonsuz” ifade ortaya koyabilmektedir.³²

Elbette bu noktada kimi tümcelerin hangi anlamlarıyla değerlendirileceği problemi yine gün yüzüne çıkmaktadır. Şaka, ironi veya sanat yapma amacıyla olmayan bir kimse “Kara karadır” diyor olsun. Bu tümce ikinci kuşak tarafından nasıl değerlendirilecek? Bu kimsenin totoloji yaptığını mı, yoksa bir kimseye dair

³⁰ Birinci kuşağın *doğal dillerin yanlışlara açık olduğu ve müphem ifadeler barındırdığı* düşüncesi, dilin tüm bu işlevleri karşısında bir eleştiri olarak durmaya devam etmektedir. Ancak dilin yanlış ve müphem ifadelerinin yol açtığı anlaşmazlıkların -veya yanlış anlaşmaların- dahi hizmet ettiği şeyler bulunabilir. Hatta yanlışların ve müphem ifadelerin insanlarla temelden bir ilişkiye sahip olduğu bile ileri sürülebilir. “İnsanların işi birbirlerini yanlış anlamaktır” (Menteş, 2018a: 402); “Yanlış anlamalar olmasa, hayatın tadı yarı yarıya azalır” (Menteş, 2018b: 276).

³¹ İşte Nefî’den bir dörtlük: “Tahir efendi bana kelp demiş / İltifatı bu sözde zahirdir / Maliki mezhebim benim zira / İtikadımca kelp tahirdir”

³² Hatırlanacaktır ki dilin müphemliğe sahip olmasının bir avantaj olarak değerlendirilmesi, Aristoteles ve Wilhelm von Humbolt’tan bu yana sunulan bir fikirdir (Aygün, 2016: 167).

betimlemede bulunduğunu mu söylemek gerek? İkinci kuşak bunu belirlemenin bağlamla mümkün olacağı görüşündedir. Bu kimse “Kara” derken bir kimseye işaret ediyorsa bu tümce herhalde bir betimleme tümcesi olacaktır. Ya da bu kimse totolojide bulunma niyetiyle “Kara karadır” tümcesini örnek vermişse bu tümce bir totoloji olacaktır. Tümceler pekala çokanlamlı olabilir. Kastedilen anlam ise bağlamdan hareketle elde edilir.

İkinci kuşak için “bağlam” kavramının önemi burada belirir. Anlam bağlamdan hareketle elde edilir. Tümcelerın kastettiğı anlam, bağlam içerisinde aranır. Bağlam, tümcenin neden, ne için, nasıl kullanıldığını ortaya koyar. Bağlamdan hareketle kullanıma bakılır. Bu kullanım kastedilen anlamı taşır.

Kullanım kavramının önemi de burada yatar. Aynı tümcenin anlamı, o tümcenin kullanımındaki değişikliklerle değişikliğe uğrayabilir. Bu yüzden ikinci kuşak şu görüşe sahiptir: Anlam kullanımdır. Bir tümcenin anlamı, o tümcenin kullanımındır. Bir tümce nasıl kullanılıyorsa o tümce o anlamdadır. Birinci kuşağın çoğunlukla atladığı bağlam unsuru, ikinci kuşak için çoğunlukla merkezi bir yere sahip olmuştur. Zira birinci kuşağın ulaşmak istediğı bağlamdan bağımsız kesin anlam, ikinci kuşakta merkezi bir konuma sahip değildir. İkinci kuşak filozofları için merkezi konuma sahip düşünce, dilin iletişimsel yanının açığa çıkartılmasıdır.

Bu bahisler dil felsefesi tarihinde ikinci kuşak filozoflarının durduğu yeri belirgin kılabilir. Ancak bu filozoflar arasında da çatışmalar olduğu belirtilmelidir. Dolayısıyla tüm bu söylenenlerin yanında ikinci döneminde Wittgenstein, Ryle, ve Strawson’a kısaca değinmek, genel olarak ikinci kuşağı daha iyi kavramayı ve dilin gündelik kullanımı ile nasıl sıkıca ilişkilendirildiğini anlamamızı sağlayacaktır.

Birinci kuşağın başat temsilcilerinden biri olan Wittgenstein, ikinci döneminde bu kez dili pragmatik bakımdan inceleyerek ikinci kuşağın oluşmasına büyük ölçüde katkı sunacaktır.³³ İkinci döneminde Wittgenstein, dilin ister sentaks, ister gramer, isterse mantıksal olarak tamamen çözümlenemeyeceğini savunur. Dil karmaşık bir yumaktır. Mantıksal bir çözümleme mümkün değilse de dilin yalın öğelerine dair bir çözümleme verimli olmalıdır. İletişim kurmaya yarayan

³³ Her ne kadar ikinci kuşak, birinci kuşağa bir tepki olarak konumlandırılabilse de Wittgenstein’ın birinci ve ikinci dönemlerinin karşılıklı konumlandırılmasıyla ilgili tartışmalar vardır (Rossi, 2020: 55).

konuşmanın yapı taşlarını ele almak, dili anlamayı hedef alacaktır (Rossi, 2020: 58-59).

Wittgenstein dili bir oyun olarak ele almış ve “*dil-oyunu*” kavramını *Felsefi Soruşturmalar* eserinde çokça kullanmıştır. Dil-oyunu ait olduğu yaşam biçiminin bir parçasıdır (Wittgenstein, 2020a: 23). Bu noktada bir dil tasavvur etmek, dolaylı olarak bir yaşam biçimi tasavvur etmek olacaktır³⁴ (Wittgenstein, 2020a: 19). Yaşam biçimi gibi dildeki anlam da sistematik bir izahla açıklanamaz (Lee, 2019: 36). Bu bakımdan verimli olan, dili yalnızca ifade ve konuşma bağlamları açısından ele almaktır (Rossi, 2020: 61). Konuşmanın sosyal bir pratik olarak belirlenmesi ise ikinci kuşağın düşüncelerini destekler nitelikte olacaktır (Altınörs, 2014: 181). Böylelikle ikinci döneminde Wittgenstein, pragmatik bakımdan incelemelerde bulunarak ikinci kuşağın oluşumuna öncülük etmiştir.

Tabii ikinci kuşak dili yalnızca Wittgenstein’in kavramlarıyla incelememiştir. İkinci kuşağın gündelik dile dair yapılan analizleri türlü türlü olmuştur. Örneğin Gilbert Ryle’in yöntemi “Kavramsal Analiz”dir. Ryle için esas odak noktası dildeki kategorik karmaşıklıklardır. Ryle dildeki bu kategorik karmaşıklıkları gidermeye çalışmıştır (Rossi, 2020: 66). Bir başka örnek olarak Peter Friedrich Strawson sunulabilir. Strawson, özellikle Russell eleştirileri ile gündelik dil incelemelerine ağırlık vermekte, ancak W. V. Quine aracılığıyla mantığa dair bir ilişki de barındırmaktadır (Özcan, 2016: 143-144). Strawson için tümcelerin kendileriyle meşgul olmak, tümceleri dile getirmeye ilgi göstermeyi engellememelidir (Rossi, 2020: 71). Bu yaklaşımı ile Strawson önermeler üzerine değil, ifadeler üzerine kurulu bir mantık geliştirmiştir (ki bu durum ifadelerin içinde bulunduğu bağlamı da incelemeyi gerekli kılar). Aslında Strawson bu yolda dilin bağlam koşulları içerisindeki bir tasvirini sunmaya girişmez. Strawson dili konuşanın bir etkinliği³⁵ olarak göstermekte ve üçüncü kuşakla kurduğu ilişkiler aracılığıyla eleştirel olma konumunu da korumaktadır (Rossi, 2020: 73).

³⁴ Aslında bu düşünce, *Tractatus*’ta dilin dünyanın yansıması olduğu düşüncesini epey andırmaktadır. Bu bakımdan Wittgenstein’in ilk ve ikinci dönemlerini karşılıklı konumlandırmak, temelden zorlaşmaya başlamış gibidir. Ancak aksi yönde örnekler de pekâlâ bulunabilir.

³⁵ Şüphesiz dili eylemle ilişkili kılarak ele alma fikri felsefe tarihinde çokça bulunabilir: “Sokrates – Konuşmak da eylemlerden biri değil midir?” (Platon, 2010: 199). Ancak bu fikir ikinci kuşakta, Austin’in *söz edimleri* (*speech act*) aracılığıyla etkili olmuştur.

Görüldüğü üzere birinci kuşak filozofları dünyayı açıklamak amacıyla dili mantığa uygulamaya çalışmakta ve dilin merkezine ‘doğrulama’yı konumlandırmaktayken, ikinci kuşak filozofları dilin iletişimsel yanına ağırlık vermekte ve dili açıklamak için bağlamı önemli bir unsur olarak belirlemektedirler.

Üçüncü kuşak ise daha “eleştirel” bir konumda bulunmaktadır. Dile dair kritikler, onun olası doğal mantığını ortaya çıkarmayı hedeflemektedir. Bir dilin mantığı olabilir, ancak dilin tüm kullanımlarında o mantığın geçerliği olduğu söylenemez.³⁶ Yine de üçüncü kuşak, bir doğal dilin mantığını olabildiğince kavramaya çalışmanın, anlamın nasıl oluşturulduğuna işaret edebileceğini düşünmektedir. Hiç değilse bir dilin mantığını kavramak o dilde ifade edilenleri daha iyi anlamayı sağlayacaktır. Dikkat edilirse üçüncü kuşağın dili mantıksal bir sisteme uyarlamadığı, dilin kendi iç mantığını kavramayı hedeflediği görülecektir. Ancak bu kavrama, mantık sistemlerinden faydalanılarak sağlanacaktır (Rossi, 2020: 14).

W. V. Quine bu yaklaşımlarla bir ilişki kurarak, dile dair incelemeleri yeniden ele almayı önermektedir. Quine natüralist bir tutum sergilemektedir ve dile dair ifadelerin ortak bir mantığın ürünü olamayacağını söyler. Yani aslında bir doğal dil, konuşanları aracılığıyla değişime uğradığından, tek bir kimsenin mantığıyla ortaya çıkmış olamaz. Dildeki ifadeler, dilin tamamı için geçerli bir mantığa işaret etmez. Dilsel ifadeler çoğunlukla karmaşık yapılara sahiptir. Aslında Quine’ın felsefesinde anlam dahi özel bir yer teşkil etmez. Quine’ın elbette dile dair düşünceleri vardır, ancak Quine genel bir dil teorisi aracılığıyla değil, dil teorilerine dair eleştirileri ile etkili olmuştur. Bu noktada Carnap ve mantık eleştirileri sayılabilir.

Bu eleştirel tutumun bir ölçüde Saul Kripke için de geçerli olduğunu söyleyebiliriz. Quine’ın Carnap’a yöneldiği gibi Kripke de Frege ve Russell’a dair eleştirilerde bulunmuştur. Frege ve Russell’ın *Betimlemecilik* (Descriptivism) teorileri özel adları betimlemelerine indirgemektedir. Kripke ise bir özel adın bütün betimlemelerine ulaşamayacağını, dolayısıyla bir özel adı tamamlayacak betimlemelerin toplanamayacağını eleştirileri ile sunmaktaydı. Kripke için bir özel

³⁶ Örneğin Türkçede tek başına kullanıldığında anlam barındırmayan sözcükler vardır ve bu sözcükler edat olarak adlandırılır. Mesela “gibi” bir edattır. Ancak bir tahmin oyununda A kişinin bir şeyler sıralamasına, B kişisi yalnızca “gibi” der. Bağlamdan hareketle tahmin edilen şeyin, A kişinin saydığı şeyler gibi bir şey olduğu anlaşılır. Bu noktada “gibi” kullanımı anlamlı olmaktadır.

adın tam anlamı özel adın göndergesindedir. Kripke'nin oluşturduğu bu düşünce, *Doğrudan Gönderim Teorisi* (Direct Reference Theory) olarak adlandırılmaktadır. Ancak bu teorinin oluşumunu sağlayan temel düşüncelerin eleştirilerden kaynaklandığını unutmamak gerekir (İnan, 2013, 84-89).

Analitik felsefe geleneği içerisinde olsun olmasın sayılabilecek daha birçok yirminci yüzyıl dil filozofu bulunabilir: Donald Davidson, Michael Dummet, Hilary Whitehall Putnam, John R. Searle, Noam Chomsky, Jacques Derrida, vb. Ancak bu filozofları üç kuşaktan birine dâhil edilemez. Bunun yanında bu filozoflar ayrı olarak da ele alınabilir. Ancak bu tutum metnin esas amacına doğrudan bir katkı sunmayacaktır. Dolayısıyla dil felsefesinin analitik felsefe geleneğinde bu üç kuşakla son bulunduğunu söylemek de yanlış olur. Dil felsefesi çalışmaları, başka disiplinlerin ortaya çıkmasını sağladığı gibi özellikle zihin felsefesi, yapay zeka ve dilbilim çalışmalarını destekleyerek ve pekiştirerek literatür birikimini genişletmeye devam etmektedir.

1.3. BETİMLEYİCİ YANILGI

Austin'in felsefesi kendi başına değerlendirilebileceği gibi bir tepki olarak da konumlandırılabilir. Gündelik dil felsefesinin en etkili düşünürlerinden biri olarak Austin, kendisinden önceki dil felsefelerinin (kendi deyimiyle “geleneksel felsefe”) yanlışlarını bir başlık altında toplamaktadır. Bu başlık *Betimleyici Yanılgı*'dır (*Descriptive Fallacy*).³⁷ Austin temel olarak bu yanlışları ve dilin yalnızca *bildirimler* (*statement*) açısından değerlendirilmemesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Anlaşılabileceği üzere betimleyici yanılgıya kapılmış filozoflar genel olarak birinci kuşak filozoflarıdır. Austin *betimleyici yanılgı* kavramı ile birinci kuşak filozoflarının dili sınırlı bir bakışla ele almalarını eleştirir. Bu sınırlı bakış, dile dair bir fikir kazandırsa da onu bütünlüklü olarak ele almayı bir ölçüde engellemektedir.

³⁷ Aslında Austin geleneksel felsefede işlenen tüm bildirimlerin betimleyici olmayabileceğini kabul eder ve bu bildirimlere, daha genel bir ifade için “Saptayıcı” (Constative) demeye başlar. Ancak geleneksel felsefenin yanlışlarını *Betimleyici Yanılgı* başlığı altında toplamaya devam eder (Austin, 2020, 41). Aslında bu başlığın değiştirilmemesi anlaşılır görülebilir; çünkü “Betimleme” geleneksel felsefe düşünürleri arasında kullanılan bir kavramdır. “Saptayıcı” ise Austin'in yakıştırması olarak kullanılacaktır.

Birinci kuşak filozofları dünyayı empirik olarak açıklamayı hedefliyordu. Bu hedef ise empirik bilgi ile gerçekleştirilecekti. Empirik bilgi ise betimlenmiş dış gerçekliktir. Yani dünyayı açıklamak için dünyayı betimleyen tümceler kurulmalıdır.

Eğer betimlemeler, empirik bilgi niteliğinde olacaksa onların kesin anlama sahip olması gerekir. Dolayısıyla bir betimlemenin doğruluk ölçütünün, işaret ettiği anlamın ne olduğu belirlenmelidir (bunu belirlemek için de anlam teorileri inşa edilecektir).

Kesin anlamı belirgin olan bir betimleme, buna imkân sağlayan bir yapı ile mümkün olacaktır. Dolayısıyla dilin, kesin anlamı belirgin kılmayı sağlayacak bu yapıya evrilmesi gereklidir. Matematik gibi bağlamdan bağımsız olarak aynı anlama işaret eden bir betimlemenin oluşumunu sağlayan dil, ideal dil olacaktır. Bunun yanında ideal dil muğlak, müphem veya kararsızlık taşıyan ifadelerden kurtulmuş olacaktır. İdeal dili kurabilmek ise dile mantıksal analizle yaklaşmakla mümkün olacaktır. Dolayısıyla birinci kuşak filozofları dili mantıksal analize tabi tutmaktadırlar.

Austin'in eleştirisi bu yapıya karşıdır. Mantıksal analizle inşa edilmeye çalışılan ideal dil, yalnızca betimlemeleri, bildirimleri veya daha geniş anlamıyla saptayıcıları kapsamına almaktadır. Oysa gündelik dil, bunlardan ibaret değildir.

Ancak olası bir yanlış anlamayı düzeltmek gerekir: Austin mantığa karşı değildir, dil analizinin mantık bakış açısına indirgenmesine ve böylelikle ileri sürülen ideal dil anlayışına karşıdır (Özcan, 2020: 69). Zira ideal dil, tam teşekküllü olarak kurulsada dahi Austin için gündelik dil kadar kapsayıcı olmayacak ve eksik kalacaktır. Bunun yanında ideal dilin yeterince güvenilir olacağından da şüphe edilebilir:

“Gündelik dil, insan düşüncesinin hayal edilebilecek her türlü ayrıntısını yüzyıllardan beridir içinde barındırırken, yalıtılmış bir kafa, birkaç saatlik çalışmayla nasıl bu dilden daha iyisini yaratabilir ki?” (Delacampagne, 2020: 136).

Austin'e göre tümcelerin taşıdığı anlamı çözümlemek için onları mantıksal analizin “inceliklerine” başvurarak ele almaya gerek yoktur. Dilin doğru kullanımını

sunan bir sözlük ve herkesin bu kullanıma uyması yeterlidir (Delacampagne, 2020:136-137).³⁸

Aslında Austin'in *betimleyici yanlış* ithafı son kertede dili indirgemeye yönelmiş bir anlayışa eleştiri olarak okunabilir. Birinci kuşak filozofları dilin kimi unsurlarına yoğunlaşmakta ve böylelikle onu sınırlamaktadırlar. Adeta birinci kuşak filozofları için dil, saptayıcılardan ibaret bir şey olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak dil, saptayıcılardan başka kullanımlara da imkân sağlayan bir fenomendir. Austin'in tabiriyle ifade edecek olursak saptayıcılar, yalnızca "düzsöz kullanımına" dâhil olan tümcelerdir (Austin, 2020: 121-122). Birinci kuşak filozofları da yalnızca bu tür tümceleri konu edinmişlerdir.

Böyle bir sınırlandırma, yaşamımızı çevreleyen dilin birçok kısmını dışarıda bırakmıştır. Birinci kuşak filozoflarının ortak yaklaşımı belki de en öz şekli ile kendini *Tractatus*'ta ortaya koymaktadır: Etik ve estetik birdir ve bunlar aşkındır. Tümceler ise hiçbir aşkın şeyi dile getiremezler. Dolayısıyla etiğe ve estetiğe dair bir tümce bulunamaz (Wittgenstein, 2020b: 6.42-6.421). Hatta Wittgenstein tam da etik üzerine bir şey söylenemeyeceği noktada susulmasını öğütler.

Hayatımızı dolduran bu gibi dil kullanımları, birinci kuşak filozofları tarafından ıskalanmaktadır. Etik, estetik, vaat vb. tümceleri, neredeyse yaşamımızı oluşturan tümce türleridir. Ancak birinci kuşak filozofları yalnızca betimleyici tümcelere odaklanmaktadır. Dilin gündelik, hukuki, edimsel kullanımı ve onun psikolojik, sosyolojik veya bağlam unsurları ile olan ilişkileri göz ardı edilmiştir. Dilin göz ardı edilen noktaları, gündelik dil filozofları tarafından "bağlam" başlığı altında yeniden gündeme getirilir.³⁹

³⁸ Austin, dilin doğru kullanımı meselesinde öyle ciddidir ki bu onun yönteminde de belirgin olmaktadır. İkinci bölümde sunulduğu itibarıyla Austin'in yöntemi yalnız felsefe yapmaya yönelik değil, hayatın geri kalanı için de kullanıma açık bir yöntem olarak ortaya çıkmaktadır.

³⁹ Aslında şunu kaçırmamak gerekir: Frege, Russel, Wittgenstein, Ayer ve Carnap dışarıda bıraktıklarının da farkındadır. Mantıksal analizciler elbette bağlam unsurundan, onun öneminden haberdarlardı. Ancak dilde önemsedikleri şeyler başkaydı ve dili bu doğrultuda ele aldılar. Zira onlar için esas mesele dil de değildi, dünyayı açıklamaktı. Böylelikle dilin birçok önemli noktası da göz ardı edilmiş oldu. Mantıksal analiz yöntemi dili güdümlü bir tutumla ele almaktaydı. Dilin kendisinin ne olduğundan çok, dilin ne için ve nasıl kullanıldığına dair bir araştırma söz konusuydu. Tüm bunlarla birlikte yine de mantıksal analizcilerin dile dair araştırmaları, dile dair kavrayışlarımızı destekleyecek türdendir. Mantıksal analizcilerin bağlama nispeten az pay biçmeleri gibi, gündelik dilciler de mantığa pek az değinirler. Her iki taraf için de ağırlık kazanan konular, dil denilen şeyin başka türlü

İşte Austin'in dil teorisi, birinci kuşak tarafından dışarıda bırakılmış bu tür tümceleri ve nispeten unsurları da içine alan bir inceleme olarak karşımıza çıkar.

görünümleridir ve onun anlaşılmasını kolaylaştırır. Dilde önemseydiğimiz farklı farklı konular olabilir ve her konu için sorduğumuz sorulara farklı filozoflar cevap verebilir. Bu durum doğal olarak dil felsefesi okuyucuları için kimi konuları daha önemli, kimi konuları daha göz ardı edilebilir kılacaktır.

2. BÖLÜM: AUSTIN ve SÖZ EDİMLERİ

John Langshaw Austin 26 Mart 1911 tarihinde İngiltere'nin Lancaster kentinde doğdu. 1922 yılında ailesiyle İskoçya'ya yerleşti. Austin öğrenimi için Oxford'un Balliol Koleji'ne gitti ve 1929 yılında Klasik Diller ve Felsefe eğitimini tamamladı. Başlangıçta felsefeyle çok ilgili değildiyse de sonraları Aristoteles, Kant, Leibniz ve Platon üzerine yoğunlaştı (Longworth, 2001; Özcan, 2020: 13-22).

Austin, çağdaşı G. E. Moore, John Cook Wilson ve H. A. Prichardt'tan etkilenmiştir. Prichardt'ın lisans derslerine giren Austin, vaat tümcelerinin analizi üzerine bir ödev de hazırlamıştır. Austin açısından bu ödev, *söz edimleri* (speech acts) düşüncesine bir nevi hazırlıktır. Austin 1931 yılında Grekçe yazdığı makalesiyle Gaisford ödülünü almış ve felsefi çalışmalarını pekiştiren klasik metinleri incelemeye başlamıştır. Ardından 1933 yılında Oxford'da All Souls College üyesi olan Austin, üniversitedeki görevine 1935 yılında Oxford Magdalan Kolej'de başlamıştır. Austin Klasik Grekçe ve Latince çalıştı ve lengüistikle ilgilendi. Austin'in Oxford'da çağdaş felsefe dünyası üzerine yaptığı ilk çalışma 1936 yılında Isaiah Berlin'le birlikte düzenlediği bir seminerdi. Bu seminer C. I. Lewis'in *Mind and the World Order: Outline of a Theory of Knowledge* (Zihin ve Dünya Düzeni: Bir Bilgi Teorisi Taslağı) çalışmasını konu alıyordu. Austin bu seminerde yüksek performans sergilemiş ve ilgi çekmişti (Longworth, 2001; Özcan, 2020: 13-22).

Berlin 1937 yılında bir tartışma grubu kurdu ve Austin de bu grubun bir üyesiydi. 1939 yazına kadar süren bu müzakereler, ikinci dünya savaşı sonrasında Oxford analizinin iki kaynağından biri olacaktı. Austin ikinci dünya savaşında İngiliz istihbarat teşkilatında görev yaptı ve yüksek sorumluluklar aldı. Edindiği başarılarla 1945 yılında yarbay rütbesiyle ordudan ayrıldı. İngiliz İmparatorluk Nişanı ve başka

ödülleri aldı. Savaştan sonra Oxford'a geri dönen Austin, 1952 yılında ahlak felsefesi profesörü oldu ve 1960 yılında vefat edinceye kadar bu görevi yapmaya devam etti (Longworth, 2001; Özcan, 2020: 13-22).⁴⁰

Austin'in çok yazdığını söylemek zordur. H. W. B. Joseph'in *Lecture on Philosophy of Leibniz* (1949) eserinin editörlüğünü üstlenmiş ve Frege'nin *Aritmetiğin Temelleri* eserini çevirmiştir (1950). Bunun yanında Lukasiewicz ve Ryle'in eserlerine dair eleştiriler kaleme almıştır. Tüm bunlar hariç tutulduğunda Austin'in altısı savaş sonrası döneme ait yalnızca yedi makalesinden bahsedebiliriz (Aysever, 2020: 9-10).

Austin'in bu yedi makale ve sonrasında basılan kimi konferans metinleri, J. O. Urmson ve G. J. Warnock editörlüğünde *Philosophical Papers* (1979) başlığı altında bir araya getirilerek kitaplaştırılmıştır. Bu kitap Austin'e ait on üç metin barındırmaktadır: *Agathon and Eudaimonia in the Ethics of Aristotle* (1967); *Are There A Priori Concepts?* (1939); *The Meaning of a Word* (1940); *Other Minds* (1946); *Truth* (1950); *How to Talk: Some Simple Ways* (1952-53); *Unfair to Facts* (1954); *A Pea for Excuses* (1956-57); *Ifs and Cans* (1956); *Performative Utterances* (1956); *Pretending* (1957-58); *Three Ways of Spilling Ink* (1966); *The Line and the Cave in Plato's Republic* (1930-40).

Austin'in *Philosophical Papers*'ta yer almayan *Performatif-Constatif* (1962) [Edimsel-Saptayıcı (2001)] başlıklı bir bildirisi de vardır. Bu bildiri, 1958'de, Fransa'da Quine, Strawson, Ayer gibi filozofların da bulunduğu bir toplantıda sunulmuştur (Altınörs, 2001: 32). Bildiri edimsel ve saptayıcı sözcelemler arasındaki ilişkiyi incelemekte ve edimleri teorisini haber vererek sonlanmaktadır (Austin, 2001: 87). Sonrasında bu metin Warnock tarafından İngilizceye çevrilecektir.

Tüm bu metinler haricinde Austin'in yine ölümünden sonra yayımlanmış iki kitabı bulunmaktadır: *Sense and Sensibilia* (1962) ve *How to Do Things with Words* (1962) [Söylemek ve Yapmak (2020)]. Bu metinlerden ilki Warnock, ikincisi Urmson ve Marina Sbisa editörlüğünde yayımlanmıştır (Longworth, 2001; Özcan, 2020: 13-22).

⁴⁰ Austin'in ahlak felsefesi profesörü olması, ömrü vefa etseydi, söz edimleri düşüncesinin etikle ilişkilendirilebilecek olduğunu görmemize kolaylık sağlar

How to Do Things with Words, Austin'in 1955 yılında Harvard'da verdiği *William James Derslerinden* derlenmiştir. Austin'in bu derslere hazırlanırken tuttuğu notlar ve ders süresince katılımcıların tuttuğu notlar, sonrasında bir araya getirilmiştir. Ortaya çıkan eser, Austin'in önceki metinlerinde ara ara değindiği söz edimleri teorisine bir açıklık kazandırmaktadır. Austin bu derslerde ve eserde söz edimlerine baştan bir giriş sağlayıp, önceki metinlerindeki değinmelerine nazaran, teşekküllü bir çerçeve sunmaktadır.

Austin yazmaktan çok tartışma gruplarında rol aldı. Örneğin Ryle'in 1920'li yılların ortasında kurduğu *Wee-Teas*'ta; 1936-1939 yılları arasında *Perşembe Toplantıları*'nda; 1950'li yıllarda *Cumartesi Toplantıları*'nda bulundu. Bu toplantılarda Aristoteles'in *Nikomakhos'a Etik*, Frege'nin *Aritmetiğin Temelleri*, Chomsky'nin *Sentaksın Yapısı*, Wittgenstein'in *Felsefi Soruşturmalar*, Merleau-Ponty'nin *Algının Fenomenolojisi* ele alınan ve tartışılan metinlerdi (Longworth, 2001; Özcan, 2020: 18-19; Aysever: 2020, 11).

Bu kadar az yazmış olmasına rağmen⁴¹ Austin döneminde yine de etkili olmuştur. Austin'in döneminde etkili olmasını sağlayan şey yazdıklarından çok, oturumlardaki tartışmalarıdır.

Austin 8 Şubat 1960 yılında Oxford'da öldü. Ancak bir tartışmanın dikkatli ve sorumluca yapılması gerektiği düşüncesi ölümünden sonra bile yayılmaya devam etti. Austin için bir düşüncenin incelenmesine gündelik dil kılavuzluk etmeliydi. Aksi takdirde açıklanmaya çalışılan düşünce kapalı ve belirsiz olacaktı (Özcan, 2020: 20-22).

Austin'in bir düşüncüyü açıklamak için gündelik dile başvurulması gerektiği fikri, daha önce bahsettiğimiz gibi analitik felsefe geleneğinde ikinci kuşağın pekişmesine katkıda bulunmuştur. Austin'in bu tutumu, kendi deyimiyle *Dil Fenomenolojisi* (*Linguistic Phenomenology*) yapmaktır.

⁴¹ Searle, Austin'in az yazmasının iki nedeni olduğunu ileri sürüyor: İlki Austin'in akademi bir yana, günlük konuşmalarda dahi "terör" yaratacak ölçüde özenli, dikkatli ve açıklayıcı olma talebi; ikincisi ise acele edip çok yayın yapmayı bir tembellik olarak gören Oxford geleneğidir (Aysever, 2020, 11).

2.1. DİL FENOMENOLOJİSİ

Analitik felsefe geleneği genellikle anlaşılır olması bakımından övgü alır. Austin de bu övgüyü özel olarak hak eden bir filozoftur. Örneğin Austin'in 1955 *William James Dersleri* sırasındaki anlatım açıklığı kavramsal çözümlemeleri, tartışmalı ve ayrıntılı yaklaşımı o kadar barındırıyordu ki öğrenciler için bu durum “anlaşılmaz ve sıkıcı” bir hal alıyordu (Aysever, 2020, 13).⁴² Austin'in derslerinin böyle nitelendirilmesi onun yönteminden kaynaklanmaktadır.

Austin için felsefe genel olarak dile dair bir inceleme perspektifiyle hareket etmelidir. Birçok felsefi problem dil çözümlemeleriyle giderilebilir. Austin'e göre felsefi sorular açıklığa kavuşturulmuş bir yapıya sahip olmalıdır (Warnock, 2010: 2-6). Aslında tüm alanlarda bir tartışmaya başlamadan önce kullanılacak terimleri-kavramları-ifadeleri açıklığa kavuşturmak, ilk aşama olmalıdır. Dolayısıyla dil çözümlemesi, her çalışmanın başlangıç aşamasıdır (Urmson, 2011: 22-23).

Felsefi veya başka türden “ciddi” bir tartışmanın doğru yolla ilerleyişi dil felsefesini kullanmayı beraberinde getirir. Bir tartışmada yanlışlardan kaçınabilmek için tartışma sırasında kullanılan sözler üzerinde durmak gereklidir. Sözler gerçeklikle ilişkilidir. Bu ilişki fenomenler ve algımız aracılığıyla sağlanır. Ancak algımız fenomenlerin nihai yargıcı değildir. Böylelikle algımızı hassas hale getirmeli ve sözlerimizi tam da kastetmek istediğimiz şeylere işaret edecek şekilde seçmeliyiz. Bu hassasiyet bir tartışma yöntemidir. Austin *A Plea for Excuses*'te bu yönteme *Dil Fenomenolojisi (Linguistic Phenomenology)* demektedir (Austin, 1979, 182).

Austin'in felsefe yapma yöntemi tartışmalı bir ilerleyiş, ayrıntıları değerlendirme ve kavramları anlaşılır ölçüde çözümlemeyi barındırmaktadır. Austin'in bu tutumu özellikle katıldığı oturumlardaki tartışmalarda ortaya çıkmaktadır. 1936'dan 1939'a kadar Isaiah Berlin'in odasında yapılan *Perşembe Toplantıları*'na Ayer, A. D. Woozley, MacNabb ve Stuart Hampshire katılmıştır. Hampshire'in aktarımına göre Austin, bu toplantıların odağında bir dizi örnekle

⁴² Gerçekten de düşünülen bir şeyi anlatmak için bilinmesi gereken her şeyi anlatmaya girişildiğinde, dinleyicinin sıkıldığı ve tam olarak ne yapılmaya çalışıldığını anlamadığı fark edilebilir. Yine de Austin'in bir eseri olarak derlenmiş notlarla oluşturulmuş *Söylemek ve Yapmak* daha katlanılır ve hatta kimi ayrıntıların açtığı ufuklar bakımından heyecan uyandırıcıdır. Austin'in hedefi kavrandıktan sonra kitabı tekrar okumak, “sıkıcı” olarak nitelendirilen kısımların özellikle bir yöntem tercihi dolayısıyla öyle olduklarını anlamamızı sağlar.

açıklığa kavuşturulmayan her teknik terimin, felsefi mitolojinin bir parçası olduğunu iddia ediyordu (Hampshire, 2011: 44).

Austin'in yöntemine dair tartışmalar, onun nerelerde kullanılabileceğini de kapsamaktadır. Örneğin David Pears, Austin'in çalışma tarzının, felsefenin bütünü veya bir kısmı için mi gerekli ya da bunlardan daha fazlasına veya daha azına mı yönelik olduğunu sormaktadır (Pears, 2011: 57-58). Hampshire'a göre Austin felsefe yapma tutumunu, yaşamın hemen her önemli noktasında uygulayabilecek ölçüde şekillendiriyordu. Austin felsefi sorular hakkında hususi bir tını veya düşünüş yakalamamıştı. Austin felsefe yaparken de herhangi bir ciddi konuyu tartışırken de aynı "tınıyı" kullanmayı hedefliyordu (Hampshire, 2011: 34; Longworth, 2019: 146, 150).

Dolayısıyla tüm ciddi konularda bir yöntem olarak dil fenomenolojisini kullanmak, bir hassasiyet barındırmak demektir. Yine de Austin'in dil fenomenolojisi ile ne kastettiğini çok açık olarak sunduğunu söylemek zor olur (Aysever, 2020, 19). Çünkü Austin'in yaşadığı sırada *Söylemek ve Yapmak* eseri gibi dil fenomenolojisi yöntemi de gelişimini henüz tamamlamamıştır. Austin'in yöntemi, kendisi tarafından sıkıca uygulanan ve böylelikle inşa edilen bir yöntemdir. Bu bakımdan teşekküllü bir yöntem olma teşebbüsüdür. Bu nedenle Urmson, Austin'in bir yöntem teorisi olmadığını, onun yalnızca sistematik bir çalışmayla ilerlediğini iddia etmektedir (Urmson, 2011: 24).

Aslında Austin'in yöntemindeki yenilik burada ortaya çıkmaktadır. Austin kendi yönteminin Sokrates'ten Moore'a kadar birçok filozofta belirlediğini kabul eder. Austin'in yöntemindeki yenilik, onun tartışmaları bu tavırla sürdürmek konusunda titiz, sabırlı ve ısrarcı olmasıdır (Urmson, 2011: 22-25). Kavramsal çözümlemelerin, tartışmalı ve ayrıntılı yaklaşımların uyarıları, Sokratik yöntemden daha radikal bir süreklilikte Austin'de ortaya çıkar.

Bir teşebbüs olma niteliğine rağmen Austin'in dil fenomenolojisi, değinilerinden ve hâlihazırdaki uygulamalarından hareketle bir ölçüde kavranabilir.

Nihayetinde dil fenomenolojisi dikkatli ve eleştirel bir tartışmayla bir anlamaya varmayı hedeflemektedir (Warnock, 2010: 7). Dil fenomenolojisi,

tartışmaları daha açık kılmaya yönelik bir yöntemdir.⁴³ Bu yöntem sayesinde geleneksel felsefenin neden olduğu anlaşmazlıklardan kurtuluruz. Çünkü dil fenomenolojisi, geleneksel felsefenin aksine, teorilerde kullanılan kavramların belirsizliğini giderir. Bu açık kılma yöntemi, kavramların açık kılınmasıdır. Kavramlar en anlaşılır hallerine kadar çözümlenmelidir. Bu da kavramları en hâkim dil ile açıklamakla mümkün olacaktır. En hâkim dil ise gündelik dildir. Geleneksel felsefenin teorilerindeki kavramların muğlaklığı, onların gündelik dil ile çözümlemeleri ile giderilecektir (aksi takdirde teorilere dair konuşmalar ezbere dayanır ve bir “papağanlaşmaya” neden olur). İşte bu sayede dil fenomenolojisi yöntemi, bizi buğulu akıl yürütmeler ve düşüncelerden kurtaracaktır (Austin, 1979: 182-183).

Tam da bu tutumdan ötürü Austin’in dil fenomenolojisi yöntemi, onun düşünceleri veya kuramları kadar önemlidir. Özellikle bu tavır üzerinde temellenmiş *Söylemek ve Yapmak* eseri sürekli bir “bir daha okumaya” açıktır. Sürekli bir hesaplaşma taşıyan eser, dogmatik düşüncelerden hareket etmeyi yalnızca olasılıkları ve o düşünceleri değerlendirmek maksadıyla yapar. Örneğin kitap edimseller ve saptayıcılar arasında bir ayrımla başlar. Ancak sonraki kritiklerle bu ayrım ortadan kaldırılır. Bu türlü kritikler kitap boyunca devam ederek dogmatik düşüncelere eleştirel yaklaşmayı neredeyse bir refleks haline getirir.⁴⁴

Dolayısıyla analitik felsefe geleneğinde dil felsefesi yapma biçimlerine bir perspektif kazandıran söz edimleri (*speech act*) düşüncesini Austin’in yöntemiyle serimlemek çok zor olacaktır. O halde, daha önce değinildiği üzere, anlatım seyri tartışmalara değinmeyi unutmayarak, ancak sanki öyle yazılmış gibi kuramı belirgin başlıklara ayırarak kurgulanacaktır. Böylelikle bu metinde Austin’in kitabında uyandırdığı canlı hislerden, nispeten taviz vererek, söz edimleri düşüncesi teşekküllü bir teori olarak kavranabilir kılınacaktır.

⁴³ Burada olası bir yanlış anlamayı düzeltmek gerekir: Dil fenomenolojisi, Austin’in yöntemidir, dil felsefesi değil. Austin dil felsefesini de bu yöntemle inşa eder. Yani Austin dil fenomenolojisini tartışmaları sürdürmek için bir araç olarak kullanır, ancak onun dil felsefesi bizatihi dili açıklamaya yöneliktir.

⁴⁴ *Söylemek ve Yapmak* eseri bu haliyle taşıdığı tavrı koruyarak yazılabilir değildir. Böyle bir tavra sahip olması için bir kitabın ancak tartışmalardan derlenerek oluşturulması gerekir. *Söylemek ve Yapmak*’ın uyandırdığı yaklaşımdaki canlılık, yalnızca hâlihazırdaki bir canlı tartışmadan evirilerek yakalanabilir. Her düşüncenin sorgulanması düsturu benimsenerek kurgulanan ve yazılan bir kitap, pekâlâ *Söylemek ve Yapmak*’tan daha “başarılı” olabilir. Ancak böyle bir kitabın, *Söylemek ve Yapmak*’ın canlılığına sahip olacağından emin değilim.

2.2. SÖZ EDİMLERİ

Austin'in söz edimleri düşüncesi çeşitli şekillerde birçok metninde ortaya çıkar ve nispeten ele alınır. Ancak *Söylemek ve Yapmak* hariç tutulduğunda, bu metinlerde söz edimleri düşüncesi nihayete erdirilebilir bir açıklığa sahip değildir. Henüz başlangıç aşamasındadır. *Söylemek ve Yapmak* bu başlangıç aşamasını da barındırarak bir inşa süreci taşır.

Aslında daha önce değinildiği üzere söz edimleri düşüncesinin, *Söylemek ve Yapmak* ve Austin'in diğer metinlerinde bu çeşitli ortaya çıkışının bir nedeni vardır. *Söylemek ve Yapmak*, Austin'in 1955 yılında Harvard'da verdiği *William James Derslerinden* derlenmiştir. Ancak bu dersler daha öncesinde Oxford'da *Words and Deeds* başlığı altında yapılmıştır (Hornsby, 2006: 671, dpt). Bu derslerde söz edimleri düşüncesi inşa edilmiş ve Austin'in birçok metni de buradan nasibini almıştır. Elbette Austin'in ölümünden sonra bu derslere hazırlanırken tuttuğu notlar ve ders süresince katılımcıların tuttuğu notlar, bir araya getirildiğinden, söz edimleri düşüncesinin tüm evreleri *Söylemek ve Yapmak*'ta yeniden ortaya konulmuştur. Bu durum söz edimleri düşüncesine nispeten teşekkül de kazandırmıştır.⁴⁵

Burada *Söylemek ve Yapmak*'ın yapısından bahsetmek, “nispeten teşekkül” ifadesine açıklık kazandıracaktır. *Söylemek ve Yapmak*, on iki dersten, *William James Derslerinden* oluşmaktadır. Derslerin yapısının bir “kararsızlık” taşıdığı söylenir. Ancak bu yapının Austin için stratejik bir nedeni vardır: “Başka bir deyişle, bu ders dizisi baştan sona okunduğunda ‘gündelik dil çözümlemesi’ denen bir felsefe yapma yöntemini; sondan başa okunduğunda ise dilin yapısına ve işleyişine ilişkin ‘söz edimleri kuramı’ denen bir felsefe kuramını vermektedir bize” (Aysever, 2020: 13).

Tabii Austin'in bu derslerinin bir “kararsızlık” taşıdığını söylemek, kendisinin kararsız bir kişiliğe sahip olduğuna işaret etmez. Stuart Hampshire,

⁴⁵ Bu noktada özellikle “nispeten” demek gerekir, zira John R. Searle henüz öğrenciyken hocası Austin'e bu dersleri ne zaman yayımlayacağını sorduğunda, bu haliyle derslerin “Henüz tam pişmemiş” olduğu cevabını almıştır (Searle, 2001: 221; Aysever, 2020: 11, dpt). Austin'in zamanla pekişen yöntemi göz önünde bulundurulduğunda, yayımlanabilir metin standardının epey yüksek olduğu anlaşıldır. *Söylemek ve Yapmak* bu haliyle söz edimleri düşüncesine epey açıklık kazandırmaktadır. Yine de Austin'in standardına erişmiş bir *Söylemek ve Yapmak* merak edilesidir.

felsefenin kendisi ve tarihsel rolü konusunda tanıdığı en az kararsız (uncertain) olan filozofun Austin olduğunu belirtir (Hampshire, 2011: 33).

Yine de *Söylemek ve Yapmak*'ın ilk okuma sırasında bir kararsızlık taşıdığı görülebilir. Böyle bir nitelik eserin yapısını açık kılmaktan uzaklaştırmaktadır. Bu yapıya dair bir açıklığa sahip olmamak, *Söylemek ve Yapmak*'ı kolayca yanlış anlamaya neden olabilir (Sbisa, 2007: 461).

Dolayısıyla analitik felsefe geleneğinde dil felsefelerine kazandırılan dil teorisi perspektifinin, Oxford ve Harvard'da verilen bir dizi dersten kaynaklandığı ortaya çıkmaktadır. Bu nedenlerle, bu metinde, söz edimleri düşüncesi ilgili derslerden derlenerek oluşturulmuş *Söylemek ve Yapmak*'tan hareketle serimlenecektir. Austin'in diğer metinleri ise ilgili ve gerekli olduğunda anılacaktır.

Austin söz edimleri düşüncesiyle dil ve eylem arasındaki sıkı ilişkiye işaret eder. Şüphesiz tarih boyunca dili eylemle ilişkili olarak ele alan birçok düşünürle karşılaşılabilir. Örneğin Karl Bühler *Sprachtheorie* (1934) eserinde bir *organon modeli* oluturur ve dili yaratıcı bir faaliyet olarak ele alır. Organon modeli dilin sembolik temsilde bulunma özelliğine vurgu yapan bir çerçeve çizer. Yani dil bu modelde bir araç olma niteliği taşımaktadır. Bu aracın, yani dilin ise Bühler tarafından vurgulanan üç önemli işlevi vardır: *İfade* (expression), *temsil* (Representation) ve *çözümleme* (Appeal) (Abraham, 2011: XX-XXIII). Böylelikle Bühler, dilin başlıca işlevinin düşüncüyü ifade etmek olmadığını iddia eder. Bühler'e göre dil bu üç önemli işleviyle bir davranma aracıdır (Özcan, 2020: 36).

Ancak Austin'in söz edimleri teorisi, birçok işlevi söz konusu eder. Dil birçok işleve sahiptir. Dilin bu kullanışlılığı ise onun edimsel bir yapıya sahip olması sayesinde. Yani dil, işlevlerini edimde bulunarak yerine getirmektedir. Sözgelimi dil, iltifat etme işlevini yerine getirmemi sağlayan bir araçtır, ancak bu dilin edimsel olmasıyla mümkündür: Dil, iltifat etme işlevini “Güzel bir yüzün var” sözleriyle değil, bu sözlerin söylenmesiyle sergilenen edim aracılığıyla gerçekleştirilir. İşlev yalnızca sözcüklerden hareketle gerçekleştirilseydi, “Güzel bir yüzün var” sözlerinin başka bir kullanımı, örneğin başka bir bağlamda tehdit etme amaçlı kullanımı olamazdı. Austin dil ve eylem arasında sıkı bir ilişki kurmakta ve dilin, işlevlerini bu eylemlerle gerçekleştirdiği bir teori sunmaktadır.

Dil ve eylem ilişkisi tarih boyunca vurgulanmıştır. Bühler gibi dil ve eylem ilişkisini çokça ele alan düşünürlere rağmen yirminci yüzyılın ilk yarısına kadar ciddi bir dil-eylem teorisi geliştirilememiştir (Levelt, 2013: 307). Ancak söz edimlerine dair modern bir çalışma Austin’le birlikte başlamaktadır (Sadock, 2005: 54).

Söz edimleri düşüncesi “bir şey söylemek, bir şey yapmaktır” farkındalığı üzerine kurulur (Austin, 2020: 49, 117). Bu farkındalık, dil felsefesi tarihinin en önemli keşiflerinden biridir (Özcan, 2020: 9). Bir şey söylemek, yapılan bir şeyin ifadesi, betimlemesi veya aktarımı değildir. Bizatihi tam olarak kendisidir. Metin boyunca dil ve eylem arasındaki ilişki daha açık kılınacak olsa da burada *sözcelem* ve *edim* kavramlarını kullanarak bir hazırlık sağlamak, meseleyi kavramayı kolaylaştıracaktır.

*Sözcelemler*⁴⁶ (utterances) *edim*de (performance) bulunurlar. Ancak bu edim, fiziki hareketlilikten çok bir *anlamsal edim* olarak ortaya çıkar. Yani bir sözcelemde bulunurken elbette ciğerlerimiz şişer-iner, ses tellerimiz titreşir, dilimiz ve dudaklarımız kıpırdar. Ancak bahsi geçen eylem bu değildir. Bir sözcelem, bu fiziki hareketlilik haricinde bir edim sergiler. Sözcelemin yaptığı şey, taşıdığı anlamla ilgili bir şeydir. Sözcelemin taşıdığı anlam, sergileyeceği edimi belirler. Bir başka bakımdan ise sözcelemin sergilediği edim, ifade ettiği anlamdır. Austin edimsel sözcelemleri daha iyi ifade edebilmek için sözcelemlerin çeşitli edimlerini birbirinden ayırarak inceler.

Bir kimseden özür dilemek için o kimseye gidip “Özür dilerim” deriz. “Özür dilerim” sözcelemi, o kişiye özür dilediğimizi haber vermez. Bizzat o kişi karşısında

⁴⁶ *Utterance* kavramı Türkçeye “sözce” olarak da çevrilebilmektedir. Aysever gibi aynı nedenlerden ötürü *utterance* kavramını “sözcelem” olarak karşılamayı seçtim. Bu sözcükle, orijinal kavramın taşıdığı edimsel boyut daha da ortaya çıkmaktadır (Austin, 2020: 40, çn). Yine de ne “sözce” ne de “sözcelem” sözcükleri ilk duyulduğunda kavranabilir. 2022 yazında bu duruma dair taşıdığım düşüncüyü etrafımdakilerle paylaştığımda Nami Başer “deme” ve “deyiş” sözcüklerinin kullanılması gerektiğini söylemişti. (Ne yazık ki Başer’in burada referans verebileceğim ilgili bir metnine ulaşamadım. Dolayısıyla ilgili düşüncelerimi bu anekdotla aktarmaya devam edeceğim.) Gerçekten de “deme” ve “deyiş” sözcükleri *utterance* kavramının taşıdığı edimsel yapıyı daha tanıdık bir şekilde sunmaktadır. Bunun yanında “deme” ve “deyiş” sözcüklerinin bir bağlam içerisinde olduklarını çağrıştırdıklarını da düşünüyorum. Bu nedenlerle *utterance* kavramını “deme” veya “deyiş” sözcükleri ile karşılamayı seçebildim. Ancak bunu yapmaktan kaçınacağım. Çünkü dürüst olmak gerekirse “utterance” sözcüğü ile birleşerek oluşmuş kavramları doğruca çevirmek benim için zor olacaktır. Bunun yanında metin, literatür okuyucuları için bir bulmaca haline gelecektir. Şimdilik “deme” ve “deyiş” sözcüklerinin *utterance* ve *sözcelem* kavramlarını daha açık kılmaları bakımından göz önünde bulundurulmaları yeterlidir.

bu edimde bulunmamızı sağlar. “Özür dilerim” sözcelemi, özür dileme edimini gerçekleştirir. Aynı şey “Söz veriyorum” sözcelemi için de geçerlidir. “Söz veriyorum” sözcelemi, söz verme edimini gerçekleştirmemizi sağlar. “Merhaba” sözcelemi, bağlama göre, dikkat çekme veya selamlama edimini gerçekleştirir.

Bu noktada “bir şey söylemek, bir şey yapmaktır” düşüncesi yalnızca kimi sözcelemler için apaçık ortada ve geçerli gibi durmaktadır. Ancak Austin’in çalışması, bu düşüncenin tüm sözcelemler için geçerli olduğunu gösterir. Örneğin “Geliyorum” sözcelemini ele alalım. Bu sözcelem bağlama göre kimi edimleri gerçekleştirme görevini alır. “Geliyorum” sözcelemi bir bağlamda tehdit etme edimini gerçekleştirirken, bir başka bağlamda cevap verme edimi veya haber verme edimini gerçekleştirebilir. Hatta öyle bir bağlam oluşmuş olabilir ki bir çift arasında bu sözcelem, “Eve bir şey lazım mı?” sorusuna karşılık gelir ve soru sorma edimini gerçekleştirir. Yani bütün sözcelemler bağlam içerisinde en az bir edimde bulunurlar.

Bu durum daha önce bahsi geçtiği gibi ikinci kuşakta “bağlam” kavramının önemini de ortaya çıkarmaktadır. Bir sözcelemin hangi edimde bulunduğu bağlam içerisinde keşfedilebilir. Bir bağlamda hakaret etme edimi sergileyen sözcelem, bir başka bağlamda ironi yapma edimi içerebilmektedir. Anlam, dolayısıyla edim, bağlamda ortaya çıkmaktadır.

Elbette Austin bu düşüncelerini bir dogma olarak, durduk yere ortaya koymaz. *Söylemek ve Yapmak* eserinde Austin, söz edimlerini betimleyici yanılı karşılarında konumlandırarak inşa eder. Eserin ilk bölümü bu konumlandırma ve edimsel-saptayıcı (performative-constative) ayrımı ile açılır. Tabii daha önce bahsi geçtiği gibi bu ayrım geçicidir. Sonraki dersler bir önceki dersin bir özetiyle başlayarak şöyle devam eder: Edimselleri saptayıcılardan (sözde) ayıran özelliklerin neler olduğu incelenecek ve aslında edimsellerin, saptayıcıları kapsadığı ortaya çıkarılacak; saptayıcıları da kapsayan edimsel sözcelemler, üçlü bir ayrıma [düz söz edimi (locutionary act), edimsöz edimi (illocutionary act), etkisöz edimi (perlocutionary act) uğrayarak incelenecek; nihayetinde de söz edimleri düşüncesi genel yapısı ile ortaya konularak, sonrasında çoğaltılabilir olan beş *edimsöz güç* (illocutionary force) sınıfına ele alınacaktır (Aysever, 2020: 12-13).

Bu seyir ayrıntılı ve planlı olarak bu metinde de işlenecektir. İlk olarak edimsel-saptayıcı ilişkisi ele alınacaktır. Bahsedildiği üzere edimseller, nihayetinde saptayıcıları da kapsar olarak ortaya konulacaktır. Ancak bu nedenle edimsel-saptayıcı ilişkisini ele almadan, yalnızca edimseller üzerinden ilerlemek Austin bakımından birkaç önemli noktayı atlamak olacaktır. En önce edimsellerin, saptayıcılar karşısında konumlandırıldığını ve bunun yanında Austin'in saptayıcıları dışarıda bırakmayarak, saptayıcılarla edimselleri nasıl bir araya getirdiğini görmek gerekir. Bu önemli nokta Austin'in, birinci kuşağın saptayıcı tutumunu yanlış kılarak değil, saptayıcılardan başka olarak edimsellerin de bulunduğunu göstererek dile yaklaştığını ortaya koyar. Austin saptayıcı sözcelemleri önemsizleştirmemiştir. Onları daha açık ve saptayıcı olmayan sözcelemlerle ilişkisi bakımından daha anlaşılır kılmıştır. Austin'in düşüncesi, nihayetinde, her sözcelemin hem saptayıcı, hem de edimsel boyuta sahip olduğuna işaret etmektedir (Sadock, 2005: 54). Tüm bunların yanında söz edimleri düşüncesinin hatırı sayılır bir kısmı edimsel-saptayıcı ilişkisinin serimlenişi sırasında şekillenmektedir. Bu nedenlerle edimsel-saptayıcı ilişkisini ele almak gereklidir.

Bu ilişkiyi açık kıldıktan sonra saptayıcıları da kapsamış olarak edimsel sözcelemler ele alınacaktır. Austin'in söz edimleri düşüncesinin temel kavramı olan edimsel sözcelemlerin anlatımı için onların gerçekleştirilebilmeleri için bağlı olduğu temel ayrımlar ve ayrıntılar serimlenecektir.

2.2.1. Edimsel-Saptayıcı İlişkisi

Analitik felsefe geleneğinin birinci kuşak filozofları “doğrulamayı” anlamın ölçütü olarak belirlemişti. Bu noktada birinci kuşak için anlamlı sözcelemler doğrulanabilir olmalıydı, doğrulanabilir olmayan tümceler ise “sahte bildirim” olarak değersizleştirilmişti. Böylelikle dünya da açıklanabilir olacaktı. Bu nedenle dilde esas sözcelemler, dünyayı açıklayan ve ilkece deneye tabi tutulabilen sözcelemler olmalıydı.

Austin, doğrulanabilir sözcelemler haricinde başka türden sözcelemlerin de söz konusu olabileceğini göstermeye girişerek, doğrulanabilir sözcelemler karşısında *Edimsel Sözcelemler'i* (performative utterances) konumlandırmıştır. Ancak

doğrulanabilir sözcelemlerin, yani bildirimlerin tamamı betimleyici değildir. Bu nedenle Austin, hem bildirimleri, hem de betimlemeleri kapsayacak bir kavramla ortaya çıkar: *Saptayıcı Sözcelemler* (constative utterances) (Austin, 2020: 41).

Saptayıcı sözcelemler gerçekten de önemlidir. Ancak tek önemli sözcelemler değildir. Bu tür sözcelemler dışında kalan soru, buyruk, dilek tümceleri ve daha niceleri vardır. Dışarda kalan sözcelemler de en az saptayıcı sözcelemler kadar önemlidir. Doğrulanabilir olmayan tümceler de pekâlâ kullanışlıdır ve işimize yararlar (Austin, 2020: 39-40).

Saptayıcı sözcelemler dışında kalmalarına rağmen, işe yarar oldukları yadsınamayan sözcelemler, edimsel sözcelemlerdir. Bahsedildiği üzere Austin edimsel-saptayıcı ilişkisini bir bildiri olarak 1958’de Fransa’da Quine, Strawson ve Ayer gibi filozofların bulunduğu bir toplantıda tartışmaya açmıştır (Altınörs, 2001: 32). Bu bildiri ve *Söylemek ve Yapmak* eserinde yer alan edimsel-saptayıcı ilişkisinin serimlenişi paralellik taşır. Bunun yanında bildirideki tartışmalı ilerleyiş, bağlamın oluşturulmasıyla ve söz edimleri düşüncesinin bir nevi ilanıya son bulur (Austin, 2001: 87). Her iki metine de Austin, edimsel ve saptayıcıları birbirinden ayırarak, farklılıklarına işaret ederek ele almaya başlar. *Söylemek ve Yapmak* eserinde bu ayrımların silikleşmesi sırasında söz edimleri düşüncesinin genel çerçevesi oluşturulur. Söz edimlerinin temel ayrımlarına kadar, edimsel-saptayıcı ayrımı incelenmeye devam eder. Sonunda bu iki türün birbirinden ayrılabilir olmadığı nedenleri ile söz edimleri düşüncesi, anlaşılabilir olması için daha geniş bir incelemeye tabi tutulur.

Elbette edimsel sözcelemlerin kavranışı, saptayıcı sözcelemler karşısında sağlanacaktır. Edimsel sözcelemlerden örnekler ile saptayıcı sözcelemlerden örnekler birlikte incelenecektir. Böylelikle edimsel sözcelemlerin karakteristik özellikleri belirlenerek, saptayıcı sözcelemlerden farklı oldukları noktalar ortaya çıkarılacaktır.

“Söz veriyorum”, “özür dilerim”, “kabul ediyorum” ve “ilan ediyorum”⁴⁷ gibi edimsel sözcelemler göz önünde bulundurulduğunda bir *dilbilgisel ölçüt*

⁴⁷ Bu noktada örnek gösterilen edimsel sözcelemler özellikle belirtik edimsellerden seçilmektedir. Belirtik edimseller, ne türden bir edimde bulunduklarını açık olarak göstermektedir: “Söz veriyorum” sözcelemi, söz verme ediminde bulunmamızı sağlamaktadır. Edimsel sözcelemlerin, saptayıcı sözcelemleri kapsadığı noktada Austin, belirtik edimsellerin yanına örtük (ilkel) edimselleri koyar ve

(*grammatical criterion*) ortaya çıkmış gibidir. Edimsel sözcelemeler fiilleri birinci tekil kişi, şimdiki zaman,⁴⁸ bildirme kipinde ve etken çatıda olarak belirleniyor (Austin, 2020: 42-43).

İlk bakışta bu dilbilgisel ölçüt edimsel sözcelemeleri, saptayıcı sözcelemelerden ayırabilir gibi görünmekte. Ancak bu dilbilgisel özelliklere sahip saptayıcı sözcelemeler de bulunabilir: “Yemek yiyorum”, “koşuyorum” gibi. Hatta kimi edimsel sözcelemelerin bu dilbilgisel özellikleri taşımadığı dahi görülebilir. Gerçekten de basit bir değişimle “söz veriyoruz” gibi sözcelemelerde bile bu değişiklik görülebilir. Bunun yanında bahsi geçen dilbilgisel özellikler, kimi sözcelemelerde daha da bulunmaz olabilir: “İş bu belge ile, ödeme yapma yetkisi almış oldunuz.” Hatta bir edimsel sözcelem öznesiz dahi olabilir: “Kurallara uymayanların cezalandırılacağı duyurulur.” Bu tür sözcelemeler göz önünde bulundurulduğunda bahsi geçen dilbilgisel özelliğin, edimsel sözcelemelerin karakteristik özelliği olamayacağı anlaşıyor. (Tüm bunların yanında *örtük (ilkel) edimseller* (implicit performatives) söz konusu olduğunda herhangi bir dilbilgisel ölçütün işe yaramayacağı görülecektir) (Austin, 2020: 87-88).

Austin’in bir başka ölçüt koyma denemesi, edimsel sözcelemelerin geçerli-geçersiz veya başarılı-başarısız olarak, saptayıcı sözcelemelerin ise doğru-yanlış olarak değerlendirilebileceği yönündedir. Bu ayrım edimsel sözcelemelerin doğru-yanlış değerlerini, saptayıcı sözcelemelerin ise başarılı-başarısız değerlerini alamayacağına işaret eder (Austin, 2020: 44). Gerçekten de “Dikkat et” dediğimde, bir uyarıda bulunmuş oluyorum. Ancak bu edimde bulunmamı sağlayan unsurlar eksik olduğunda edimimde bir sakatlık ortaya çıkabilir. Örneğin dikkat edilecek bir şey olmamasına rağmen böyle söylemişsem, yaptığım şey bir uyarıdan çok kandırma edimi olabilir.

edimlerin belirsiz olduğu sözcelemeleri böyle adlandırır: “Geliyorum” sözcelemesinin sergilediği edimi bağlama göre değişebilir. Belirtik ve örtük edimseller ayrımına ileride daha ayrıntılı değinilecek.

⁴⁸ “Özür dilerim”, “teşekkür ederim” gibi sözcelemeler, Türkçede “şimdiki zaman” niteliğine sahip değildir. Bu tür sözcelemeler “geniş zaman” niteliğine sahip olduğu gibi “sürekli-şimdiki zaman” olarak da nitelenebilir; çünkü bu tür sözcelemelerin şimdiki zamanla anlamsal bir ilişkiye sahip olduğu söylenebilir. Austin de bu dilbilgisel özellikleri sıraladıktan bir süre sonra bu özelliklerin her dilde geçerli olmayabileceğini eklemektedir (Austin, 2020: 78). Ancak zaten edimsel-saptayıcı ilişkisinin incelenmesinde bu dilbilgisel ayrımın yeterli olmadığı görülecektir.

Elbette bu ayrımı daha iyi kavramak için kullanılan kavramların ne anlama geldiğini incelemek gerekir. Bu nedenle edimsel sözcelemelerin bir edim sergilemek için hangi koşullara bağlı olduğunu serimlemek gerekir.

2.2.1.1. Edimsel-Saptayıcı Sözcelemeler ve Değerleri

Bir edim gerçekleştirmek, örneğin söz verme edimini gerçekleştirmek için “Söz veriyorum” sözceleminde bulunmak işe yarar. Ancak söz vermek veya özür dilemek için yalnızca ilgili sözleri sözcelemek yeterli değildir. Edimsel sözcelemelerin başarılı olabilmesi için *uygun koşulların* (appropriate circumstances) gerçekleşmesi gerekir. Teşekkür etmek için “Teşekkür ediyorum” sözleri sözcelenecektir, ancak bu sözcelemin yanında kişinin, teşekkür edecek kişi olması, samimi olması ve teşekkürün muhatabının teşekkürü hak eden kişi olması gerekir (Austin, 2020: 50).

Yolda yürürken birbirlerini tanımayan ve yan yana oturan iki insana bir anda yaklaşp “Sizi karı koca ilan ediyorum!” dediğimi düşünelim. Sözcelemde bulunmuş olurum, ama sözcelemimle evlendirme ediminde bulunmuş olamam. Çünkü ne ben bu yetkideyim, ne de muhataplarım bu ilgidedir.

Burada edimim *başarısızdır* (failure). Çünkü bu durumda *isabetsizlikler* (infelicities) vardır. Austin “*haksız olarak yapılan ve hakkıyla yapılmayan şeylerle ilgili öğretiyi, İsabetsizlikler öğretisi*” der (Austin, 2020, 51). Edimde bulunma *işleminin* (procedure) başarıyla sonuçlanması için kimi koşulları sağlıyor olması gerekir. Austin, nihai olmamakla beraber, şu altı koşulu sunar:

(A.1) Ortada, kabul edilmiş ve belli bir uyuşimsal⁴⁹ etkisi olan bir işlem olmalıdır. (Bu işlem belli kişiler ve koşullarca belli sözlerin sözcelenmesini içermelidir.)

⁴⁹ Dilin uyuşimsal olduğu düşüncesinin örneklerine çok önce değinilmişti (bkz 1.Bölüm). Uyuşım, uyuşimdan farklı bir “anlaşma” durumudur. Uyuşım, maruz kalma durumundan doğan bir kabul etme halidir. Bir nesnenin adını “masa” olarak kabul etmemizi sağlayan şey, herkesin o nesneyi “masa” olarak adlandırmasından kaynaklanır. Bu nesneye başka bir ad takmamız durumunda anlaşmazlık doğacaktır. Adlardan kaynaklanan şeylerle ilgili anlaşmazlıkların yaşanmaması için maruz kaldığımız adlandırmalara “uymak” zorunda kalırız. Bunun yanında “uyuşım, dilin nedensizliğine, keyfilğine gönderme yaparken, uyuşmanın *gereçekleri* vardır” (Austin, 2020, 51, -ç.n.).

(A.2) İşlem sırasındaki kişiler ve koşullar, ilgili işlem için uygun kişiler ve koşullar olmalıdır.

(B.1) İşlem, işleme katılanlarca hatasız olarak yürütülmelidir.

(B.2) İşlem, işleme katılanlarca eksiksiz olarak yürütülmelidir.

(Γ.1) İşleme katılanlar, işlemin gerektirdiği duygulara, düşüncelere ve niyetlere sahip olmalıdır.

(Γ.2) İşleme katılanlar, işlemin devamında niyetlerini gerçekleştirmeliler (Austin, 2020: 51-52; Aysever, 2020: 21-22; Altınörs, 2001: 39).

Bir edimsel sözcelem, bu koşullardan birini veya birkaçını aynı anda içermiyor olabilir. Böyle bir durumda sözcelem *isabetsizlik* (infelicity) olarak değerlendirilecektir. Çünkü sözcelem için bir *yerinde-olmama* (unhappy) durumu vardır. Zira sözcelem uyması gerektiği koşulları sağlayamamıştır. Eğer sözcelem uyması gereken koşulları sağlayabilirse *yerinde* (happy) olacaktır.

Austin yerinde-olmama durumlarını da ayırır. İlk büyük ayırım A ve B kuralları ile Γ kuralları arasındadır. A ve B kurallarını yerine getiremeyen sözcelemler başarısız olurlar. Örneğin yetkisi olmayan bir kimsenin “Satıyorum... Sattım” demesi veya kabahate maruz kalmayan bir kimseye “Özür dilerim” sözlerinin sözcelenmesi, edimin gerçekleşmesini ortadan kaldırır. Bunun yanında Γ kurallarının ihlalinde edimler yine de gerçekleştirilmiş olur. Örneğin “...yapacağıma söz veriyorum” dediğinde söz vermiş olurum, sözümü tutma niyetimin olmayışı ve sonrasında sözümü yerine getirmemem ise bir *içtenliksizliktir* (insincerity). A ve B kuralları ile Γ kuralları arasındaki kural ihlali ayırımını Austin şöyle adlandırır: A ve B kurallarını ihmal eden sözcelemler *KARAVANALAR* (misfire); Γ kurallarını ihlal eden sözcelemler ise *SUİSTİMALLER* (abuse) olarak adlandırılacaktır (Austin, 2020: 52).⁵⁰

Yani görülmektedir ki saptayıcı sözcelemler için doğru-yanlış değerleri verilmekteyken, edimsel sözcelemler için başarılı-başarısız değerleri vardır. Bu durum edimsel ve saptayıcı sözcelemler için ayırıcı bir ölçüt olarak ortaya

⁵⁰ *Edimsel Sözcelemlerin Başarı Koşulları* meselesi 2.2.2. *Edimsel Sözcelemler* başlığı altında daha ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

çıkılmaktadır: “Ayın karanlık yüzünde kraterler vardır” tümcesi, daha çok doğru-yanlış olarak değerlendirilmeye açıktır. “Yemin ediyorum” edimsel sözcelemi ise doğruluğunu veya yanlışlığını bulamayacağımız, deneye tabi tutamayacağımız bir yapıya sahiptir.

Bu noktada edimsel ve saptayıcı sözcelemleri ayırabileceğimiz bir ölçüt bulunmuş görünür. Ancak bu sanıya kapılmamıza neden olan, Austin’in anlatım seyridir. Austin edimsel ve saptayıcı sözcelemleri birbirinden ayırabilecek en olası ölçütleri dahi söz konusu ederek dinleyiciyi-okuyucuyu peşinden sürüklemekte, sonrasında ise ölçütün yeterli bir karakteristik özellik taşımadığını göstermektedir. Sonunda gösterilecek olan, edimsel ve saptayıcı sözcelemlerin değer biçilmeleri bakımından ayrılamaz olduklarıdır.

Saptayıcı sözcelemlerde bulunurken de yaptığımız şeyler vardır. Örneğin “Kedi paspasın üstünde” sözcelemiyle, kedinin paspasın üstünde olduğuna inanmayı barındırırız.⁵¹ “Elektrik telinde bir kuş var, ama buna inanmıyorum” sözceleminin bir tuhaflik barındırdığı ortadadır. Bunun yanında başka bir amaçla da böyle bir şey yapılabilir. Hiç inanmıyorken “Kedi paspasın üstünde” demiş olayım. Burada da bir içtenliksizlik vardır (Austin, 2020: 79-81). Bu noktada içtenliksizlik durumunun hem edimsel, hem saptayıcı sözcelemler için kullanılabilir olduğu görülmektedir: “Bir kesinlemenin içtenliksizliği, bir söz vermenin içtenliksizliğiyle aynıdır, çünkü söz vermek de kesinlemede bulunmak da aklında birtakım düşünceler olan kişilerin başvurma niyetinde oldukları birer işlemdir” (Austin, 2020: 81).

Tüm bunların yanında aslında saptayıcı sözcelemler de aslında bir edimde bulunurlar. “Çitlerin ötesinde boğa var” bildirimini ele alalım. Bu bildirim bir bağlam içerisinde uyarı edimi olarak kullanılabilir. “Sular kesik” sözcelemi de pekala bildirim olarak nitelenebilir, ama bir edimde bulunduğu da anlaşılabilir. Bu edim bir uyarı edimi veya bir haber verme edimi olabilir.

Şu tümceyi ele alalım: “Epikür sevgili dostu Menoikeus’una sevinç diler.” Epikür’ün Menoikeus’a mektubu bu tümce ile başlar. Bu tümce gerçekten de saptayıcı bir yapıdadır. Hatta bir betimlemede de bulunmaktadır. Ancak bir edim de vardır. Gerçekten de Epikür mektuba böyle başlayarak hem selamlama, hem de

⁵¹ Austin bu ilişkiyi ortaya koyduğu için Moore’u anmaktadır (Austin, 2020, 79).

dilekte bulunma edimlerini sergilemektedir. Dolayısıyla doğru-yanlış değerlendirilmesine tabi tutulabilir bir tümce, aynı zamanda başarılı-başarısız olarak da değerlendirilebilir görünmektedir.

Aslında bizatihi her saptayıcı sözcelem, ilk olarak betimleme veya bildirimde bulunma edimi sergilemektedir. "... "John koşuyor" sözcelemiyle (saptayıcısıyla) bağlantılı olan bildirim "John'un koşuyor olduğunu bildiriyorum" bildirimidir" (Austin, 2020: 85). Gerçekten de "Ayın karanlık yüzünde kraterler vardır" tümcesi bir bakıma "Bildiriyorum ki ayın karanlık yüzünde kraterler vardır" tümcesine denktir. Tek fark her iki tümcede de sergilenen edimin ikinci ifadede daha açık bir şekilde ortaya konulmuş olmasıdır.

Bu durumda betimleme, bildirimde bulunma veya başka türden edimleri sergileyen saptayıcı sözcelemlerden bahsedilebilir. O halde saptayıcı sözcelemlerin başarılı ya da başarısız değeri alma yolu da ortaya çıkar. "Kedi paspasın üstünde" sözcelemi, buna inanmayan biri tarafından söylenebilir. Bu durumda içtenliksizlik olduğu anlaşılabilir. Hatta bir kimsenin gidip, ağaca "Bildiriyorum ki kedi paspasın üstünde" dediğini düşünelim. Bu saptayıcı sözcelemde bir sakatlık, bir yerinde-olmama olduğu açıktır.

Öte yandan edimsel sözcelemler de doğru-yanlış değeri alabilirler. "Teşekkür ederim" veya "Söz veriyorum" sözcelemlerini bir bildirim veya bir betimleme olarak kabul etmek mümkündür. Nasıl ki "Şişe masanın üstünde" bildirimi deneye tabi tutuluyorsa edimsel sözcelemler de pekala deneye tabi tutulabilir. Birinin doğrulanabilirliği için masanın üstündeki şişeye, diğerinin doğrulanabilirliği için ilgili edimin gerçekleşip gerçekleşmediğine bakarız. "Seni uyarıyorum boğa saldırmak üzere" edimsel sözcelemini inceleyelim: Gerçekte ortada saldırmak üzere bir boğa falan yoksa edimsel sözcelemin yerinde olup-olmadığı meselesi bir yana, uyarının yanlış veya bir yanılgıdan kaynaklı olduğu açıktır. Bunun yanında "Özür dilerim" edimsel sözceleminin doğrulanabilirliği bu sözcelemin başarılı olup-olmadığına bağlıdır. Eğer bir edimsel sözcelem başarılıysa bir bildirim olarak da doğru kabul edilebilir (Austin, 2020: 85-86).

Bunun yanında Austin bildirimde, betimlemede veya saptamada bulunmanın bizzat bir edim olduğunu da düşünmektedir. Hatta bu türden edimlerin, uyarıda

bulunma, ilan etme edimlerinden bir farkı olmadığını vurgulamaktadır (Austin, 2020: 149). Gerçekten de “Karşıdaki dağ 1500 metre uzunluğundadır” bildirimi, bir bildirimde bulunmaktadır. Bu bakımdan sözcelem bir edim sergilemektedir, bildirimde bulunma edimi.

Yani son tahlilde edimsel sözcelemler doğru-yanlış değeri alabilirken, saptayıcı sözcelemler de başarılı-başarısız değeri alabilmektedir. “Susadım” bildirimi bağlam içerisinde pekala bir rica edimi sergileyebilmektedir. Bu haliyle gerekli koşulları sağladığında da “başarılı” değerini alacaktır. Bunun yanında “Sizi karı koca ilan ediyorum” edimsel sözcelemleri, başarılı bir edimsel ise bir bildirim olarak da “doğru” değerini alacaktır.

Bu noktada edimsel ve saptayıcı sözcelemler tamamıyla iç içe geçmiştir. Edimsel ve saptayıcı sözcelemleri birbirinden ayıran karakteristik ölçüt ortaya konulamamıştır. Ancak bir olası ölçüt daha denemeye açılmıştır: Şimdiye kadar kullandığımız edimsel sözcelemler ortak edimsel sözcükler barındırmaktadır. Örneğin “Bildiriyorum ki...”, “Söz veriyorum ki...”, “Uyarıyorum...” gibi sözcükler edimseli sergiler görünmektedir.

Yani edimi belirttik olarak sunan sözcüklerin bulunması, edimselleri saptayıcı sözcelemlerden ayırmamızı sağlayabilmektedir. Bu noktada ayrımı sağlamak için hedeflenen şey, *belirtik edimsel fiilleri* (explicit performative verbs) sıralamak olacaktır. Bu ayrım olasılığını incelemek için Austin *Belirtik Edimseller* (explicit performatives) ve *Örtük (İlkel) Edimseller* (implicit performatives) kavramlarını ortaya koymaktadır.

2.2.1.2. Belirtik ve Örtük Edimseller

Şimdiye kadar kullanılan edimsel sözcelemler, sergiledikleri edimi açıkça belirtmekteydi. Örneğin “Reddediyorum” sözcelemleri reddetme edimini açıkça sergilemektedir. Bunun yanında “Koşuyorum” sözcelemleri bizi koşturmaz. “Koşuyorum” sözcelemleri bir edim sergiliyorsa da bunu açıkça yapmamaktadır. O halde sözcelemlere bu tutumla yaklaşmak hangi sözcelemin edimsel, hangi sözcelemin saptayıcı olduğunu kavrayabilmemizi sağlayacaktır (Austin, 2020: 86-87).

Bu yaklaşımla edimsel ve saptayıcı sözcelemleri ayırmamıza yarayacak sözcükleri teşhis etmek de kolayca yapılabilir görünmektedir. Yani bir sözcelemin edimsel olup olmadığı ilgili sözcüklerin aranmasıyla ortaya çıkarılacaktır. Mahkemede “Karar...” sözünün sözcelenmesi, karar verme edimini başlatmaktadır. Karar hazırlanmış olabilir, ancak “Karar...” sözcelemi kararın ilan edilmesini sağlamaktadır. Yani bu sözcelemin bir edimde bulunduğu açıktır. Bunun yanında “Seni uyarıyorum...” sözcelemi de nasıl bir edim sergilediğini açıkça belirtmektedir. Veya “... için teşekkür ederim”, “... için özür dilerim”, “... yapacağıma söz veriyorum” gibi bir yapıya sahip sözcelemler de edimlerini açıkça sergilemektedir.

Çok açık bir şekilde kimi sözcüklerin kullanımı, hangi sözcelemlerin edimsel olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak bu incelemeyi devam ettirelim: Bir oyun sırasında hakem oyuncuya “Seni oyun dışı ilan ediyorum” diyebilir. Burada bir ilan etme edimi olduğu açıktır. Ancak hakem böyle bir edimde bulunmak için her zaman bu sözcükleri kullanmayabilir. Hakem yalnızca “Dışarı” diyerek de bir ilan etme ediminde bulunmuş olur. Ya da bir komutan emir erine “Emrediyorum rahat-hazır ol” diyerek emretme edimini sergileyebilir. Ancak yalnızca “Rahat-hazır ol” sözcelemi de komutanın emretme edimini sergiler. O halde sergilenen edime açıkça işaret eden sözcükler bulunmasa dahi kimi sözcelemler yine de edimde bulunabilmektedir (Austin, 2020: 91).

Bu durum, edimini açıkça sergilemeyen sözcelemlerin varlığını ortaya çıkarmaktadır. Yani “Geleceğim” sözcelemi, bağlam içerisinde “Seni uyarıyorum, geleceğim”, “Söz veriyorum, geleceğim” veya “Haberin olsun, geleceğim” sözcelemlerinin edimlerini sergileyebilmektedir. Ya da “Tamam” sözcelemi, bağlam içerisinde “Kabul ediyorum, tamam” veya “Daha fazla konuşma, tamam” sözcelemlerinin edimlerini sergileyebilmektedir.

O halde edimlerini açıkça sergilemeyen sözcelemler de aslında edimsel sözcelemlerdir. Gerçekten de edimde bulunmayan herhangi bir sözcelemde bahsedilebilir mi? Bir sözcelemde bulunup da bir edim sergilememek mümkün müdür?

Bu soruyu “Evet” ile cevaplamayı mümkün kılan örnekler, Austin’e göre yalnızca dilin *asalak kullanımı*ndan (parasitic use) çıkacaktır.⁵² Ancak ileride, özellikle Jacques Derrida’nın eleştirisi sırasında görüleceği üzere dilin asalak kullanımı aracılığıyla sözcelenen sözcelemler dahi bir edim sergilemektedir.

Buna rağmen kimi sözcükler, edimlerin sergilenişine açıkça işaret ederken; kimi sözcükler bunu yapamazlar. Edimsel sözcelemlerin bu kapsayıcı, ancak farklı yapıları şu kavramlarla açık kılınabilir: *Belirtik Edimseller* (explicit performatives) ve *Örtük (İlkel) Edimseller* (implicit performatives).

Edimlerini açıkça sergileyen sözcelemler, belirtik edimseller; edimlerini bir bağlam içerisinde kavrayacağımız sözcelemler, örtük edimsellerdir. Belirtik edimseller vardır, çünkü kimi edimlerin sergilenişi daha açıkça bir ifadeye sahip olmalıdır. Austin için dilin evrimi sırasında toplumsal bir gereklilik olduğundan selamlama, karşılama, teşekkür etme veya yemin etme edimleri, örtük olarak sergilenen edimlerden daha açık hale getirilmiştir. Yani belirtik edimseller bir ihtiyaçtan doğmuştur (bu aynı zamanda, dilin evrimi sırasında örtük edimsellerin, belirtik edimsellerden önce geldiğinin de ifadesidir). Kimi edimleri özel olarak daha açık ve belirtik kılmak, bulanıklıklardan veya belirsizliklerden doğacak anlaşmazlıkları da önlemiş olmaktadır (Austin, 2020: 99).

Açıktır ki kimi sözcükleri ölçüt almak edimsel ve saptayıcı sözcelemleri ayırmaya yaramayacaktır. Çünkü ilgili sözcükler sözcelemlerdeki edimi yalnızca daha açık kılmaktadır. Sergilenen edimi açıkça ortaya koymaya yarayan sözcüklerin kullanılmaması dahi sözcelemlerin sergilediği edimi ortadan kaldırmaz: “Söz veriyorum” sözcükleri sözcelenmese bile “Geleceğim” sözcelemi bağlam içerisinde bir vaatte bulunma edimini sergilemektedir.

O halde edimsel ve saptayıcı sözcelemler, bu denemeyle de ayırt edilebilir değildir. Elbette Austin kimi başka denemelerde de bulunmuştur. Ancak bu denemelerin nispeten kısa kaldığını söylemek gerekir. Örneğin kimi edimsel sözcelemler ortak bir “ki” bağlacı kullanabilmekteler. “Yemin ederim ki...”,

⁵² Yine de şunu belirtmekte fayda var: “Teşekkür ederim” sözceleminin sergilediği edim açıktır. Ancak çayınıza şeker getiren bir kimsenin şekeri yanlışlıkla üzerinize boca ettiğini düşünün. Buna karşılık teşekkür ettiğinizde bir minnettar olma edimi sergilemediğiniz açıktır. Buradaki sözcelem daha çok ironi yapmanızı sağlamıştır. Bu gibi istisnalar aşağıda daha ayrıntılı olarak incelenecektir.

“Bildiriyorum ki...” veya “Diyorum ki..” sözcelemelerindeki “ki” bağlacı, gerçekten de sergilenen edimi açık kılmaktadır. Ancak “ki” bağlacının kullanıldığı her sözcelemde aynı etki ortaya çıkmaz. Örneğin “Yemek yiyorum ki...”, “Erkenden yatıyorum ki...” veya “Sobayı yakıyorum ki...” sözcelemelerinde “ki” bağlacı, sözcelemelerdeki edimi açıkça sergileme görevini yerine getirmez. Bu noktada edimsel ve saptayıcı sözcelemelerin “ki” bağlacı ile sağlıklı bir ayrıma uğrattılamayacağı anlaşılır (Austin, 2020: 98).

Aslında bu gibi küçük denemeler daha çok potansiyel olarak bırakılmıştır. Yani edimsel ve saptayıcı sözcelemeleri ayırmak için kimi başka ölçütler de denenebilirdi. Ancak bunlar da eninde sonunda başarısız olacaktı. Çünkü belirtik ve örtük edimseller ayrımı ile tüm sözcelemeler esas olarak edimsel kılınmıştır. Başlangıçta adı dahi konulmamışken, yalnızca belirtik sözcelemelerin bir edim sergilediği söylenirken, artık tüm sözcelemelerin edimsel olduğu ortaya çıkarılmıştır. Bu hali ile edimsel sözcelemeleri, başka türden sözcelemelerden ayırma imkânı ortadan kaldırılmıştır.

Yani son tahlilde edimsel ve saptayıcı sözcelemeleri bir birinden ayırmak mümkün değildir. Saptayıcı sözcelemeler, edimsel sözcelemlere dâhildir. Edimsel sözcelemelerin, saptayıcı sözcelemeleri aşan bir kapsayıcılığa sahip olduğu ortaya konulmuştur. Öyle ki, değinildiği gibi, her sözcelem edimsel olarak kavranabilir. Her sözcelem bir edim sergilemektedir. Bu bakımdan Austin’in daha fazla denemeye girişmemesi de anlaşılmalıdır. Her sözcelem edimseldir.

2.2.2. Edimsel Sözcelemeler

Aslında edimsel ve saptayıcı sözcelemeler arasındaki ilişkiyi incelerken edimsel sözcelemelerin ne tür bir yapıya sahip oldukları hatırı sayılır ölçüde sunulmuştur. Kısaca her sözcelemin edimsel sözcelem olduğunu, edimsel sözcelemelerin başarılı olabilmesi için kimi kurallara uyması gerektiğini ve edimsel sözcelemelerin sergiledikleri edimleri bağlam içerisinde daha açık kıldığını söylemek mümkündür.

Bu noktada yapılacak şey, edimsel sözcelemleri bir şeylerden ayırmak değil, edimsel sözcelemleri birbirinden ayırmak olacaktır. Böylelikle söz edimleri düşüncesinin kapsayıcılığı da daha iyi kavranacaktır.

2.2.2.1. Edimsel Sözcelemlerin Başarı Koşulları

Bir şey söylemek bir şey yapmaktır. Ancak bir sözcelem ile bir şey yapabilmek için gerekli (A, B ve Γ) koşulların yerine getirilmiş olması gerekir. Bu koşullar yukarıda başka bir bağlamda ele alınmıştı. Şimdi bu koşulları tekrar söz konusu ederek daha ayrıntılı işleyelim. Austin bir sözcelemin başarılı olması için uyması gerektiği koşulları sıralamıştı. Yukarıda açıklandığı üzere bu koşullar şöyledir:

(A.1) Ortada, kabul edilmiş ve belli bir uyuşumsal etkisi olan bir işlem olmalıdır. (Bu işlem belli kişiler ve koşullarca belli sözlerin sözcelemenmesini içermelidir.)

(A.2) İşlem sırasındaki kişiler ve koşullar, ilgili işlem için uygun kişiler ve koşullar olmalıdır.

(B.1) İşlem, işleme katılanlarca hatasız olarak yürütülmelidir.

(B.2) İşlem, işleme katılanlarca eksiksiz olarak yürütülmelidir.

(Γ .1) İşleme katılanlar, işlemin gerektirdiği duygulara, düşüncelere ve niyetlere sahip olmalıdır.

(Γ .2) İşleme katılanlar, işlemin devamında niyetlerini gerçekleştirmeliler (Austin, 2020: 51-52; Aysever, 2020: 21-22; Altınörs, 2001: 39).

Koşulları sağlayan sözcelemlerin edimleri *başarılı* (achieving) olacaktır. Bu koşulların ana ayrımı ilk dördü ve son ikisi arasında yapılmıştı. A ve B kurallarına uymayan sözcelemler *KARAVANALAR* (misfire); Γ kurallarına uymayan sözcelemler *SUISTİMALLER* (abuse) olarak adlandırılmıştı. Aslında A ve B kurallarına uymayan

sözcelemelerin edimleri *başarısız* (failure); yalnızca Γ kurallarına uymayan sözcelemelerin edimleri ise *hükümsüz* (void) değil, ama *içtenliksizdir* (insincerity).⁵³

Şimdi bunları daha açık kılalım. A kuralları, bir edimsel sözcelemin gerçekleştirilmesi için (haliyle bu edimin sözcelem içermesi gerektiğini,) edimin gerçekleştirilme usullerini bilmemiz gerektiğini ve edimin gerçekleştirilme usulüne gerekli kişilerin katılması gerektiğini söylemektedir. Yani yetkim yoksa bir çiftin evliliklerini kıyamam. Yetkim yoksa bir gemiyi “Queen Elizabeth” olarak adlandıramam. Bir durum içerisinde özür dileme yetkim olabilir, ama özrümü hak eden kişiye sunmazsam, edimim yine başarısız olacaktır. Karşıdan gelen kimseye çarptıktan sonra arkadaşşıma dönüp özür dilediğimi düşünelim. Yaptığım bu şey anlaşılır, ama başarılı bir edim değildir.

Bunların yanında edimin gerçekleştirilme usulünü de kabul etmiş olmak gerekir. Bir belediye başkanı olsam dahi, sokakta karşılaştığım ve buna gönüllü olan bir çifte “Sizi karı koca ilan ediyorum” demem işe yaramaz. Bu edimin başarılı olabilmesi için gerekli usulün izlenmesi gerekir.

B kuralları ise açık olduğu üzere edimin gerçekleştirilirken hatasız ve eksiksizce yapılması gerektiğine işaret eder. Yani edimimi gerçekleştirirken gerekli unsurlar yerine getirilmelidir. Bir teşekkür etme edimi sergileyecekken “Teşekkür yaparım” sözünü sözcelemem, edimimi başarılı bir şekilde gerçekleştirmiş olmamı sağlamaz. Yapmaya çalıştığım şey anlaşılırdır. Ancak yapmaya çalıştığım şeyin doğruca yapıldığı söylenemez. Bir başka örneği şu diyalogda çözümleyelim. İlk kişi özür dilemeye çalışıyor olsun:

“Şey dilerim.”

“Ne dilersin?”

“Şeydi... Neydi?”

“Özür!”

“Hah! Özür. Evet.”

⁵³ Aslında Austin, zaman zaman değiştirmek şartıyla, isabetsizlikleri adlandırmaktadır. A.2 isabetsizlikleri *yanlış-biçimde uygulamaya koymalar*; B.1 isabetsizlikleri *kusurlar*; B.2 isabetsizlikleri *aksaklıklar* ve Γ .1 isabetsizlikleri *içtenliksizlikler* olarak adlandırmaktadır (Krş. Austin: 2020, 54, en).

Burada özür dileme edimi gerçekleştirilememiştir. Edim hatalarla doludur. Gerçekten de bu tür bir çabayı başarılı bir özür dileme edimi olarak kabul etmek, özür dileme erdemini gösterebilenlere haksızlık olur.

Tabii birçok kurala aynı anda uymayan sözcelemeler de bulunabilir. Şu durumu inceleyelim. K kişisi D kişisine hitaben “Sana söz veriyorum” sözlerini sözcelemiş olsun. Ancak bu sırada D kişisi ortalıkta olmasın. K kişinin söz verme edimini gerçekleştirdiğini söylemek zordur. Çünkü sözün verildiği kişi, bu edimden haberdar değildir.

Eğer bunu bir edim olarak kabul edersek, şunu da bir edim olarak kabul etmek zorunda kalırız: D kişisi ortalıkta yokken, K kişisi D kişisine hitaben emirler ve hakaretler yağdırmış olsun. Sonrasında K kişisi bize gelip, D kişisine bunları yaptığını ve D kişinin de hiçbir karşılık veremediğini söylesin. D kişisine ulaşamamış, anlaşılmamış bir iletişimin başarılı bir şekilde sağlandığını söylemek, şu halde mümkün değildir. İlgili edimlerin gerçekleştirilmesi için gerekli kişilerin işleme dâhil olması gerekir.

D kişisi ortalıkta yokken, K kişinin D kişisine hitaben “Senden özürlerimi diliyorum” sözlerini sözcelediğini düşünelim. Bunun yanında D kişisinden özür dilemesi gereken kişi de K olmamış olsun. Bu edimin başarısızlığı şu kuralların ihlalinin kaynaklanır: Öncelikle edim, sözceleminden anlaşılacağı üzere kabul edilen usule uygun olarak gerçekleştirilmemiştir (A.1); edimin gerçekleştirilmesi sırasında gerekli kişiler işleme dâhil değildir (A.2) ve edimin gerçekleştirilme edimi eksiklik ve hatalar içermektedir (B.1 ve B.2). Tüm bunların yanında K kişisi aslında özür dileme edimini niyet edinmemiş olsa, kural ihlalleri sıralamasına Γ .1 kuralının ihlali de dâhil edilecektir. (Böylelikle K kişinin *patolojik* bir kişiliğe sahip olduğu da tahmin edilebilir.)

Görüldüğü üzere bir sözcelem, aynı anda birçok isabetsizlikten kaynaklı olarak başarısızlığa uğrayabilmektedir. Ancak bir sözcelemin yalnızca Γ tipi kuralların ihlalinin barındırdığını düşünelim. Bu durumda, yukarıda değinildiği gibi, sözcelem hükümsüz değil, ancak içtenliksiz olacaktır. A ve B türü kurallara uygun koşullarda K kişinin D kişisine “Sana söz veriyorum” dediğini düşünelim. Ancak K kişisi bu sırada sözünü tutma niyetini taşımamış ve sonrasında da sözünü yerine

getirmemiş olsun. Bu noktada K kişinin aslında söz vermemiş olduğunu söyleyemeyiz. K kişisi bu niyeti taşııyorduysa da söz verme edimini gerçekleştirmiştir. Bu haliyle K kişinin bir suiistimalde bulunduğu açıktır. Austin'in de ifade ettiği gibi bu tür edimlerde bir yerinde-olmama durumu vardır. Bu tür edimler hükümsüz de değildir, ancak içtenliksizdir (Austin, 2020: 72).

Tüm bu incelemelerin yanında Austin kimi tartışma noktalarını özellikle değini niteliğinde bırakmıştır. Şuna bakalım: Austin yanlışlar barındıran bir edimin hükümsüz olmadığını, ancak özürlü olabileceğini vurgulamaktadır. Yine Austin'in örneklerini kullanarak ilerleyelim: Maharet gerektiren bir işin, o kişi tarafından yerine getirilmediğine inanarak, o kişiye “Tebrik ederim” demiş olayım. Ancak o kişi “Tebrik ederim” sözcelemi ile onu tebrik etme edimini sergilediğime inanabilir. Aynı zamanda gerekli işi o kişi yapmış olabilir ve ben bir yanlışya kapılmış olabilirim. Bu durumda edimim hükümsüz değil, ancak özürlü-sakat olacaktır (Austin, 2020: 74-75).

Bu edimde gerçekleştirilen şey gerçekten de bir tebrik etme edimi midir, tartışmaya açılabilir. Çünkü aslında benim niyetim ironi veya iğneleme yapmak olabilir. Böyle bir durumda, hatalı yürütölmüş olduğundan edimim başarısız olarak değerlendirilecektir. Bunu kabul etmek, ediminin hükümsüz değil ama özürlü olduğunu kabul etmekten daha uygun görünmektedir. Ancak bu durum başka örneklerle pekiştirildiğinde belki de değişiklik gösterecektir.

Edimin hükümsüz değil, ancak özürlü olduğü iddia edilen bir başka örnek şu olabilir: “Size, (benim olduğünü düşünmekle birlikte) aslında benim olmayan bir şeyi hediye verebilirim” (Austin, 2020: 74).

Bu örnek de tartışılabilir noktalar barındırmaktadır. Böyle bir durumda edimin gerçekleşmiş olduğünü söylemek zor görünüyor. Aslında bir yandan edim o an içerisinde gerçekleşmiştir denilebilir. Çünkü samimi olarak bu edim yerine getirilmiştir. Hediye verme edimini gerçekleştirmişimdir. Siz de hediye alma edimini gerçekleştirmişsinizdir. Ancak gerçekler ortaya çıktıktan sonra bu edimlerin geçersizliğı söz konusudur. Benim olmayan, ama benim sandığım şeyi size vermişimdir. Siz de almışsınızdır. Yanılığının henüz ortaya çıkmadığı noktada edimin başarılı olduğü söylenebilir belki. Ancak benim olmayan bir şeyi size vermeye

hakkım yoktur. Bir yanılgıdan beslenerek gerçekleştirilmiş bu edim, yanılgının açık kılınması ile geçersiz kılınmaktadır. Bu noktada, yani edimin geçersiz kılındığı noktada, edimin başarılı olduğu da savunulabilir değildir.

Austin, bir şey söylemenin bir şey yapmak olduğu, düşüncesi ile felsefe tarihinde çok önemli bir anahtar haline gelmiştir. Ancak Austin'in edim içeren felsefelerin bir başlatıcısı, hatta bir bakıma edim kavramını felsefeye direkt dâhil eden bir filozof, olması eleştirilmesine engel olmamaktadır. Bir şey söylemenin bir şey yapmak olduğu, düşüncesinin çok önemliliği yanında Austin, özellikle dilin *asalak kullanımı* (*parasitic use*) düşüncesi bakımından eleştirilmiştir. Bu tartışmanın John R. Searle ve Jacques Derrida ile gerçekleştiğini söyleyebiliriz. Ancak bu noktada anlatılacak olan dilin asalak kullanımı ile Austin'in ne kastettiğidir. Searle ve Derrida arasındaki asalak kullanım tartışması sonraki bölümde ele alınacaktır.

2.2.2.2. Dilin Asalak Kullanımı

Austin genel olarak verdiği edimsel sözcelem örneklerinin *normal* (*normal*), *günlük-olağan* (*ordinary*), koşullarda gerçekleştiğini bildirmektedir. Bu örnekler *ciddi* (*serious*) kullanımlara sahiptir. Yani günlük yaşamda teşekkür ederek, ciddi ciddi teşekkür etme edimini sergilemekteyimdir. Ancak kimi edimler bu ciddiyete sahip olmazlar: “Demek istediğim, genel olarak eylemler (bütün eylemler değil) sözgelisi baskı altında yapılabilirler, kazayla ya da bir yanılgı sonucu yapılabilirler, ya da kabaca söylersek farklı birtakım gerekçelerle aslında yapma niyeti taşınmadan yapılabilirler” (Austin, 2020: 56).

Bu alıntıdan yola çıkacak olursak Austin'in esas amacının hukuki meselelere bir açıklık getirmek olduğunu düşünebiliriz. Gerçekten de sanki Austin bu sözleri, örneğin zorla evlendirilen bir mağduru kurtarmaya yönelik söylemiş gibidir. Ancak belki de bu kurtarışın sağlanabilmesi için ilkece kimi türden edimsel sözcelemlerin de geçersizliği kabul edilmektedir. Çünkü yukarıdaki alıntıdan biraz sonra Austin şunları eklemektedir:

“Edimsel bir sözcelem, sahnede bir aktör tarafından söylenirse, bir şiir içinde ortaya atılırsa, ya da bir iç konuşmada geçerse, özel bir biçimde hükümsüz ya da sahte olacaktır... Bu tür durumlarda, dil –anlaşılacağı üzere– ciddiye alınmadan, ama

normal kullanımın asalağı denebilecek şekillerde –dilin zayıf halleri öğretisi kapsamına girebilecek şekillerde– kullanılmaktadır” (Austin, 2020: 57).

Yani bir sözcelem normal kullanımın aksine ciddi olmayan bir kullanımla sözcelendiğinde, sözcelemede bir *zayıflık* (etiolation) oluşmaktadır. Bu ciddi olmama haliyle dil *asalak kullanımdadır* (parasitic use).

Fark edileceği üzere Austin olağan ve asalak sözcelemeler arasında bir ayrım yapmaktadır (Güneytepe, 2003: 36). Olağan sözcelemeler koşulları sağladıkları noktada başarılı sayılabilmekteyken, asalak sözcelemelerin sergiledikleri edim, *sahte edim* (hollow act) olarak nitelendirilmektedir. Olağan ve asalak sözcelemeler arasındaki temel ayrım ciddiyetsizlikten kaynaklanmaktadır ve bu durum aslında tüm olağan sözcelemelerde geçerli olma potansiyeli taşımaktadır:

“Dili kullanırken şaka yapıyor, şiir ya da roman yazıyor, sahnede bir oyun oynuyor, bir alıntı yapıyor, içimizden konuşuyor ya da ezbere bir şey okuyor / yazıyor olabiliriz. Austin, dilin normal kullanımı üzerinden gerçekleştirilen asalak (*parasitic*) bir kullanımı olarak nitelendirdiği bu tür kullanımların bütün edimsellerin başına gelebilecek bir hastalık (*ill*), bir zayıflık (*etiolation*) olduğu görüşündedir” (Aysever, 2006, 293).

Austin’i anlamaya çalışırsak bu tutumun bir bakıma kabul edilebilir olduğu açıktır. K kişisinden D kişisine gelen bir mektubu okuduğumu düşünelim. K kişinin “Sana söz veriyorum” sözlerini sözcelediğimde söz verme edimini gerçekleştirdiğimi söyleyemeyiz. Benim yaptığım yalnızca bir aktarım yapmaktır. Aktarımını yaptığım şey bir anlam veya edim olarak değerlendirilebilir. Bu noktada Austin’in söylediği şey anlaşılır görünmektedir. Gerçekten de ilgili sözleri sözcelediğim halde edim gerçekleşmemiştir. Ancak yine de bulunduğum edimler olduğu söylenebilir. K kişinin mektubunu D kişisine okurken bir aktarım yapma, haber verme edimlerini sergilemekteyimdir. Ancak Austin’in bu tür edimleri sergilemiş olacağım düşüncesine doğrudan karşı çıkma ihtimali vardır. Çünkü Austin asalak kullanımların “*bir senaryoda, şiirde, iç konuşmada*” gerçekleştiğini vurgulamıştır. Dolayısıyla Austin, asalak kullanımların türlüce edimler sergilediğini tartışmalı olarak da olsa kabul edecektir.

Ancak bu noktada Austin’e karşı çıkılabilir. Her asalak kullanımın, sözcelemindeki edimi sergilemediğini söylemek mümkün görünmemektedir.

Arkadaşıma bazı sırlarımı açmaya hazırlanırken duraksadığımı ve onun da *Katya'nın Yazı* eserinden şu alıntıyı yaptığını düşünelim: “İtiraf ruha iyi gelir, Montjean. Ruh boşaltır, yeni günahlar için yer hazırlar.” Arkadaşımın bu alıntıyı yaparak, tam da alıntının da sergilediği gibi, bir nevi itirafta bulunmaya davet etme edimini gerçekleştirdiğini söyleyebiliriz.

Hatta arkadaşımın yeni giysileriyle birden karşıma çıkıp “*Ben Ruhi Bey nasılım*” dediğini düşünelim. Böyle bir durumda arkadaşımın Edip Cansever’in şiirini okumaktan çok bir soru sorduğunu düşünürüm. Şiirde de bir soru olarak yorumlanacak bu sözcelem, alıntı yapılarak da soru sorma edimini sergilemeyi sağlamıştır.

Ancak yine de bir tiyatro oyununda “Dünyayı yok edeceğim” diyen bir oyuncuyu polise ihbar etmemekteyiz. Aslında tüm bu örneklerin çeşitliliği, Austin’in asalak kullanımlara dair düşüncesini tartışmalı kılan ana unsurlardır.

Gerçekten de örneklerdeki farklılıklar asalak ve olağan sözcelemler arasında bir ilke bulmamızı zorlaştırmaktadır. Bir alıntı ile tam da alıntının sergilediği edimi sergileyebiliriz, ama bir alıntı yaparak alıntısı yapılan şeyin ne demek olduğunu da sorabiliriz. Hem bu ikinci durumda alıntıya dair bir anlam da yoktur. Belki de yalnızca ezberlenmiş bir tümcedir. Austin bu durumu sözcüklerin anlamını bilmeden Latince bir tümcenin okunması, olarak örneklendirmektedir (Austin, 2020: 119). Örneğin “cogito ergo sum” sözcükleri bir anlam taşımaktadır. Bu anlamı bilmeyen bir kimsenin ezberden bu sözcükleri sözcelemesi ise bir bildirimde bulunmuş olmasını sağlamaz.

Bu noktada sözcelemler dereceli bir ayrıma uğramaktadır. Sözcelemler anlamları ile edimde bulunmaktayken, kimi sözcelemler anlamlarından haberdar olunmadan kullanılabilir. Anlamadığımız bir dilde söylenen şarkıları ezberden okuyabilmekteyiz. Anlamın dâhil olmadığı bu noktada da bir kimi edimler sergileriz. Ancak bu edimler, sözcelemlerin taşıdığı edimler olmaktan çok başkadır. Genellikle şarkı söyleyerek sergilediğimiz edim, şarkı söyleme edimidir. Bu edim, şarkının içerdiği sözcelemlerden bağımsız olarak gerçekleştirilir. O halde bu noktada sözcelemlerin gerçekleştirdiği edimleri birbirinden ayırmak gerekecektir. Böylelikle

Austin'in asalak ve olağan sözcelemler arasında kurduğu ilişki de daha iyi anlaşılacaktır. Bu ilişki şu serimlemenin nihayetinde daha açık kılınacaktır:

Edimsel sözcelemlerin en kapsayıcı ifadesi bir şey söylemenin bir şey yapmak olduğuydu. Her sözcelem hangi türden olursa olsun bir edim sergilemektedir. Tabii bir şey söylemenin bir şey yapmak olduğu ifadesi çok geniş kalmaktadır. Bu noktada yapılan şeylere bir açıklık getirmek gereklidir: Öncelikle bir sözcelem için fiziki hareketlerin yaşandığı açıktır. Ciğerlerimiz şişer-iner, ses tellerimiz titrer, dilimiz ve dudaklarımız kıpırdar sonunda da ses çıkarırız. Bir şeyler söylerken bunları yaparız. Bu noktada sözcelemler *seslemdir* (phone). Sözcelemlerin edimi ise *seslendirme edimidir* (phonetic act). İkinci olarak çıkardığımız sesleri, belli sesler olarak çıkarmaya çalışırız. Konuştuğumuz dilin sözcüklerini telaffuz edecek şekilde bir kontrol sergileriz. Bunun yanında sözcelediğimiz sözcükleri dilbilgisel yapıya uygun olacak şekilde sıralar ve birbirlerine bağlarız. Bu haliyle sözcelemimiz *dillendirimdir* (pheme). Bu sözcelemle sergilenen edim ise *dillendirme edimidir* (phatic act). Üçüncü ve son olarak sözcelemin barındırdığı anlam bakımından bir edimi vardır. Bir içeriğe sahip olan sözcelemin kastı, sergilediği edim olmaktadır. Bu sözcelemin *anlamlandırımı* (rheme) ile mümkündür. Bu haliyle sözcelemin edimi bir *anlamlandırma edimidir* (rhetic act) (Austin, 2020: 115-116). Bunun yanında bu edimlerin birbirini kapsadığını belirtmek gerekir. Dillendirme edimi sergileyen bir kimse seslendirme edimini de sergilemiş olacaktır. Anlamlandırma edimini sergileyen kimse ise diğer her iki edimi de sergilemiş olacaktır.⁵⁴

Tahmin edileceği üzere Austin olağan sözcelemlerden örnek verdiği sırada daha çok anlamlandırma edimi üzerinde durmaktadır. Austin için asalak sözcelemler

⁵⁴ Aslında bu paragrafta ortaya çıkmaktadır ki bir ses çıkarmak dahi “sözcelem” olarak adlandırılmaktadır. O halde yalnızca seslem olan bir sözcelemin kimi edimleri gerçekleştirdiğini söyleyemeyiz. Örneğin bir kimse farkında olmaksızın, hasbelkader “ s, ö, z, v, e, r, i, y, o, r, u, m” seslerini sırasıyla çıkartsa dahi söz verme edimini gerçekleştirmiş olmayacaktır. Burada yalnızca seslendirme edimi vardır. Seslendirme edimine, dillendirim ve anlamlandırım edimlerinin eklenmesi ile sözcelem bir tümce olacaktır. Bu noktada her tümce sözceleminin, anlam bakımından bir edim sergilediğini söylemek mümkündür.

Austin de yalnızca seslem olan bir sözcelemin uyarma, söz verme gibisinden edimleri yerine getiremeyeceğini kabul edecektir. Ancak esas mesele bu ayrım değildir. Söz edimleri düşüncesi zaten tümcelerın sözcelenmesi üzerinde gelişmektedir.

Dolayısıyla bu metinde özel olarak bir değini olmadığında “sözcelem” ifadesinden, “seslendirme, dillendirme ve anlamlandırma edimlerinin gerçekleştirildiği bir sözcelem” ifadesi anlaşılmalıdır (Bu ifade şimdiye kadar da bu anlamda kullanılmıştır). Çünkü bu üç edimin de gerçekleştiği sözceleme ilerde “düz söz” denilecek olsa da *düz söz* kavramını her seferinde anmak istemiyorum. Bunun yanında ilerde işleneceği üzere *düz söz* kavramı ile ilgili tartışmalar mevcuttur.

ise yalnızca dillendirme edimini gerçekleştirmektedir. Bunu daha açık kılalım: Şarkı okuyan bir kimsenin, ses çıkardığını kabul ederiz. Bu seslendirme edimidir. Seslendirme edimi gerçekleştirilmiştir. Bunun yanında şarkıda dilbilgisel bir dizim olduğunu da kabul edelim. Bu da dillendirme edimidir ve gerçekleştirilmiştir. Ancak şarkıda geçen “Tut-i mucize guyem” sözcükleriyle okuyanın, “Mucizeler söyleyen bir papağanım” demediğini, bu bildiride bulunmadığını; yalnızca şarkı söyleme edimini gerçekleştirdiğini kabul etmek gerekir. Bu noktada sözcelemin taşıdığı anlamdan hareketle bir edim gerçekleşmemiştir. Dolayısıyla bu örnekte bir anlamlandırma edimi yoktur. Bu örnekte sözcelemlerle gerçekleştirilen dillendirme edimidir.

Yani olağan sözcelemlerin başına gelen *hastalık*, onları *zayıf* kılarak asalak kullanıma getirdiğinde sözcelemler, yalnızca dillendirme edimini sergileyebilir olmaktadır. Çünkü sözcelemler bu hastalanma ve zayıflık ile anlamlandırma edimlerini kaybetmektedirler. Olağan sözcelemler anlamlandırma edimini sergilemekteyken; asalak sözcelemler yalnızca dillendirme edimini sergilemektedirler.

Sözcelemlerin asalak kullanımını ayrı tutarak açıklayan Austin, sonrasında olağan sözcelemleri açıklamaya devam etmektedir. Sözcelemlerden bahsedildiğinde yine olağan sözcelemler kastedilecektir, çünkü bir bakıma, değinilmediği sürece asalak sözcelemler meselesi bir ayrıntı olarak kalmaya devam edecektir. Çünkü Austin’in düşüncesinde asalak sözcelemler ayrıntı olarak kalmıştır. Bu noktada Austin’in söz edimleri düşüncesinin tamamlanmış, nihayete erdirilmiş teşekküllü bir yapıya sahip olmadığını hatırlamak gerekir. Austin’in asalak sözcelemlerle ilgili düşüncelerin tamamına hâkim olduğumuz sanısı şüphelidir. “Asalak kullanım” ile Austin’in kastettiği şey, henüz tamamıyla basıma hazırlanmamış ders notlarından okunmaktadır. Bunun yanında açıktır ki asalak sözcelemlere dair eleştiriler (gelecek bölümde ele alınacaktır), Austin’in söz edimleri düşüncesiyle sunduğu ‘bir şey söylemenin bir şey yapmak olduğu’ farkındalığının önemini azaltmamaktadır.

Bahsedildiği gibi sözcelemlerin asalak kullanımı konusu açılmadıkça “sözcelemler” ile kastedilen şey “olağan sözcelemler” olacaktır. Olağan sözcelemlerin gerçekleştirilmesini sağlayan şey, aslında yukarıda bahsedilen üç türlü

(seslendirme, dillendirme, anlamlandırma) edimin de sağlanıyor olmasıdır. Her olağan sözcelem bu üç türlü edimi barındırır, ancak ilişkiler içerisinde taşıdığı anlam ve etkiler bakımından olağan sözcelemler birbirlerinden farklılık gösterebilir.

2.2.2.3. Edimsel Sözcelemlerin Sınıflandırılması

Bir şey söylemenin bir şey yapmak olduğu düşüncesi çok genel bir ifade olduğu için Austin bu düşünceyi seslendirme, dillendirme ve anlamlandırma edimleri ile daha açık kılmıştı.

“Seslendirme, dillendirme ve anlamlandırma edimleri arasında kaba bir üçlü ayrım yaptık. Seslendirme edimi, birtakım sesler çıkarma edimidir sadece. Dillendirme edimi, birtakım sözler ya da sözcükler, yani belli bir söz dağarcığında yer alan belli tür sesleri o belli söz dağarcığında yer aldığı için, belli bir dilbilgisine uygun bir yapıda ve o dilbilgisine uygun olduğu için çıkarmaktır. Anlamlandırma edimi, bu sözleri az çok belli bir işlem ve göndermeyle kullanma ediminde bulunmaktadır” (Austin, 2020: 118).⁵⁵

Aslında bu edimler sözcelemin kurulmasını sağlayan edimlerdir. Sözcelem seslendirme, dillendirme ve anlamlandırma edimleri ile kurulur. Sözcelemin bu edimleri barındırarak sözcelenmesi *Düzsöz Edimini* (locutionary act) ortaya çıkarır. Bunun yanında sözcelemin sözcelenmesi ile sergilenen edim de *Edimsöz Edimi* (illocutionary act) olacaktır. Son olarak bu sözcelem ile bir etki yaratılmışsa bu etkiye de *Etkisöz Edimi* (perlocutionary act) denilecektir.

Bu edim sınıflarını şu örnek üzerinden kısa bir açıklığa kavuşturalım: “Söz veriyorum” tümcesi bir sözcelemidir. Bu sözcelemin sözcelenmesi düzsöz edimidir. Bu sözcelem ile söz verme ediminin gerçekleştirilmesi ise bir edimsöz edimidir. Bu edim ile karşı tarafta bir inandırma etkisi uyandırmak ise etkisöz edimi olarak değerlendirilmektedir.

⁵⁵ Bunun yanında dillendirme veya anlamlandırma edimlerinin, seslendirme ediminin sonucu olmadığı tahmin edilebilir. Dillendirme edimi için bir seslendirme edimini yerine getirmek gerekecektir. Ancak bu durum dillendirme ediminin, seslendirme ediminin zorunlu sonucu olarak değerlendirilmemelidir. Bir maymun hasbelkader “git” sesini çıkarabilir. Ancak bu ses maymunun dillendirme edimini kullandığına işaret etmez. Çünkü maymun özel olarak “git” sesini çıkarmak için bir çabaya girişmiş değildir. Dillendirme edimi için seslendirme edimi gerçekleştirilmeli ve sesler belli bir biçimde düzenlenmelidir. Ancak belli bir biçimdeki bir söze benzeyen bir ses (git), dillendirme edimi olarak değerlendirilemeyecektir (Austin, 2020: 118-119, 133-134).

Yani bir sözcelemin kurulması sırasında seslendirme, dillendirme ve anlamlandırma edimlerinin sergilenmesi gibi bir sözcelemin sözcelenmesi sırasında da düzsöz, edimsöz ve etkisöz edimleri sergilenebilmektedir. Bunun yanında açıktır ki bir sözcelemin sözcelenmesi ile sergilenen edimlerin temelinde, sözcelemlerin kurulması sırasında sergilenen edimler (seslendirme, dillendirme, anlamlandırma) yer almaktadır. Yani bir düzsöz edimi seslendirme, dillendirme ve anlamlandırma edimlerinden oluşmaktadır (Austin, 2020: 117). Şimdi düzsöz, edimsöz ve etkisöz edimlerini daha açık işleyelim.

2.2.2.3.1. Düzsöz Edimi

Her sözcelem bir düzsöz sözcelemidir. Çünkü bir sözü sözcelemek düzsöz edimini sergilemektir. Bu noktada düzsöz edimi bir konuşma edimi olarak belirlenebilir. Zira Austin düzsöz incelemesi ile konuşmanın bütün birimlerine dair bir incelemeyi kasteder (Austin, 2020: 117). Düzsöz edimi, bir sözceleme edimidir. Yani bir şey söylemek düzsöz ediminde bulunmaktır.

Örneğin “Boğa buraya doğru koşuyor” sözcelemini sözcelemek düzsöz edimini sergilemektir (bu sözcelem ile uyarma ediminde bulunmak ise edimsöz edimi olarak değerlendirilecektir). Düzsöz edimi, sözcelemin sözcelenmesine vurgu yapmaktadır.

Bunun yanında Austin’in düzsöz edimi ile kast etmek istediği başka bir şey daha vardır: Düzsöz edimleri sözcelemleri, sergiledikleri edimsöz edimlerden ayırarak incelemeyi mümkün kılabilmektedir. Yani uyarma ediminden ayrı olarak değerlendirildiğinde, “Boğa buraya doğru koşuyor” sözcelemini bir saptayıcı sözcelem olarak ele alınabilmektedir. Düzsöz edimi sözcelemin taşıdığı anlama dikkat çekmektedir. “Boğa” ismi ile boğaya gönderimde bulunup, “koşuyor” sözü ile de koştuğunu anlatmak isteyerek “Boğa koşuyor” diyebilmekteyiz. Böylelikle gerçekliğe dair bir gönderimde bulunulur (Austin, 2020: 122-123).

Yani bir sözcelemin sözcelenmesi düzsöz ediminde bulunmaktadır. Düzsöz edimi sözcelemin taşıdığı anlama dikkat çekerek, sözcelemin gerçekliğe gönderimini incelememizi sağlamaktadır. Bunun sağlayıcısı düzsöz ediminin, sözcelem ile edimsöz edimi arasında durmasıdır.

Düzsöz edimi, sözcelemeleri edimsöz edimlerinden ayrı tutmaktadır. Edimsöz edimlerinden ayrı tutularak incelenen sözcelemeler, esasen bağlamından koparılmış olarak incelenmektedir. Çünkü “Boğa koşuyor” sözceleminin taşıdığı edimsöz edimi bağlamla ortaya çıkacaktır. Yalnızca sözcelemenden hareketle sözcelemin bir uyarı veya betimleme edimi sergilediğini söyleyemeyiz. Sözcelemin hangi edimi sergilediği bağlam aracılığıyla belirlenebilir. O halde düzsöz edimi, sözcelemelerin bağlamları aracılığıyla sergiledikleri edimlerden ayrı bir edim olarak değerlendirilebilir.⁵⁶

Seslendirme, dillendirme ve anlamlandırma edimleri ile kurulmuş bir sözcelemin, düzsöz edimini her halükarda sergilediğine değinilmişti. Ancak düzsöz edimi asla tek başına bir edim olarak kalmaz. Çünkü bir bakıma bağlam önemini her zaman hissettirir. Aslında, zaten Austin *düzsöz* kavramı ile bir bakıma betimleyici yanılgıya kapılmış filozofları eleştirmektedir. Düzsöz edimi, bağlamı dışarıda bırakmakta ve sözcelemeleri bu yolla incelemektedir (Austin, 2020: 121-122). Her sözcelemin sözcelenmesi bir düzsöz edimdir, ama bunun yanında bağlam dâhil edildiğinde sözcelemin bir de edimsöz edimi söz konusu olmaktadır.

2.2.2.3.2. Edimsöz Edimi

Bir sözcelemin kastı esas olarak edimsöz edimde saklıdır. Bağlam içerisindeki bir sözcelemin sergilediği edim, edimsöz edimdir. “Boğa buraya doğru koşuyor” tümcesini sözcelelemek düzsöz edimi iken, bu tümcenin sözcelenmesi ile sergilenen uyarma edimi bir edimsöz edimdir.

Austin bu edim türünü şöyle açıklar: “Yeni olan bu ikinci anlamda bir edimde bulunmayı, bir ‘edimsöz’ edimde bulunmak, yani bir şey söyleme ediminde bulunmanın karşıtı olarak bir şey söylerken bir edimde bulunmak olarak izah ediyorum” (Austin, 2020: 121).

Yani düzsöz edimi bir şey söylemek iken, edimsöz edimi bir şey söylerken bir şey yapmaktır. Yani “Söz veriyorum” sözceleminde bulunmakla aslında söz verme edimini gerçekleştirmektedir. Söz verme edimini bir şey söyleyerek

⁵⁶ Düzsöz edimine dair bu belirleme çabasına karşın söylemek gerekir ki John R. Searle için bu kavram aslında edimsöz edimi ile doğrudan ayrılabilir değildir.

gerçekleştirmektedir. Bu noktada edimsöz ediminin, şimdiye kadar işlediğimiz bir edim türü olduğu ortaya çıkmaktadır: Özür dileme edimi sergilenmek istenildiğinde “Özür dilerim” denilir. Veya tehdit etme edimi sergilenmek istenildiğinde “Seni tanıyorum” denilebilir.⁵⁷

Sözcelemelerin bağlam içerisinde sergilediği edimler, edimsöz edimleridir. Bunun yanında bu edimlerin başarılı bir şekilde gerçekleştirilebilmesi için uylaşımsal olmaları gerekir (Austin, 2020: 126, 138). Aslında bu gereklilik *Edimsel Sözcelemelerin Başarı Koşulları* akla getirildiğinde tahmin edilebilirdir. Hatırlanacağı gibi A.1 koşulu, işlemin gerçekleştirilebilmesi için uylaşımsal olması gerektiğini ileri sürüyordu. Yani bir sözcelemin sergilediği edimin uylaşımsal olması gerektiği anlaşıldır.⁵⁸

Elbette kimi sözcelemelerin sergilediği edimsöz edimleri etkiler yaratır. Böylelikle sözcelemin kendi sergilediği edimlerden ayrı olarak bir etki ediminden de bahsedilebilir. Bunun yanında etkilenildiğini zikreden bir sözcelem de etkisöz edimi sergilemektedir. İşte sözcelemlerdeki bu etkiler etkisöz edimleri olarak adlandırılır.

2.2.2.3.3. Etkisöz Edimi

Etkisöz edimi bir sözcelemin yarattığı etkiye işaret eder. Örneğin “Söz vererek beni inandırdı” veya “Beni kandırdı” sözcelemleri bir etkisöz edimi sergilerler. Elbette bu sözcelemlerde edimsöz edimleri de sergilenmektedir. Gerçekten de üzerine düşünüldüğünde sözcelemelerin itiraf etme edimi veya bir bağlam içerisinde uyarma edimi sergiledikleri görülebilir. Ancak etkisöz edimi sözcelemlerdeki başka türden edimlere dikkat çeker.

Sözcelemlerde etkilenmeye dair edimler vardır. Sözcelemleri söyleyen kimseler bir etkiye uğramışlardır. “Bir şey söylemek çoğu zaman, hatta normal olarak, dinleyicinin, konuşan kişinin, ya da başka kişilerin duyguları, düşünceleri, ya

⁵⁷ Elbette sergilemek istediğimiz her edim için bir sözcelemde bulunmak zorunluluğumuz yoktur

⁵⁸ Tabii kimi edimleri gerçekleştirmek için sözcelemler kullanma zorunluluğu yoktur. Örneğin protesto etme edimi sözel olarak sergilenebileceği gibi domates atarak da sergilenebilir. Ancak bu durumda edim, sözel olarak sergilenmediği için edimsöz edimi olarak değerlendirilmeyecektir (A.1 koşulunu hatırlayınız). Bunun yanında Austin edimsöz edimlerinin genellikle sözcelemler olmadan gerçekleştirilemeyeceğini söylemektedir: “Fakat gerçek şu ki, birçok edimsöz edimi bir şey söylemeden yerine getirilemez” (Austin, 2020: 137).

da eylemleri üzerinde dolaylı etkiler yaratacaktır (...) Bu tür bir edimde bulunmaya, bir ‘etkisöz’ ediminde bulunmak, yerine getirilen edime de, uygun olduğu yerlerde ‘etkisöz’ diyeceğiz” (Austin, 2020: 122).

Elbette tümce başka türlü kurularak da bir etkisöz edimi oluşturulabilir. Örneğin “Sana haber verdim” veya “Seni uyardım” sözcelemeleri de bir etkiye dikkat çeker bu kez etkinin yaşandığı kişi konuşan değil dinleyendir. Dinleyen haberdar kılınmış veya engellenmiştir.

Kimi etkisöz edimleri sözcelemde yer almadan da gerçekleşebilmektedir. Örneğin “Beni ikna etti” sözcelemindeki etkisöz edimi ikna edilme edimidir ve açıkça sözcelemden anlaşılmaktadır. Ancak bir kimseyi korkutma etkisözünü gerçekleştirmek için o kimseye “Seni korkutuyorum” demeyiz. Bu etkisözü gerçekleştirmek için örneğin bir korku hikayesi anlatırız.

Veya kocası öldürülen annenin oğluna bir silah uzatıp “O adamı vur” dediğini düşünelim. Bu sözcelem ile anne bir buyruk buyurmaktadır. Anne bu sözcelem ile çocuğunu zorlamaktadır. İşte bu edim etkisöz edimidir (Aysever, 1994: 90). Anlaşılağı üzere etkisöz, sözcelemin kendisinde yer alan bir şey değil, sözcelemin yarattığı bir etki olarak belirlemektedir (Austin, 2020: 136; Güneytepe, 2003: 34). Hatta kimi etkisöz edimleri sözcelemlerle gerçekleştirilmek zorunda değildir. Örneğin bir sopa sallayarak bir kimse korkutulabilir. Bu durumda maruz kalan kişi bir korku etkisine uğramış olacaktır.

Sözel olmayan edimlerin edimsöz edimi olarak değerlendirilemeyeceğinden bahsedilmişti. Ancak Austin aynı şeyin etkisöz edimleri için geçerli olup olmadığı konusunda bir şüpheyne sahiptir: “Hatta inandırmak, ikna etmek, boyun eğdirmek, kandırmak söz konusu olduğunda da tepkiyi sözel olmayan bir yoldan gerçekleştirebiliriz; ancak ortada herhangi bir edimsöz edimi yoksa, etkisöz hedefinin bu dilsel yanı kullanılmalı mı, kullanılmamalı mı bu kuşkuludur” (Austin, 2020: 136).

Tüm bunların yanında bir etkisöz ediminin iptal edilemeyeceği veya bozguna uğratılamayacağı da tahmin edilebilir. “Yemin ediyorum” sözcelemi ile sergilenen yemin etme edimi bozulabilir veya iptal edilebilir. Ancak geçmişte bir tehditle korku uyandırıldığında bu edim iptal edilebilir değildir. Çünkü biri etkilenmiş ve

korkmuştur. Geçmişte gerçekleşmiş bir etkisöz edimi iptal edilebilir değildir (Sbisa, 2007: 467).

Birçok sözcelem bir etkiye sahiptir. Bu bakımdan o sözcelemlerin etkisöz ediminde bulundukları da söylenebilir. Ancak kimi sözcelemler bu etkiyi yaratamayabilir veya bu hedefe sahip olmazlar. Örneğin “Sana söz veriyorum” sözceleminde bulunan bir kimse olsun. Koşulları yerine getirdiği için söz verme edimi başarılı olabilir. Ancak dinleyende sözün yerine getirilmesi için bir beklenti oluşmayabilir. Bu durumda edimsöz edimi gerçekleşmiş, ancak etkisöz oluşmamıştır. Yani edimsöz edimi her sözcelemde gerçekleşirken, etkisöz edimi bu zorunlulukta değildir.

Austin edimsel sözcelemleri sınıflandırırken esas olarak ikinci sınıfı, yani edimsöz edimi sınıfını merkeze alarak diğer ikisiyle karşılaştırmayı hedeflemektedir (Austin, 2020: 124). Bu amacını dokuzuncu ve onuncu derslerde de dolaylı olarak devam ettirir. Austin için esas problem edimsöz ve etkisöz edimlerini birbirinden ayırmaktır. Çünkü edimsöz edimi olarak görünen bir edim, yorumlarla etkisöz edimi olarak da değerlendirilebilir. Bu edim türlerini birbirinden ayırmak için Austin *söylerken* ve *söyleyerek* karşıtlığını oluşturur. Bu karşıtlığa göre edimsöz edimleri söylerken, etkisöz edimleri söyleyerek gerçekleştirilirdir. Ancak kimi incelemelerle bunun bir ilke olarak belirlenemeyeceği sonucuna ulaşılır. Benzer bir deneme uyuşumsal olanlar ve olmayanlar olarak ortaya çıkar. İddia, edimsöz edimlerinin uyuşumsal olduğu ve etkisöz edimlerinin uyuşumsal olmadığı yönündedir. Ancak tartışmalı ilerleyiş bu ayrımın da kesin ölçüt olamayacağı nihayetine varır. Bunun yanında etkisöz edimlerini gerçekleştiren sözcelemlerin saptayıcı yapıya sahip olduğu da ileri sürülür. Ancak etkisöz ediminin diğer birçok yapıdaki sözcelemlerde de ortaya çıkabileceği keşfedilir.

Ancak zaten birçok edimsel sınıf bir sözcelemde aynı anda bulunabilmektedir. Örneğin “Yemin et” sözceleminde bulunmak ilk olarak düzsöz edimini sergilemektedir. Bunun yanında sözcelem dürüst olmaya davet etme edimini sergileyerek edimsöz edimini gerçekleştirecektir. Dinleyenin bu davete katılması durumunda ise sözcelem, ikna etme etkisöz edimini gerçekleştirmiş olacaktır.

Sözcelemelerle ilgili şimdiye kadar söylenen şeyler, şöyle özetlenebilir. Tüm sözcelemeler edimsel sözcelemelerdir. Tüm sözcelemeler seslendirme, dillendirme ve anlamlandırma edimleri ile kurulmaktadır. Tüm sözcelemeler düzsöz ve edimsöz edimlerini sergilemektedir. Etki yaratan sözcelemeler aynı zamanda etkisöz edimi de sergilemektedirler.

Austin için sözcelemin edimde bulunmasını sağlayan bir şey daha vardır: *Edimsöz Gücü* (illocutionary force). Sözcelemelerin barındırdığı edimsöz gücü, sergilenen edimsöz ediminin türünü belirler. Sözgelimi bir sözcelemin sergilediği edimsöz veya etkisöz ediminin haber verme edimi mi, tehdit etme edimi mi veya başka türden bir edim mi olduğunu, sözcelemin barındırdığı edimsöz gücü aracılığıyla belirleriz.

2.2.2.4. Edimsöz Gücü Sınıfları

Her sözcelemin edimsöz gücü (illocutionary force) vardır. Bu güç sayesinde sözcelemeler edimlerini sergilemektedir. Kimi sözcelemeler barındırdıkları edimsöz gücü sınıfını açık olarak taşırlar. Bu tür sözcelemeler için *belirtik edimsel fiiller* (explicit performative verbs) örnek gösterilebilir: “Teşekkür ederim” sözceleminin edimsöz gücü teşekkür etmedir. Dolayısıyla bu sözcelemin edimsöz edimi de teşekkür etme edimi olacaktır. Ancak her sözcelem barındırdığı edimsöz gücünün hangi sınıf olduğunu bu kadar açık kılmaz. Bu yüzden Austin edimsöz gücü sınıflarını serimlemeye girişmektedir. Böylelikle bir sözcelemin ne tür bir edim sergilediği, taşıdığı edimsöz gücü aracılığıyla belirlenebilecektir.

Bir sözcelem birçok edimi bir arada sergileyebildiği gibi birçok edimsöz gücünü de bir arada barındırabilmektedir. Aslında, zaten bir sözcelemin birçok edimi sergileyebilmesi, onun birçok edimsöz gücünü barındırabiliyor olmasıyla sağlanır. Elbette sözcelemin edimsöz güçlerini barındırması yine bağlamla ilişkilidir. Bir sözcelemin her bağlamda aynı edimsöz gücünü barındırdığından bahsedilemez. Bir sözcelemin ne tür bir edimsöz gücü barındıracağı yine bağlam aracılığıyla çözümlenecektir. *Bağlam* kavramı tüm gündelik dilci filozoflarda olduğu gibi Austin’de de önemini korumaya devam eder.

Austin edimsöz gücü sınıflarını serimlemeye girişirken, şimdilik beş edimsöz gücünü ele alacağını söyler: Hüküm-belirticiler, erk-belirticiler, sorululuk-yükleyiciler, davranış-belirticiler ve serimleyiciler. Bu edimsöz gücü türleri incelemelerle elbette artabilirdir. Hatta şimdi serimlenecek olan edimsöz gücü sınıfları henüz taslak niteliğindedir (Austin, 2020: 162).

2.2.2.4.1. Hüküm-Belirticiler

Hüküm-belirticiler (verdictives) edimsöz gücünün sözcelemlerde bulunabilmesi için bir jüri, yargıç veya hakem tarafından sözcelenmesi gereklidir (Austin, 2020: 162). Hüküm-belirticiler sınıfı bir karar verme gücü taşımaktadır. (Elbette diğer edimsöz gücü sınıfları da bu türden bir güç taşıyabilmektedir. Edimsöz gücü sınıfları arasında ortaklıklar ve benzerlikler vardır.) Hüküm-belirticiler, *yasama* veya *yürütme* güçlerinden ayrı bir *yargı* gücüne sahiptir. Hüküm-belirtici edimsöz güçlerine sahip sözcelemler, yargıda bulunma edimi sergilerler (Austin, 2020: 164).

Bunun yanında bir hüküm-belirticinin değerler veya olgulardan hareketle sözcelenmesi gereklidir (Austin, 2020: 163). Austin hüküm-belirticiler edimsöz gücü sınıfını şöyle açıklar: “Hüküm-belirticiler, birbirlerinden ayrılabilirdikleri kadarıyla değerler ya da olgularla ilgili, kanıtlara ya da gerekçelere dayanarak resmi ya da gayriresmi bir karar vermeyi içerir” (Austin, 2020: 164).

Austin hüküm-belirticiler için birçok belirtik edimsel fiil örneği vermektedir: “aklamak”, “suçlu bulmak”, “... diye karar vermek”, “hükmetmek”, “paha biçmek”... Daha birçok belirtik edimsel fiil sıralanabilir (Austin, 2020: 164).

Şimdi bir örnekle hüküm-belirticileri daha iyi anlamaya çalışalım. Zeytinyağı satan bir tüccar olduğumu düşünelim. Elimde kalite farkları olan zeytinyağlarını, kaliteleriyle oranlı fiyatlardan satmaktayım. Hangi zeytinyağının ne kalitede olduğunu bilmekteyim. O halde orta kalite zeytinyağının, yüksek kalite zeytinyağından daha ucuz olmasına karar vererek “Bu zeytinyağına 5x lira fiyat biçiyorum” diyebilirim. Elbette işimin ehli olduğumdan, fiyat biçme konusunda da hakemin ben olacağı anlaşılırdır. Zeytinyağları ve fiyatları arasındaki ilişkiden hareketle bir sözcelemlerde bulunduğum görülüyor. Olguları hesaba katmakta ve bir

ehil olarak karar veremekteyim. O halde bu sözcelemin bir hüküm-belirtici gücüne sahip olduğu anlaşıldır.

2.2.2.4.2. Erk-Belirticiler

Erk-belirticiler (Exercitives) edimsöz gücü bir gücün, nüfuzun veya hakkın kullanılmasıyla elde edilir (Austin, 2020: 163). Bu edimsöz gücünün bir yaptırım uyguladığı anlaşıldır. Elbette bu yaptırım da bir “karar verme” edimini içermektedir. Bunun yanında erk-belirticilerin erk sahibi kimseler tarafından sözcelenmesi gerektiği de tahmin edilebilir. Hüküm-belirticilerle farkı şöyle ortaya çıkartılabilir: Bir suçluya hapis cezası vermek, hüküm-belirtici bir edimdir. Suçluyu mahkûm kılmak ise erk-belirtici bir edimdir (Austin, 2020: 166). Erk-belirticiler de bir hüküm vermektedir, ancak aynı zamanda bu hükmü yürürlüğe de sokmaktadırlar (Şekerci, 2016: 51).

Austin erk-belirticiler için de birçok belirtik edimsel fiil örneği vermektedir: “rütbe indirmek”, “işten çıkarmak”, “afroz etmek”, “oy vermek” ... Erk-belirticiler için daha birçok fiil sıralanabilir (Austin, 2020: 166).

Bir kuruluşun yöneticisi olduğumu düşünelim. Kuruluşumuzun bir üyesinin, kuruluşumuza layık davranışlarda bulunmadığı gerekçesiyle kuruluşumuzdan atılması gerektiğine karar veriyorum. Sonuçta bu kararı verebilme yetkisindeyim. Bunun yanında da bu kararı yürürlüğe sokma gücündeyim. Böylelikle bir ilanda bulunarak kuruluşumuza layık olmayan bir kimseyi saf dışı bırakabilmişimdir. O halde ilanımın erk-belirtici güce sahip olduğu anlaşıldır.

2.2.2.4.3. Sorumluluk-Yükleyiciler

Sorumluluk-yükleyiciler (commissives) edimsöz gücü bir taahhüt etme gücü içermektedir. Bu taahhülle bir sorumluluk üstlenilir (Austin, 2020: 163). “Bir sorumluluk-yükleyicinin bütün ereği, konuşan kişiye bir eylem tarzının sorumluluğunu yüklemektir” (Austin, 2020: 168). Aslında birçok sözcelem bu tür bir güç taşıyabilir. Sözcelemlerin yüklediği sorumluluklar vardır. Yalnızca niyeti belli etmeye yönelik sözcelemler dahi sorumluluk edinirler. Niyetini belirtmek bir beyan,

ilan etmedir. “‘Gönlüm X’ten yana’ demek, bağlamına göre, X’e oy vermek, arka çıkmak, ya da X’i takdir etmek olabilir” (Austin, 2020: 169).

Austin sorumluluk-yükleyiciler için de birçok belirtik edimsel fiil örneği vermektedir: “söz vermek”, “sözleşme yapmak”, “planlamak”, “teklifte bulunmak” ... Sorumluluk-yükleyiciler için daha birçok örnek sıralanabilir (Austin, 2020: 168).

Aslında sorumluluk-yükleyicileri en tanıdık biçimde açıklayan sözcelem, söz verme sözcelemleridir. Söz verme edimini gerçekleştiren bir kimse, açıktır ki söz verdiği şeyi yerine getirmeye dair bir sorumluluk üstlenmektedir. Ancak bahsedildiği gibi sorumluluk-yükleyiciler, aslında birçok sözcelemde bulunmaktadırlar. Örneğin bir hâkimin bir mahkemede verdiği kararı göz önünde bulunduralım. Hâkim karar vererek hüküm-belirtici ve kararı yürürlüğe sokarak erk-belirtici edimlerde bulunmuştur. Aynı zamanda hâkim verdiği kararın doğurabileceği sorumlulukları da yüklenmektedir. Hatta bir bağlam içerisinde “Açılın, ben doktorum” diyen bir kimsenin de sorumluluk-yükleyici bir edimde bulunduğu da anlaşıldır.

2.2.2.4.4. Davranış-Belirticiler

Davranış-belirticiler (behabitives) edimsöz gücü, karmaşık olmakla birlikte, tutumlar ve toplumsal davranışlarla ilgilidir (Austin, 2020: 163). Austin bu edimsöz gücünü şöyle açıklar: “Davranış-belirticiler, başka birisinin davranışına ya da başına gelenlere reaksiyon gösterme ve başka birinin geçmişteki ya da hemen biraz önceki davranış şekli karşısında tutum takınma ve takınılan tutumları ifade etmeyi içerir” (Austin, 2020: 170).

Aslında esas mesele bir tutuma sahip olmaktır. Bir tutum ile hareket etmek, sergilenen edimin ne türde olacağını da kararlaştıran bir şey olarak ortaya çıkar. Örneğin “Teşekkür ederim” sözcelemi, tutumumu içeren bir sözcelemdir. Veya “Başınız sağolsun” demek de içinde bulunduğum tutumu ifade etmektedir. Bu örnekte tutumum üzüntü duymaktır. “Başınız sağolsun” sözcelemi ise bu üzüntülü tutumumu belirtmektedir.

Austin davranış-belirticiler için de birçok belirtik edimsel fiil örneği vermektedir: “özür dilemek”, “tebrik etmek”, “kırgın olmak”, “duygularını

paylaşmak” ... Davranış-belirticiler için daha birçok örnek sıralanabilir (Austin, 2020: 170).

2.2.2.4.5. Serimleyiciler

Serimleyiciler (expositives) edimsöz gücü, zor tanımlanır olmakla birlikte, bir açıklama, yapmaya yöneliktirler. “Sözcelemelerimizin bir usamlamanın ya da konuşmanın akışı içinde nasıl bir yere oturduğunu, sözleri nasıl kullanmakta olduğumuzu belirginleştirirler, ya da daha geniş bir anlatımla serimleme işlevi görürler” (Austin, 2020: 163). Serimleyicilerin bir anlatım içerisinde temellendirmeler, tanımlar veya anlatım planları yapmaya yönelik edimler olduğu da söylenebilir (Austin, 2020: 171).

Aslında bu ve birçok metinde, serimleyicilerin olduğu görülebilmektedir. Serimleyiciler birçok konuşmada da kullanılabilirler. Bir anlatı sırasında, şimdi nelerden bahsedileceği sıralanabilir. Bu sıralama bir serimleme edimidir. Alıntı yaptığını belirtmek de bir serimleme edimidir. Bunun yanında anlatıyı özetlemek, anlatının başlıklarını belirtmek veya anlatıda hangi sözcüğü ne anlamda kullandığını belirtmek de serimleyici gücü barındıran sözcelemeler olarak değerlendirilebilir.

Austin serimleyiciler için de bir dizi belirtik edimsel fiil örneği sunmaktadır: “düşüncesini belirtmek”, “bilgilendirmek”, “koyut olarak almak”, “rapor etmek” ... Serimleyicilerle ilgili olarak daha birçok örnek verilebilir (Austin, 2020: 172).

Bu metinde serimleyici edimde bulunan birçok sözcelem bulunabilir. Örneğin hemen yukarıdaki paragraf, bir serimleme edimi ile başlamaktadır. Parafın ilk cümlesi bahsi geçen kimsenin konuyla ilgili verdiği örnekleri sıralayacağına işaret ederek bir serimleme ediminde bulunmaktadır.

Austin tüm bu edimsöz gücü sınıflarının daha ayrıntılı incelenebileceğine ve sınıfların arttırılabileceğine değinmiştir (Austin, 2020: 162). Belki bu edimsöz gücü sınıflarına eklemeler yapılabilir. Ancak şunu kabul etmek gerekir ki Austin’in bu beş edimsöz gücü aslında doğurulabilecek birçok edimsöz gücünü kapsar görünmektedir. Örneğin bir kimsenin şaşıarak “Hadi be” sözcelemelerini sözcelediğini düşünelim. Bu sözcelemin duyguları içermesinden ötürü davranış-belirtici edimde bulunduğu

anlaşılabilecektir. Veya tehdit etme edimlerini düşünelim. Bu tür edimlerin erk-belirtici ve davranış-belirtici güçlere sahip olacağı tahmin edilebilir. Aslında birçok sözelem, Austin'in sunduğu bu beş edimsöz gücü sınıfına dâhil edilebilir gibidir. Yani Austin'in bir taslak olarak sunduğu bu sınıflar, birçok sözcelemi barındırır görünmektedir.

Ancak yine de belirtmek gerekir ki Austin'in edimsöz gücü sınıflandırmasına, Searle'ün bir eleştirisi vardır. Searle, Austin'in sınıflandırmasını eksik bulur, geliştirmeye yönelir ve eleştirir. Searle'e göre Austin edimsöz gücü sınıflandırmasını yaparken edimsöz fiillerine ağırlık vermiştir. Bu nedenle ortaya birçok karışıklık çıkmıştır. Bu sınıflandırmada edimsöz güçleri birbirlerine karışmakta ve kendilerine has karakteristik yapıyı ortaya koyamamaktadır (Aysever, 2006: 298-299). Searle'ün bir bakıma bu sınıfları bir sadeliğe uğratacağı söylenebilir. Zira Searle Austin'in sınıflandırmalarını değillemekten çok, bu sınıfların karakteristik yapısını ortaya çıkarma çabasında görünür.

Tüm bunların yanında edimsöz gücü sınıflarının bir araya gelebildiğini Austin peşinen kabul etmektedir. Bir sözcelem hem hüküm-belirtici, hem de erk-belirtici türden edimleri sergileyebilmektedir. Bu durum sözcelemlerin birçok edim sergileyebileceğini özellikle gösterir niteliktedir. Tabii sergilenen edimler arasında kesin sınırlar olmadığı da böylece anlaşılabilir. Hatta öyle ki Austin, edimsöz gücü sınıflarını sürekli birbirleri ile karşılaştırarak tartışmalı bir ilerleyiş sergilemektedir (Austin, 2020: 164-172).

Sözcelemler ve edimlerle ilgili şimdiye kadar söylediğimiz şeyleri özetleyelim: Her sözcelem⁵⁹ edimseldir. Dolayısıyla bir şey söylemek bir şey yapmaktır. Bir sözcelemin anlamı, edimi ile doğrudan bir ilişkiye sahiptir. Bir sözcelem *seslendirme*, *dillendirme* ve *anlamlandırma* edimleri ile kurulur. Bu sözcelemi sözcelemek bir *düzsöz edim*dir. Ancak sözcelemin sözcelenmesi bir *edimsöz edim*i de sergiler. Her sözcelem olmasa da kimi sözcelemlerin bir etkiye sahip olduğu görülebilir. Bu tür sözcelemler *düzsöz* ve *edimsöz edimlerinin* yanında *etkisöz edimlerini* de sergiler. Tüm bu ayrımlar bir sözcelemin sergilediği edimleri birbirinden ayırmaya ve daha ayrıntılı incelemeye yöneliktir. Bunun yanında bir

⁵⁹ Unutulmamalıdır ki burada “sözcelem” ifadesi, “seslendirme, dillendirme ve anlamlandırma edimlerinin gerçekleştirildiği sözcelem” ifadesine işaret etmektedir.

sözcelemen sergilediği edimin tam olarak ne olduğu, sözcelemen *edimsöz gücü* dikkate alındığında daha açık kılınabilir. *Edimsöz gücü* sınıfları çoğaltılabilir olmakla birlikte şimdilik beşe ayrılmaktadır. Bu edimsöz güçleri *hüküm-belirticiler*, *erk-belirticiler*, *sorumluluk-yükleyiciler*, *davranış-belirticiler* ve *serimleyiciler* olarak sıralanabilir. Elbette unutulmamalıdır ki sözcelemlere dair tüm bu incelemeler, *bağlam* içerisinde gerçekleşecektir.

3. BÖLÜM: SÖZ EDİMLERİ OKUMALARI

Austin'in söz edimleri teorisi dil felsefesinin seyrinde bir etki uyandırmıştır. Hatta bu etkinin dil felsefesiyle sınırlı kalmadığını da belirtmek gerekir. *Edimsel* kavramı felsefenin her alanında daha çok kullanılmaya başlamıştır. Söz edimleri teorisinin etkisi dilbilim, etik, edebiyat, cinsiyet çalışmaları ve politika gibi alanlarda izlenebilir.

Örneğin dilbilim, öncesinde sonuçlanmış dilsel ürünleri ele almaktayken, söz edimlerinin sağladığı yenilikle sözcelemelerin üretim aşaması da sorgulanmaya başlamıştır. Böylelikle dilbilimde *bağlam* daha merkezi bir konuma getirilmiştir (Rifat, 2020: 109). Edebiyat okumalarında ise söz edimleri aracılığıyla yeni bir perspektif oluşmuştur (Büyüktuncay, 2014).⁶⁰ Bunun yanında R. M. Hare'e göre etiğe en önemli katkı, özellikle dili bir bütün olarak ve ayrıntılı bir şekilde incelemesi bakımından, söz edimleri teorisi tarafından sağlanmıştır (Tuna, 2011: 78-79).⁶¹ Judith Butler ise toplumsal cinsiyet rollerinin edinilmesini söz edimlerinden hareketle inceler (Salih, 2007).⁶² Ayrıca Jürgen Habermas eleştirel teoriyi iletişim çerçevesinde ele alırken söz edimlerinden faydalanır ve evrensel pragmatik için en umut verici başlangıç noktası olarak yine söz edimleri teorisine başvurur (Soysal, 2011: 130-131, 150).⁶³

Austin'in özellikle *edimsel* kavramını felsefeyle sıkıca ilişkilendirmesinin birçok etkiye yol açtığı görülmektedir. Tüm bu etkilerin izini sürmek, bunu

⁶⁰ Söz edimleri ve edebiyat arasındaki ilişkinin özellikle anlam, bağlam ve yinelenbilirlik (iterability) bakımından bir incelemesi için bkz: Büyüktuncay, 2014.

⁶¹ Hare'in söz edimleri ve etik arasında kurduğu ilişkinin bir incelemesi için bkz. Tuna, 2011: 78-114. Bunun yanında söz edimleri teorisinin etikle ne ölçüde ilişkilendirilebileceğine dair bir tartışma için bkz. Ricoeur, 2019.

⁶² Butler'in cinsiyet çalışmaları ve söz edimleri arasında kurduğu ilişkinin bir incelemesi için bkz. Salih, 2007.

⁶³ Söz edimlerinin Habermas'ın çalışmalarında taşıdığı rolü görmek için bkz. Soysal, 2011: 148-152.

amaçlayan bir metinde daha yetkince sunulacaktır. Bu metinde söz edimleri teorsini anlamayı pekiştirecek kimi yorumlara yer verilmektedir.

Austin'den sonra söz edimleri düşüncesinde iki akımın ortaya çıktığı söylenebilir. Bunlardan ilki Austin ve Searle isimleri ile ikincisi Herbert Paul Grice ismi ile anılmaktadır. İlk akımın söz edimlerine dair düşüncesinin merkezinde daha çok toplumsal uylaşmlar yer alırken, ikinci akımın söz edimleri düşüncesinin merkezinde bireysel niyetlilik yer alır (Searle, 2005: 219). Bunun yanında Jacques Derrida da *asalak sözcelemlere* dair eleştirileri ile söz edimleri düşüncesini yorumlar. Derrida'nın eleştirilerinin, Searle'den karşılıklarla pekiştiğini de belirtmek gerekir.⁶⁴

Dolayısıyla bu bölümde Austin'in söz edimleri düşüncesinin aldığı yorumları serimlemek için Grice, Searle ve Derrida'nın düşüncelerinden bahsedilecektir. Böylelikle söz edimleri teorisinin kimi bakış açılarıyla yeniden ele alınabileceği ve bu teoride kimi değişikliklerin yapılabileceği görülecektir. İlk işlenecek olan Grice'ın yeni bir perspektif ile söz edimlerini ele alışı olacaktır. Sonrasında Searl'ün söz edimleri düşüncesine dair değişiklikleri ele alınacak. Ve nihayet Derrida'nın asalak sözcemlere dair eleştirileri serimlenecektir.

1.1. H. P. GRICE

Austin'in öğrencisi olan Herbert Paul Grice kişisel özdeşlik, algı ve duyular, anlam, akıl ve değer dâhil olmak üzere pek çok felsefî mesele üzerinde durmuş bir filozoftur. Ancak onun en çok anlam konusunu ele aldığını belirtmek gerekir (Bach, 2019: 256). Elbette anlama dair bir incelemede bulunmak, eninde sonunda dil felsefesini ele almayı gerektirir.

Grice'ın dil felsefesi daha çok sözcelemlerde söylenmeyenlere dairdir. Yani Grice sözcelemlerdeki sezdirimleri konu edinmektedir. Elbette sözcelemlerin sezdirimlerini çözümlemek, bağlama ve sürece dâhil olan kişileri özel olarak incelemeyi gerekli kılmaktadır. Yukarıda değinildiği üzere Grice, konuşmaları oluşturan bireysel niyetliliği düşüncesinin merkezine almıştır. Konuşmalarda bireysel niyetlilik genellikle taraflar bakımından kolayca çözümlenebilirdir.

⁶⁴ Derrida ve Searle arasında geçen tartışma için bkz: Güneytepe, 2003; Aysever, 2006.

Şu örneği ele alalım: Bir anne oğluna “Ekmek az kalmış” demiş olsun. Oğulun ise “Fırına gideyim mi?” dediğini düşünelim. Bu diyalog bağlama dâhil olmayan bizler için bile anlaşılırdır. Oğul sözcelemini ile gidilebilecek bir fırın olduğunu, fırının açık olduğunu, fırında ekmek olduğunu ve fırından ekmek alabileceğini bağlam içerisinde ima etmektedir. Elbette bunu mümkün kılan şey sözcelemin bir *sezdirime* (implature) sahip olmasıdır. Oğul sözceleminde bir niyet barındırmaktadır ve bu niyet konuşma sırasında çözümlenebilmektedir. Hatta bağlamı şekillendirecek olursak annenin de bir sezdirimde bulunduğunu söyleyebiliriz. Belki anne de sözcelemini ile oğlunun ekmek almaya gitmesini rica etmektedir.

Bu diyalogda konuşmaya dayalı sezdirimlerin olduğu anlaşılırdır. Başlangıçta Grice’ın düşüncesinin merkezine bireysel niyetliliği alması, Austin’in düşüncesi ile bir tutarsızlık oluşturmaktadır gibi görülebilir. Zira Austin ve Searle için söz edimlerinin merkezinde toplumsal uylarımlar ve kurallar vardır; söz edimleri sosyal uylarımların sonucu olarak değerlendirilmektedir. Burada tam bir perspektif farklılığı vardır. Ancak Searle bu iki anlayışın birbirleri ile “tutarsız” olmadığını, görüşlerin birbirleri ile “tutarlı” olacak bir okumasının yapılabileceğini vurgulamaktadır. Searle için her iki anlayış da bir doğruluğa sahiptir (Searle, 2005: 219-220). Gerçekten de Grice’ın yorumu söz edimlerine dair bir perspektif kazanma olarak okunabilir.⁶⁵

Grice sezdirimleri doğruca çözümlmek için kimi kurallara uymak gerektiğini söylemektedir. Bu anlaşılırdır, çünkü gündelik konuşmalar sırasında sezdirimlerin anlaşılabilir olması için kimi koşulların yerine getirilmesi gerekir.

Grice sezdirimlerin doğruca çözümlenebilmesi için uyulması gerektiğini öngördüğü koşulları İş Birliği İlkesi adı altında toparlar. Grice için iş birliği ilkesi şunu ögütlemektedir: “Konuşmaya katkı, ilgili aşamada, katılımcısı olduğun karşılıklı konuşmanın kabul edilmiş amacının ya da yönünün gerektirdiği kadar olsun” (Grice, 2022: 77). Bu ilkenin de altında sıralanan dört maksim vardır: Nicelik, Nitelik, Bağıntı ve Tarz.

⁶⁵ Aynı şey Derrida’nın eleştirilerinde de karşımıza çıkar. Derrida gerçekten de asalak sözcelemlere dair bir eleştiride bulunmaktadır. Ancak bu eleştiri söz edimlerini değillemekten çok, ilerde görüleceği üzere, bir geliştirme olarak okunmaya daha müsaittir.

Nicelik: Katkın (konuşmanın o aşamasında) gerektiği kadar bilgilendirici olsun. Katkın gereğinden çok bilgilendirici olmasın.

Nitelik: Katkının doğru olmasına çalış. Yanlış olduğuna inandığın şeyi söyleme. Yeterince kanıt olmadan bir şey söyleme.

Bağıntı: Konuşmaları bağıntılıdır (katkını diğer söylenenlerle ilişkilendir).

Tarz: Açık ol. Belirsizlikleri önle. Çokanlamlılığı önle. Kısa ve öz konuş (gereksizce uzatma). Söyleyeceklerini bir sıraya, düzene koy (Bach, 2019: 267-268; Grice, 2022: 77).

Grice bu maksimlere başka *İletişim İlkelerinin* de eklenebileceğini söylemektedir. Maksimler incelendiğinde günlük konuşmalarda bu koşulları neredeyse içten gelen bir doğallıkla karşıladığımız ortaya çıkar. Elbette kimi sözcelemlerin bağlam içerisinde taşıdığı sezdirimler önlenmek istenebilir. Grice için bu durum bir çelişki yaratmamaktadır.

Şu örneği ele alalım: Anne “Ekmek bitmiş” dediğinde, oğlu “Hemen aşağıda fırın var” demiş olsun. Oğulun bu cevabı aşağıdaki fırının açık olduğunu da sezdirmektedir. Ama oğul fırının o sırada kapalı olduğunu biliyor olsun. Oğul sözcelemindeki sezdirimin yanlışlara yol açmaması için “Ama kapalı” sözcelemini ekleyebilir. Bu ekleme sözcelemler arasında bir çelişki yaratmış olmayacaktır.

Grice iş birliği ilkesini kullanarak bağlam içerisinde gerçekleşen konuşmaların çeşitli edimler de taşıdığını göstermiştir. Hatırlanacağı gibi Austin sözcelemlerin edimlerini bulmak için *belirtik edimsel fiillerin* göz önünde bulundurulması gerektiğini ileri sürmüştü. Austin elbette her edimin fiiller aracılığıyla bulunacağını ileri sürmüyordu. Konuşmaların bağlam içerisinde bulundukları sezdirimlerle sergilediği edimlere, Austin’in karşı çıkacağını söylemek zordur.

Austin ve Grice arasındaki farklılık, daha önce bahsedildiği gibi söz edimlerine dair bir perspektif farklılığıdır. Austin sosyal uyuşmalar açısından gerçekleştirilen edimleri incelemekteyken, Grice bireysel niyetlilik perspektifinden edimleri incelemektedir.

Bu bakımdan Austin'in yaklaşımı bir etik kuramı oluşturmaya da açıktır. Bu noktada onun Oxford'ta ahlak felsefesi profesörü olduğu hatırlanabilir (Altınörs, 2001: 61-62). Grice'in yaklaşımı ise sözcelemlerin tek tek kimseler arasında evirildiği anlam ve böylelikle sergiledikleri edimleri açıklamaya, çözümlemeye yöneliktir. Kimi sözcelemlerin genel olarak taşıdığı anlamlar ve edimler, tek tek kimseler arasında evirilme gösterebilir.

Örneğin iki arkadaş arasındaki “Kuş arıyor” sözcelemleri, saf-mülayim olarak nam salmış bir arkadaşlarının kendilerini aradığına dair bir bildiriminde bulunuyor olabilir. Oysa “kuş” sözcüğü, saf veya mülayim olmaya dair ne bir açık anlam ne de bir sezdirim taşımaktadır. “Kuş” sözcüğünün taşıdığı anlam, bu iki arkadaş arasında çeşitli nedenlerle evirilmiş ve bu hale getirilmiştir.

Bireysel niyetliliğin hem konuşan hem de dinleyen için açık olması ve konuşmanın bu minval üzerinde ilerlemesi, Grice'in iş birliği ilkesini de açıklamaktadır. Bahsi geçen iki arkadaşın bahsi geçen türde sözcelemlerde bulunması, yalnızca bir haber verme edimini sergilemez. Bağlam içerisinde sözcelenmiş bu sözler, işbirliği yapıldığına, tarafların birbirlerini anladığına, kimi unsurlara-geçmiş olaylara gönderimde bulunulduğuna, arayan kişinin falanca özellikleri taşıdığına dair hemfikir olunduğuna ve daha birçok edime dair gerçekleştirmeler vardır.

Anlaşılabileceği üzere bağlam içerisindeki bir sözcelemler, kendine has birçok özel edim sergileyebilmektedir. Bunun sağlayıcısı da Grice'in deyimiyle iş birliği ve iletişim ilkeleridir. Sosyal uylarımlar çerçevesinde birçok edimin gerçekleştirilebilir olması gibi, bireysel niyetlilik temelli olarak da birçok özel edim gerçekleştirilebilir.

1.2. JOHN R. SEARLE

John R. Searle *Speech Acts (Söz Edimleri)* eserinde, Austin'in klasik hali ile sunduğu söz edimleri düşüncesine dair eleştirilerde bulunarak, değişikliklerde bulunur. Bu metinde Searle'ün söz edimlerine dair düşünceleri, Austin'e getirdiği eleştiriler ve değişiklikler üzerinden işlenecektir.

Searl'un eleştirileri dört başlıkta incelenebilir: Düz söz ve Edimsöz Edimleri Ayrımının Geçersizliği; Edimsöz Edimlerinin Başarı Koşulları; Edimsöz Edimi Sınıflandırması ve Asalak Sözcelemler Çözümlemesi (Aysever, 2006: 294).

1.2.1. Düz söz ve Edimsöz Edimleri Ayrımının Geçersizliği

Hatırlanacağı üzere Austin *düz söz edimi* ile yalnızca bir sözcelemin sözcelenme edimine işaret etmişti. Bir şey söylemek, yalnızca söylemek bakımından bir düz söz edimi sergilemek demektir. Bunun yanında düz söz edimi sözcelemlerin göndergesel anlamlarını da taşımaktadır. Zira düz söz edimi *seslendirme*, *dillendirme* ve *anlamlandırma edimleri* ile kurulmuş sözcelemlerin sözcelenmesidir.

Edimsöz edimi ise bir *edimsöz gücü* içeren sözcelemlerin anlam bakımından edimlerine işaret eden bir tabirdir. Aslında her düz söz sözcelemini bir edimsöz edimi sergiler. Bu bakımdan yalnızca düz söz edimi sergileyen bir sözcelemler yoktur. Düz söz edimi sergileyen bir sözcelemler muhakkak edimsöz edimi de sergilemektedir.

Searle, bu ayrımın sınırlı örneklerde geçerli olabileceğini düşünür. Bu örnekler haricinde düz söz ve edimsöz edimleri arasındaki ayrım uygun değildir. Söz gelimi “Bunu yapacağım” sözcelemini bağlama göre söz verme, bildirimde bulunma, tehdit etme veya uyarıda bulunma edimini sergiliyor olabilir. Sözcelemlerdeki “yapmak” ifadesi ise tüm olası edimlerde ortak olan bir şeyi kast etmektedir. Buna rağmen edimler birbirinden farklıdır, çünkü sözcelemlerdeki “bu” ifadesinin kasti değişkendir. İşte “bu” ifadesinin göndergelerinin farklı olması, sözcelemin olası edimlerini oluşturur. Sözcelemin göndergesindeki değişiklik, edimde değişikliğe yol açmaktadır (Aysever, 2006: 294-295).

Ancak bu ayrım sınırlı örneklerde fark edilebilir. “Bunu yapacağıma söz veriyorum” sözceleminde bu bakımdan bir ayrım yapmak söz konusu değildir. Çünkü sözcelemin taşıdığı anlam, sergilediği edimi doğrudan belirlemektedir. Sözcelemlerdeki edimsöz gücü, edimi doğrudan ortaya çıkarmaktadır. Bu bakımdan sözcelemin tümce olarak taşıdığı anlam ve edimsöz gücü arasındaki ayrım belirlenebilir değildir (Aysever, 2006: 295). Bunun yanında sözcelemlerin göndergelerinin değişken olması her zaman mümkün değildir. Çünkü bağlam içerisinde “bu” ifadesinin göndergesi bellidir. Bağlam, sözcelemlerin barındırdığı

ifadelerin göndermelerini belirttik kılar. Bu nedenle herhangi bir sözcelemin düzsöz ve edimsöz edimlerinin ayırt edilebilir olduğunu söylemek zordur.

Searle, sözcelemleri, sergiledikleri edimler bakımından yeniden ayırır. Austin'deki seslendirme ve dillendirme edimleri birleştirilir ve *sözceleme edimi* (utterance act) olur. Buna *önerme edimi* (propositional act) de eklenir. Tabii edimsöz ve etkisöz edimleri yerlerini korumaktadır (Aysever, 2006: 295). Searle sözceleme ve önerme edimlerini şöyle açıklar (Searle, 2000: 93):

- (a) “Sözcükler (biçimbirimler, tümceler) sözceleme = sözceleme ediminde bulunmak.
- (b) Gönderme yapıp yüklemde bulunmak = önerme ediminde bulunmak.”

Yani Searle için *sözceleme*, *önerme* ve *edimsöz edimleri*, bir sözcelenmede bulunan üç edim türüdür. Sözcelemin bir etki uyandırması durumunda *etkisöz edimi* de söz konusu olacaktır.

1.2.2. Edimsöz Edimlerinin Başarı Koşulları

Searle'e göre edimleri yerinde veya yerinde-olmayan şeklinde ayırmak yeterli değildir. Çünkü edimsöz edimleri böyle bir ayrıma tabi tutulduğunda hem *başarılı* (successful), hem de *kusurlu* (defective) olabilirler. Şu örneği ele alalım: Bir komutan, erine emir vermiş olsun. Komutan bu güçte ve yetkide olabilir, ama emrettiği şeyi istemiyor olabilir. Veya er emir verilecek kişi olmasına rağmen emri yerine getirebilecek yetenekte olmayabilir. Böyle bir durumda emretme ediminin gerçekleştiğini yine de söyleyebiliriz, ancak edimde bir kusur olduğu da fark edilecektir (Aysever, 2006: 296).

Aslında Austin bu durumu kabul eder. Hatırlanacaktır ki Austin, yalnızca $\Gamma.1$ ve $\Gamma.2$ koşullarını ihlal eden edimlerin hükümsüz değil, ama içtenliksiz olacağını ileri sürmekteydi (Austin, 2020: 72). Searle, bu hem başarılı hem kusurlu olma durumunu çözümlemektedir.

Bu noktada serimlenecek olan şey başarı koşullarıdır. Başarı koşulları, edimlerin nasıl hem başarılı hem de kusursuz olacağını belirlemeye yöneliktir. Ancak Searle, Daniel Vanderverken ile beraber kaleme aldığı *The Foundations of*

Illocutionary Logic eserinde başarı koşullarını edimsöz gücünün bileşenlerinden türetecektir. Dolayısıyla önce edimsöz gücünü oluşturan öğeleri belirlemek gerekecektir (Aysever, 2006: 296-298):

Edimsöz ereği (illocutionary point): Her edimsöz edimi, bir şeyi gerçekleştirme amacıyla sergilenir. Örneğin söz verme edimi bir sorumluluk yüklenmeyi hedeflemektedir.

Edimsöz ereği şiddet derecesi (degree of strenght of the illocutionary point): Kimi edimler, aynı edimsöz ereğine sahip olsalar da farklı şiddet derecelerine sahip olabilirler. Örneğin bir şeyin yapılmasını rica etme ile aynı şeyin yapılmasında ısrarcı olma edimleri arasında edimsöz ereği bakımından ortaklık, ancak şiddet derecesi bakımından farklılık vardır.

Edimsöz ereğine ulaşma yolu (mode of achievement): Her edimsöz edimi temel olarak kendini gerçekleştirmeyi hedefler. Ancak kimi edimlerin gerçekleştirilebilmesi için özel unsurlar gereklidir. Örneğin bir kimsenin emretme edimini gerçekleştirebilmesi için bir yetkiye, otoriteye sahip olması gereklidir.

Önerme içeriği koşulları (propositional content conditions): Edimsöz gücü, sözcelemin içeriğinde bulunmalıdır. Gerçekleştirilen edimin ne türde olduğu sözcelemin içeriğinden anlaşılmalıdır. Örneğin sorumluluk-yükleyici türden bir edim gerçekleştirmek için sözcelemin içeriğinde bunu belirgin kılmak gerekir. Mesela “Söz veriyorum” sözcelemini bu içeriği barındırmaktadır.

Hazırlayıcı koşullar (preparatory conditions): Edimsöz edimleri varsayımlar içerir. Örneğin söz verme edimini gerçekleştirmem, söz vereceğim şeyi yapabileceğime veya hiç değilse yapabileceğime inanmamı gerekli kılar. Bunun yanında önerme içeriğine özgü varsayımlar da vardır. Örneğin “Kafdağı 26.327 metre uzunluğundadır” tümcesi Kafdağı nesnesinin var oluşunu varsayar.

İçtenlik koşulu (sincerity condition): Bir sözceleimde bulunmak, bir *ruhsal durum* (psychological state) veya bir *zihin durumu* (mental state) da dışa vurmaktadır. Örneğin özür dileyen bir kimse, affedilme isteğini; söz veren bir kimse, söz verdiği şeyi yerine getirme niyetini; emir veren bir kimse, emrin yerine getirilmesini istediğini dışa vurur.

İçtenlik koşulunun şiddet derecesi (degree of strenght of the sincerity conditions): Aynı edimsöz ereğine sahip olmalarına rağmen kimi sözcelemler ruhsal veya zihinsel durumlarını dışa vurma dereceleri bakımından ayrılabilirler. Örneğin aynı şeyin yapılması ereğine sahip olsalar da “rica etme” ve “yalvarma” edimleri arasında bir şiddet farkı vardır.

Sıralanan bu yedi edimsöz gücü bileşeni incelendiğinde, bir edimin başarılı ve kusursuz olması için şu dört ana koşula uyması gerektiği ortaya çıkmaktadır (Aysever, 2006: 298):

Temel koşul (essential condition): Edimsöz edimi, edimsöz gücünün kendine has yoluyla ve şiddet derecesiyle gerçekleştirilmelidir. Sözcelem bu kendine has yol ve şiddet derecesini içermelidir. Örneğin Türkçede bir kimseye hakaret etmek için “Sana hakaret ediyorum” sözcelemi yoluyla hakaret edilmez. Bu edimi gerçekleştirmek için iğneleyici konuşmak veya sövmek gereklidir.

Önerme içeriği koşulu (propositional content condition): Edimsöz edimini gerçekleştirecek bir kimsenin, edimsöz gücünün gerektirdiği koşulları taşıması gerekir.

Hazırlayıcı koşul (preparatory condition): Edimsöz ediminin varsayımları ve önerme içeriğinin varsayımları geçerli olmalıdır.

İçtenlik koşulu (sincerity condition): Edimsöz edimini gerçekleştirecek kişi, gerekli olan ruhsal veya zihin durumunu dışa vurmalıdır. Bunu da edimsöz gücünün kendine has yolu ve şiddet derecesinde yapmalıdır. Örneğin bir komutanın erine yalvararak emir vermesi, edimi kusurlu kılacaktır.

İşte bu koşulları yerine getirmek, Searle’ün iddiasına göre, edimleri kusurlardan kurtaracaktır. Bunun yanında bahsi geçen edimsöz gücü bileşenleri, Austin’in *edimsöz gücü sınıflarını* hatırlatabilir. Ancak Austin’in edimsöz gücü sınıflarına karşılık gelen, Searle’ün edimsöz edimi sınıflandırmasıdır.

1.2.3. Edimsöz Edimlerinin Sınıflandırılması

Searle’ün Austin’e yaptığı bir diğer eleştiri edimsöz gücü sınıflandırmasına yöneliktir. Searle, Austin’in sınıflandırmasını kısıtlı ve karmaşık görmektedir.

Hatırlanacağı gibi Austin'in edimsöz gücü sınıfları sürekli olarak birbirlerine karışmaktaydı. Searle'e göre bunun nedeni Austin'in sınıflandırma için edimsöz fiilleri merkeze almasından kaynaklanır. Dolayısıyla Searle bu sınıfları geliştirmeye yönelir ve yeniden karakterize eder. Bu yeniden sınıflandırma işlemi de edimlerin başarı koşullarından hareketle yapılacaktır. Böylelikle Searle beş edimsöz edimi sınıfı serimler (Aysever, 2006: 298-300):

Kesinleyiciler (assertives): Bu edimsöz edimi grubu, konuşanı sözcelemindeki edimsöz ereğinin doğruluğuna dair yükümlü kılar. Yani bu grubun sözcelemlerinin içeriği dünyaya uygundur. Örneğin, ileri sürme, iddia etme veya yadsıma gibi edimler, bu gruba dahildir.

Yönelticiler (directives): Bu tür edimlerin ereği dinleyene bir şeyler yaptırmaktır. Bu tür edimlerde dünya, söze uydurulur. Dinleyenin, sözcelemin içeriğine uygun olarak eylemde bulunması beklenir. Örneğin, sorma, buyurma veya emretme gibi edimler, bu gruba dâhildir.

Yükleyiciler (commissives): Bu grup, Austin'in *sorumluluk-yükleyiciler* sınıfına karşılık gelmektedir ve o sınıftan pek farkı yoktur. Konuşan, sözcelemi ile bir yükümlülük altına girer. Buna ek olarak konuşan, edimini gerçekleştirirken niyetini de dışa vurur. Bu tür edimlerde de dünya, söze uydurulmaktadır. Ancak bu kez dünyayı söze uyduran konuşandır. Örneğin, söz vermek, tehdit etmek veya reddetmek gibi edimler, bu gruba dâhildir.

Dışavurucular (expressives): Bu tür edimler gerçekleştirilirken konuşan, edimsöz ereğine uygun olan ruhsal-zihin durumunu dışa vurur. Bunun yanında bu edim türünde dünya ve söz ilişkisine dair bir uygun hale getirme yoktur. Dünya söze veya söz dünyaya uydurulmaz. Şu örnekler verilebilir: Teşekkür etme edimi gerçekleştirilirken şükran duygusu; özür dileme edimi gerçekleştirilirken üzüntü duygusu dışa vurulur.

Bildirgeler (declarations): Bu tür edimlerin ereği, dünyada bir değişiklik oluşturmaktır. Bu tür edimlerde sözcelem, işaret ettiği olgu ya da duruma dikkat çeker. Böylelikle bu olgu ya da duruma gerçeklik kazandırır. Edim, başarılı ve kusursuz olarak gerçekleştirilirse sözcelemin içeriğini dünyaya uygun hale getirir. Dolayısıyla burada iki taraflı bir uygun hale getirme vardır. Konuşan, bu edimde

bulunurken hem o olgu ya da durumun olması isteğini, hem de o olgu ya da durumun oldurduğu inancını eşzamanlı olarak dışa vurur.

Searle'ün sınıflandırması, Austin'in sınıflandırmasıyla bir ölçüde örtüşebilir. Bahsedildiği gibi Searle, Austin'in sınıflandırmasını ortadan kaldırmaktan çok, Austin'in ileri sürdüğü edimsöz edimi gruplarını daha açık sınıflandırmaktadır.

1.2.4. Asalak Sözcelemler Çözümlemesi

Searle de Austin gibi asalak sözcelemleri söz edimleri düşüncesinin dışında tutar. Çünkü asalak sözcelemler gerçekleştirdikleri edimler bakımından bir karmaşıklığa sahiptir. Ancak Searle, Austin'in aksine asalak sözcelemleri de çözümlemeye çalışmaktadır (Aysever, 2006: 300). Hatırlanacaktır ki Austin asalak sözcelemlere, yalnızca olağan sözcelemlerden ayrılmaları bakımından değinmiştir. Austin için asalak sözcelemler edimlerde bulunsalar da olağan sözcelemler gibi edimlerini sergiler değildir. Searle asalak sözcelemlerin sergilediği edimlerdeki karmaşıklığı gidermeye ve ilkelerini bulmaya yönelir.

Searle asalak sözcelemleri ikiye ayırmaktadır: *Ciddi-olmayan* (non-serious) ve *düz-olmayan* (non-literal) sözcelemler. Ciddi-olmayan sözcelemler, kurgusal olanlara karşılık gelirken; düz-olmayan sözcelemler, dolaylı söz edimleri, eğretilmeler ve ironilere karşılık gelmektedir. Ciddi-olmayan ve düz-olmayan sözcelemlerin çözümlemesi, hem yazıda hem de konuşma geçerli olacak şekilde yapılmaya girişilir (Aysever, 2006: 301).

Ciddi-olmayan sözcelemler, kurgusal sözcelemlerle ilişkilendirilmiştir ve bundan kasıt roman ve şiir gibi şeylerdir. Dolayısıyla bu tür sözcelemlerin getirdiği bir yükümlülük de olmayacaktır. Zira ciddi sözcelemler (olağan sözcelemler), başarı koşullarına uymaktayken, ciddi-olmayan sözcelemler bu kurallara uymadan edimlerini sergilerler. Ciddi-olmayan sözcelemler, bir edimde bulunuyormuş gibi yapıp, o edimde bulunmazlar. Ciddi-olmayan sözcelemlerin yaptığı şey, -mış gibi yapmaktır. Searle bu -mış gibi yapmanın gerçekleştirilebilmesi için ciddi-olmayan sözcelemlerin bir şey yapma yöneliminde olmaları gerektiğini iddia eder. Ciddi-olmayan sözcelemler bir şey yapma yöneliminde olmadan -mış gibi yapamazlar. Bu noktada kurgusallığın kaynağı edimsöz yönelim olarak belirlemektedir. Bir metnin

kurgusal olduğunu belirgin kılan şey, -mış gibi yapma, yani edimsözsel yönelimdir (Aysever, 2006: 302).

Searle kurgusal sözcelemlerin edimde bulunmasını olanaklı kılan ilkeleri, dikey ve yatay uylaşım kuralları ile açıklamaktadır. Dikey uylaşım, ciddi (olağan) sözcelemlerin uyması gerektiği kurallardır. Yatay uylaşım ise bu dikey uylaşımın ölçülü olarak askıya almaktadır. Kimi uylaşımın askıya alınması, ötekilerin baz alınarak kurgu oluşturulabilmesini sağlamaktadır. Searle bunun tam olarak nasıl ve hangi ölçüde yapıldığının, kurguya göre değişken olduğunu belirtmektedir. Kurgunun, kurallarla kurduğu ilişki şöyle anlaşılabilir: “Searle açısından, kurgu, edimsöz edimini yöneten kurallarla oynayan bir dil oyunu değil, deyim yerindeyse o kuralların sırtında oynayan asalak [parasitic] bir oyundur” (Aysever, 2006: 302).

Kurgusal olan, yani ciddi-olmayan sözcelemlerin karşısında yine asalak olan, düz-olmayan sözcelemler vardır. Düz-olmayan sözcelemler de ciddi-olmayan sözcelemler gibi anlaşılabilir. O halde düz-olmayan sözcelemlerin anlaşılmasını mümkün kılan ilkeler araştırılmalıdır. Ancak Searle düz-olmayan sözcelemleri üçe ayırmaktadır: Dolaylı söz edimi, eğretilmeler ve ironi. İlkeler, düzsöz sözceleminin bu üç çeşidinde de soruşturulmalıdır.

Dolaylı söz edimine sahip sözcelemler, sözcelemlerin içeriğinin taşıdığı edimlerden başka edimler de sergilemektedir. Örneğin anne oğluna “Ekmek az kaldı” demiş olsun. Annenin bu sözceleminde dolaylı bir söz edimi vardır. *Tümce anlamı* (sentence meaning) bir betimlemede bulunurken, *sözcelem anlamı* (utterance meaning) bir rica ediminde bulunmaktadır. Yani sözcelemin düz anlamı bir bildirimde bulunma iken, düz-olmayan anlamı rica etmeyle *yükleyici* bir edimde bulunmaktadır. Bu sözcelemde her iki edimin de sergilendiği söylenebilir. Ancak Searle’e göre bu sözcelem rica etme edimini, bildirme ediminden daha çok sergilemektedir. Dolayısıyla Searle bu tür sözcelemlerde düz-olmayan anlam ile sergilenen edimi *birincil* (primary) edim, düz anlam ile sergilenen edimi *ikincil* (secondary) edim olarak değerlendirmektedir (Aysever, 2006: 303-304).

Searle dolaylı söz edimlerinin anlaşılmasını sağlayan ilkelerin dilsel ve dil dışı ortak arka plana, akılsallık ve yorumlama yetisine ve sözcelem ile daha fazla şeyin anlatılmaya çalışıldığı düşüncesine sahip olmak, olabileceğini ileri

sürmektedir. Ancak dolaylı söz edimleri düşüncesinin problemleri olduğunu da kabul etmektedir. Bu bakımdan dolaylı söz edimleri çözümlemesi Searle için pek memnuniyet sağlamamaktadır (Aysever, 2006: 304,305).

Düz-olmayan sözcelemlere dair bir diğer inceleme eğretilerler üzerinden gerçekleşmektedir. Eğretilerlerde de sözcelemden anlaşılan şey, tümcedeki anlamdan başkadır. Hatta bunun yanında dolaylı söz edimlerinde sözcelem anlamı tümce anlamını kapsamaktayken, eğretilerlerde sözcelem anlamı tümce anlamını dışlar. Eğretilerler, “S P’dir” sözceleminin “S R’dir” anlamına işaret etmesidir. Örneğin “Ayşe inektir yahu” sözcelemi Ayşe’nin gerçekten bir inek olduğunu ileri sürmemekte, bir eğretiler yapmaktadır. Dolayısıyla söylenebilir ki eğretilerler bir çağrışım, sezdirim sürecidir (Aysever, 2006: 305-306).

Searle eğretilerlerin anlaşılmasının, üç karar verme süreciyle mümkün olacağını ileri sürmektedir. Birinci karar verme, sözcelemin bir eğretiler olup-olmamasına dairdir. Eğer cevap olumluysa süreç devam eder. İkinci karar verme söylenenden hareketle söylenmek istenilenin neler olabileceğine dair bir karar vermedir. Örneğin Ayşe’nin bir inek olduğunu söyleyen kimse, Ayşe’nin çalışan olduğuna işaret ediyor olabilir, ama Ayşe’nin şişman veya uysal olduğuna da işaret ediyor olabilir. Bu kararlaştırmadan sonra süreç devam eder. Üçüncü karar verme, olası anlamların hangisinin esas kasıt olduğuna karar vermedir. Yani bu noktada Ayşe’nin tam olarak ne olduğu ithafını belirlemek gerekecektir (Aysever, 2006: 305-306).

Searle ironiyi özel olarak incelemez, yalnızca eğretilerlerle benzerlikleri ve farklılıkları bakımından ele alır. İroninin düz anlamı ve düz-olmayan anlamı birbirlerinden tamamen farklıdır. İronide de eğretilerde olduğu gibi söylenmek istenen şey, söylenen şey ile ilişkilidir, ama aynı değildir. Hatta ironi de söylenmek istenen şeyin söyleneni dışladığı da söylenebilir. İronilerde söylenmek istenilen şey, söylenilenin tam tersidir. Örneğin arkadaşıyla beraber can sıkıntısıyla oturan bir kimsenin “Ne kadar da eğleniyoruz” demesi, basit bir ironi örneği olarak kabul edilebilir (Aysever, 2006, 307).

Searle için asalak sözcelemlere dair bu çözümlemeler eksiksiz değildir. Zira asalak sözcelemlerin türlü yansımaları çeşitlilik gösterebilir. Hatta kimi alt ve üst

kültürlerde ironiye veya olağan sözcelemlere dair çeşitli bağlamlar ve dolayısıyla ipuçları oluşmuş olabilir. Ancak yine de bu çözümlemelerin asalak sözcelemlere dair kavrayışımızı pekiştirebileceğini belirtmek gerekir (Aysever, 2006: 308).

1.3. JACQUES DERRIDA

Jacques Derrida asalak sözcelemlere dair eleştirisini direkt söz edimleri üzerinden gerçekleştirmez. Derrida ilk önce Condillac ve Husserl'in kimi kavramları aracılığıyla *klasik iletim* (communication) kavramını eleştirir. Kendi deyimiyle bu kavramı yapıbozuma uğratar. Bunu ileti ve yazı ilişkisinden hareketle yapacaktır. İleti ve yazı arasındaki ilişkide Derrida klasik yazı kavramını yapıbozuma uğratarken, iletiyi de Austin'in söz edimleri çerçevesinde asalak sözcelemlere yönelik olarak eleştir (Aysever, 2006: 308).

Derrida, yazıya dair incelemesinde sözcelemlerin henüz okur ortada yokken oluşturulup dizildiğine işaret etmektedir. Böylelikle oluşturulmuş olan yazı, okur için oluşturulmuş olmasının yanında bir kalıcılığa sahip olacaktır. Yani bir konuşmaya göre yazının daha süregelen olduğunu söyleyebiliriz. Bunun yanında yazı oluşturulduktan sonra yazar, diğer bir deyişle “sözcelemlerin kaynağı” da ortadan kalkar. Yani yazı oluşturulurken ortada olmayan dinleyici-okuyucudur (ki bu haliyle okuyucu ideal bir bulunuşa sahiptir), ancak yazının ortaya konulduğu noktada ortada bulunuşu uzaklaşan yazar, yani sözcelemin kaynağıdır. Yani yazı yalnız alıcısının yokluğunda değil, göndericisinin yokluğunda da varlığını korur halde durmaktadır ve okunabilir (Aysever, 2006: 309-310).

Derrida'nın yazıya dair bu incelemesi, onu *tekrarlanabilirlik* (repeatability) ve *yinelenebilirlik* (iterability) kavramlarına götürür. Zira yazı oluşturulduğu noktada alıntılanabilir, başka bağlamlarda anılabilir ve tekrar kullanılabilir. Hatırlanacağı gibi Austin, tekrarlanan sözcelemleri, yalnız dillendirme (ve dolayısıyla seslendirme) edimi olarak değerlendirmektedir. İşte bu ilişki Derrida'nın asalak sözcelemlere dair bir eleştiride bulunmasına neden olmuştur.

Austin konuşma ve yazma ilişkisinde konuşmayı daha ayrıcalıklı bir iletişim aracı olarak ele almaktadır (Güneytepe, 2003: 149). Hatta Austin'in söz edimleri düşüncesini genellikle konuşma yolu sözcelemler aracılığıyla şekillendirdiği de

görülebilirdir. Bu durum edimlerin gerçekleştiği bağlamları sınırlı olarak ele almaya neden olmuştur. Austin konuşma bağlamlarını belirli ve kısıtlı olarak incelemiştir. Bu durum aynı zamanda Austin için sözcelemin kaynağını, yani konuşanı da bağlama dâhil etme gerekliliğini doğurmuştur. Yani bir edimin gerçekleştirilmesi için edimi gerçekleştirecek kişi ortada olmalıdır. Hatta bu yüzden Austin yazılı sözcelemlerin edimlerini gerçekleştirebilmeleri için imzanın gerekliliğine vurgu yapar (Austin, 2020: 91).

Derrida, Austin'in bağlam anlayışını yazıya dair çözümlemesi ile eleştirmektedir. Austin, Derrida'nın "yazıbirim" dediği şeyi dikkate almamıştır. Bu durum da Austin'in düşüncesinde kimi sorunların çıkmasına yol açmıştır. Austin'in yazıdan çok konuşmayı perspektifine alması, bağlamı keskin sınırlı olarak ele almasına neden olmuştur. Bağlam sanki edimin gerçekleştiği başı sonu belli bir süreç olarak konumlandırılmıştır. Böyle bir yaklaşım, edim gerçekleştirildikten sonra bağlamın kalıntıları veya saçılmalarını yok sayacaktır (Güneytepe, 2003: 153; Aysever, 2006: 312).

Ancak Austin kısıtlı olarak da ele alsa edimlerin gerçekleştirildiği bağlamlara yinelemeleri dâhil etmemiştir. Çünkü yukarıda değinildiği gibi Austin için yinelemeler, asalak sözcelemlerdir ve yalnızca *dillendirme* ediminde bulunabilirler.

Derrida'nın asalak sözcelemlere dair eleştirisi burada açık olarak belirmektedir: Hatırlanacaktır ki Austin'in söz edimleri düşüncesi sosyal uylaşımlar üzerinde temellenmiştir. Yani edimler, üzerinde mutabakatın olduğu şekil itibarıyla gerçekleştirilebilirler. Yani söz verme ediminde bulunacaksam, bu edimi sosyal uylaşımlar çerçevesinde kabul ettiğimiz yol ile gerçekleştirmem ve "Söz veriyorum" demem gerekecektir.

İşte Derrida Austin'in bu tutumundan hareket eder: Eğer bir edim gerçekleştirmek için sosyal uylaşımlara başvuruyorsak, sosyal uylaşımların bize öğütlediği kullanımı yinelediğimiz açıktır. Gerçekten de özür dileme edimini gerçekleştirmek için kimseler "Özür dilerim" veya "Üzgünüm" sözcelemlerini yinelemektedir.

Bu noktada Derrida'nın eleştirisi, asalak sözcelemlerin de bir edime sahip olduğu yönünde yorumlanmaktadır. Ancak şu açıktır ki Derrida'nın kazandırdığı asıl

farkındalık, asalak sözcelemeler ile olağan sözcelemeler arasındaki ayrımın o kadar da kesin olmadığıdır. Olağan sözcelemeler olarak belirlenen birçok sözcelem, asalak sözcelemelerin neredeyse karakteristiğini belirleyen yinelemeleri barındırdığı ortaya çıkmaktadır (Aysever, 2006: 313).

Bir evlenme ediminin gerçekleştirilme sürecini düşünelim. Bu süreçte söylenen sözler yineleme olarak değerlendirilebilir. Sorulan sorular, verilen cevaplar hatta süreç boyunca sergilenen fiziki hareketler bile bir yinelemedir. Edimin gerçekleştirilme süreci, sosyal uylaşımın belirlediği yönde olmaktadır. Edimlerin gerçekleştirilmesi süreci, sosyal uylaşımlardan bir nevi alıntılarla oluşmaktadır.

Yani aslında Austin'in düşüncesini üzerine inşa ettiği sosyal uylaşımlar perspektifi, tam da asalak ve olağan sözcelemelerin ayrımını önleyen bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Derrida'nın asalak sözcelemelere dair sunduğu farkındalık, söz edimleri düşüncesinin asalak sözcelemelerden münezzeh olarak ele alınmaması gerektiğine işaret etmektedir. Böylelikle gerçekten de sözcelem olarak sayılabilecek her şeyin bir edim sergileyebileceği sonucuna ulaşılır. Austin'in yaptığı ayrım ile edim sergileyebilenlerin yalnızca *olağan sözcelemeler* olduğunu belirterek, sınırlandırma yapmaya gerek kalmaz. Aslında bu yöllü bir sınırlandırma da özellikle yapılmamalıdır.

Belirtmek gerekir ki Grice'ın Searle'ün ve Derrida'nın söz edimlerine dair eleştirileri ve yorumları, söz edimleri teorisini temelinden değillmemektedir. Aksine bu okumalar sayesinde, Austin tarafından klasik hali ile ortaya konulan ve kimi ıskalanan noktalarıyla söz edimleri teorisi genişletilmekte ve geliştirilmektedir.

Örneğin Grice söz edimlerine *bireysel niyetlilik* ile bir perspektif kazandırmıştır. Özel olarak Searle'ün yaptığı ise neredeyse bir bakıma söz edimleri düşüncesini son haline ulaştırmaktır. Böylelikle söz edimlerine dair ayrımlar ve sınıflara karakteristik bir yapı kazandırılmıştır. Bunun yanında Derrida'nın eleştirileri söz edimleri teorisini yalnızca *olağan sözcelemeler* için geçerli olmaktan çıkarmıştır.

SONUÇ

Şüphesiz dil felsefesinin tarihine dair geniş bir inceleme, antik çağdan bu yana birçok filozofu ele almayı gerekli kılacaktır, ancak dil felsefesinin, en kaba tabiriyle, dile dair incelemeler ve dil teorileri olduğunu kabul edecek olursak, bunun teşekküllü halinin ilk olarak John L. Austin’de ortaya çıktığını kabul etmek gerekir.

Yirminci yüzyıla kadar ortaya çıkmış dil felsefeleri, “gerçek probleme vasıta ve hazırlık” olarak koşulmuştur (Cassirer, 2005: 100). Yirminci yüzyıl ve özel olarak analitik felsefe geleneğinde de bu tutum sürmüştür. Bu çalışmaların dili kavramak konusunda çok özgün fikirler sunduğu açıktır. Ancak bu dil felsefesi çalışmalarının ana hedefi dili açıklamak değildir. Dili açıklamaya yönelik, bütünlüklü bir dil teorisi oluşturan ilk filozof Austin’dir.

Yine de Austin’e kadar yirminci yüzyılda ve özel olarak analitik felsefe geleneğinde dil felsefesi çalışmalarında bir yoğunluk olduğu görülmektedir. Analitik felsefe geleneğinin ilk kuşak filozofları, dili mantık bakış açısıyla şekillendiriyordu. Bu kuşağın sahip olduğu pozitivist tutum, onları dünyayı açıklama idealine yönlendiriyordu. Dolayısıyla dilin metafizik karakterli tümcelerden arındırılması gerektiği öne sürülüyordu. Hatta bu kuşak için felsefenin görevi, metafizik karakterli tümceleri belirleyip, dilden arındırmak olmalıydı. Birinci kuşağın tümcelere yaklaşımı *doğrulanabilirlik* kavramı üzerinden gerçekleşmekteydi. Anlayışa göre tümceler doğru-yanlış değeri alabilir olmalıydı. Zira bu sayede dünya açıklanabilir olacaktı. Doğruluk ölçütü olmayan tümceler genellikle değersiz-anlamsız olarak nitelendirilmekteydi. Çünkü birinci kuşağın yaklaşımınca anlamın ölçütü doğruluk olarak belirlenmekteydi.

Birinci kuşak filozoflarının amacı dünyayı pozitivist bir tutumla açıklamaktır. Dolayısıyla dünya empirik olarak açıklanmalıdır. Dünyayı empirik olarak açıklamak ise empirik bilgilerin tasviri ile mümkündür. Dünyaya dair empirik bilgi, dünyanın bir betimlemesidir. O halde dünyayı doğa bilimlerinde amaçlanan kesinlikle açıklamak için dünyaya dair betimlemeler, anlamı değişmez bir yapıda sunulmalıdır. Tabii betimleme de dil aracılığıyla yapılabilir. Ancak empirik bilgi niteliği taşıyacak bir betimleme, gündelik dil aracılığıyla sunulduğunda kimi zorluklarla karşılaşmaktadır. Çünkü gündelik dilde anlama dair bir teşhis problemi vardır.

Gündelik dil, ifadeleriyle işaret ettiği anlama nasıl işaret ettiğini açıkça göstermemektedir. Dolayısıyla gündelik dilde ifade edilen tümcelerin anlamlarına dair bir karmaşıklık doğar. Örneğin tümceler çokanlamlı veya müphem olabilirler. Bu karmaşıklığa müsait olan bir zeminden hareketle dünyayı empirik olarak açıklamaya çalışmak, betimlemeleri kesin olarak işaret eden anlamlardan uzaklaştıracaktır. O halde bir betimlemenin hangi anlama işaret ettiğini kesin olarak belirlemeyi sağlayacak bir zemin hazırlanmalıdır. Birinci kuşak bunu, dili mantıkla sıkı bir ilişkiye koşarak sağlamayı hedeflemektedir. Zira mantık zemininden hareketle sunulan bilgiler, objektif bir anlama sahiptir ve değişiklik göstermezler. Bu yüzden de bağlamdan bağımsız bir anlama sahiptirler.

Yani birinci kuşak filozofları dünyayı açıklamaya çalışmakta, ancak bu yolda anlam problemleriyle karşılaşmaktalar. Karşılaşılan anlam problemleri ise anlam teorileri üretmekle giderilmeye çalışılmaktadır. Elbette bu teoriler, anlamın ifade edildiği dile dair de bir şeyler söylemektedir. Anlam teorileri, dili şekillendirmektedir. Dil öyle bir hale getirilmelidir ki anlama kesinlik kazandırmalıdır. Bu noktada dil, mantıksal bir yapıya sahip olmalıdır. Çünkü mantık, yapısı gereğince anlama kesin olarak işaret edebilmektedir.

Anlam teorilerinin dili şekillendirerek anlama dair açıklık sağlama amaçları, bizatihi dilin ne olduğu sorusunu cevapsız bırakıyordu. Üstelik dile dair bu şekillendirmeler güdümlüydü ve dilin bütününe uygulanabilir değildi. Yalnızca anlam problemlerini giderecek ölçüde dile mantıksal bir yapı kazandırılmaya çalışılıyordu. Dilin olduğu haliyle ne olduğu sorusu cevaplanmamaktaydı.

Birinci kuşağın anlam teorileri, anlama dair bir açıklık oluşturma ve böylelikle dünyayı empirik bilgilerle betimleme çabasındadır. Bu durum anlam teorilerinin temelinde epistemolojik bir kaygı üzerine kurulu olduğuna işaret etmektedir. Bu durum, yani birinci kuşak filozoflarının düşünceleri temelinde epistemolojik bir kaygı bulunması, dili başka yönleriyle incelemekten uzaklaşmaya neden olmuştur. Anlam teorileri, dili anlama açıklık kazandırma maksadıyla ele almakta ve şekillendirmektedir.

Analitik felsefe geleneğinde dil felsefeleri, Austin'e gelinceye kadar anlam teorileri perspektifinden şekillenmeye devam etmiştir. Dolayısıyla dile dair bütünlüklü bir inceleme ve bizatihi dilin kendisinin ne olduğu sorusu atlanmıştır. Austin ise dile dair bütünlüklü bir incelemeyi hedef alan söz edimleri teorisini sunmuştur. Söz edimleri teorisi dile dair bir farkındalık oluşturmaktadır.

Austin, birinci kuşağın yaklaşımını reddetmemektedir. Birinci kuşak dilin bildirimde bulunma yönüne yoğunlaşmıştır. Austin, bunun dil için önemli bir yön olduğunu, ancak dilin bundan ibaret bir şey olmadığını ileri sürmektedir. Austin, bu yönü de kapsayacak şekilde dile dair bütünlüklü bir açıklama sunar. Dil çok işlevli bir yapıya sahiptir ve işlevler, sözcelemlerin edimler sergilemesiyle gerçekleştirilmektedir (Austin, 2020).

Austin'in yarattığı farkındalık, bir şey söylemenin bir şey yapmak olduğudur. Kısaca ifade edilebilen bu farkındalık, dilin bütününe bir açıklık kazandırmaktadır. Söylenen herhangi bir şeyle aslında bir eylem sergilenmektedir. Söylenen şeylerle bir şeyler yapılmaktadır.

Metin boyunca verilen örnekler aracılığıyla görülmektedir ki dil çok işlevlidir. Dil selamlaşma, hal-hatır sorma, şiir yazma, şarkı söyleme, betimleme, kabul etme, reddetme, cayma, haklı-haksız bulma, övme ve daha birçok işleve sahiptir. Austin tüm bu işlevleri açıklığa kavuşturarak, tüm bu işlevlerin nasıl gerçekleştiğini açıklamaktadır. Dil, sözcelemlerinin edimde bulunması aracılığıyla bu işlevlerini gerçekleştirebilmektedir.

Tüm bunların yanında Austin, bu işlevleri gerçekleştirmemizi sağlayan görünmez kuralları da ortaya koymaktadır. Örnek olarak Metin Eloğlu'nun *Boynumun Borcu* şiirini ele alalım:⁶⁶

“Leman Hanım

Size bir şiir borcum vardı ya

İşte onu ödüyorum”

Bu şiiri, şiir yapan şey, bizatihi bunun söylemesidir. Tabii bunu hâlihazırda bir şairin yapıyor olması, edimi daha olanaklı kılarak gerçekleştirmiştir.

Hatırlanacağı gibi Austin *Söylemek ve Yapmak* eserinde sözcelemelerin edimde bulunmalarını sağlayan kuralları (A.1, A.2, B.1, B.2, Γ.1, Γ.2) serimlemektedir. Gerçekten de hâlihazırda şair olan bir kimsenin bu sözlerle bir şiir yazmış olması daha kabul edilesidir. Örneğin yazar olmayan bir kimse, *Ali'nin Hayatı* isimli bir roman yazdığını ve romanın “Ali erkenden ölmeseydi bu roman daha uzun olurdu” cümlesinden ibaret olduğunu iddia etsin. Onun bu cümlesini roman olarak kabul etmeye pek gönüllü çıkmayacaktır.

Aslında Austin'in dile dair bu bütünlüklü anlayışı, etrafımızı çevreleyen dile dair bir farkındalığa sahip olmamızı sağlamaktadır. Austin'in kuralları da hayatımıza sinmiş kurallardır. Örneğin arkadaşları arasındayken bir kimse, yoldan geçen bir köpeğe “Gel pisi pisi” demiş olsun. Büyük ihtimalle arkadaşları bu kimseye gülecek ve neden olarak da köpeklerin “pisi pisi” denilerek çağırılmadığı, bu çağırma tarzının kedilere yönelik olduğu gösterilecektir. Halbuki köpeğin “Pisi pisi” ve “Kuşu kuşu” sözcelemelerini ayırt edip, söz konusu kimseye o sırada buna göre tepki vereceğini söylemek zordur.

Bir köpeği “Gel bili bili” söcelemleriyle çağırmak dahi büyük ihtimalle köpek için takınılacak bir şey olmayacaktır. Ama insanlar için takınılası bir durum söz konusudur. Çünkü eğer bir köpek çağırmak istiyorsanız “Gel kuşu kuşu”, bir kedi çağırmak istiyorsanız “Gel pisi pisi”, bir tavuk çağırmak istiyorsanız “Gel bili bili” demeniz gerekir. İnsanlar arasında bu çağırışların bir kuralı vardır. Yani edimler

⁶⁶ Bu örnek, 2023 yazında bir derste Levent Kavas tarafından verilmiştir.

uylaşımsal olarak gerçekleştirilmelidir (A.1, A.2), köpeklerin umurlarında olmasa bile.⁶⁷

Austin'in sunduğu bu açıklık, dile dair bütünlüklü bir kavrayışa sahip olmamızı sağlamaktadır. Bu nedenlerle Austin'in söz edimleri teorisi, henüz kendisine kadarki zamanda ileri sürülmemiş bir dil teorisi olarak ortaya konulmaktadır. Birinci kuşak filozoflarının başka amaçlar uğruna dili ele alma yaklaşımı, Austin'de değişikliğe uğramış ve ana amaç dil olmuştur. Dolayısıyla görülmektedir ki Austin'in bu tutumu dil felsefesi tarihine bir perspektif kazandırmaktadır. Bunun yanında Austin'in dil teorisi perspektifi, kendisinden sonraki filozoflarca ve birçok alanda kullanılmıştır.

⁶⁷ Öte yandan Austin için bir köpeğe “Gel kuçu kuçu” demenin dahi başarılı olması şüphelidir. Çünkü gerçekleştirilecek edimin tarafları, işleme dâhil olabilmeliler. Köpek bu süreçte karşılık verebilir. Ancak köpeğin ne tür bir kavrayışla bu karşılığı verdiği tartışılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Aldemir, U. B. (2019). *Sonsöz: Mantıksal Pozitivizmi Aşmak* (Viyanalı Çevresi Program Yazıları içinde haz. Çev. H. T. Erkipçak). İstanbul. Pinhan Yay.
- Altınörs, A. (2014). *50 Soruda Dil Felsefesi*. İstanbul, Bilim ve Gelecek Kitaplığı.
- Altınörs, Atakan. (2001). *Anlam, Doğrulama ve Edimsellik*. İstanbul, Alfa Yayınları.
- Altuğ, T. (2008). *Dile Gelen Felsefe*. Yapı Kredi Yayınları.
- Austin, John L. (1979). *Philosophical Papers*, (Edt. J. O. Urmson ve G. J. Warnock). London, Oxford University Press.
- Austin, John L. (2001). *Edimsel-Saptayıcı*, (Çev. Atakan Altınörs, *Anlam, Doğrulama ve Edimsellik* içinde). İstanbul, Alfa Yayınları.
- Austin, John L. (2020). *Söylemek ve Yapmak*, (Çev. R. Levent Aysever). İstanbul, Metis Yayınları.
- Ayer, A. J. (1998). *Dil, Doğruluk ve Mantık*, (Çev. Vehbi Hacıkadıroğlu). İstanbul. Metis.
- Aygün, Ömer. (2016). *The Middle Included: Logos in Aristotle*. Northwestern University Press.
- Aysever, R. Levent. (1994). *Anlam Sorunu ve J.R. Searle'ün Çözümü*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi). H.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aysever, R. Levent. (2000). *Dil Felsefesi, Söz Edimleri Kuramı ve John R. Searle*, (Söz Edimleri (2000) içinde). Ankara, Ayraç Yayınevi.
- Aysever, R. Levent (2006). *Derrida ve Söz Edimleri Kuramı*, (Edt. Şeyda Öztürk – Zeynep Direk. Cogito, 47-48, *Derrida: Yaşamı Yeniden Düşünürken* içinde). İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- Aysever, R. Levent. (2020). *Sunuş*, (Söylemek ve Yapmak içinde). İstanbul, Metis Yayınları.
- Bach, K. (2019). *Grice*. (Der. Barry Lee, Çev. B. M. Zor. *Dil Felsefesi* içinde). Ankara, Fol Kitap, Ayrıntı Yayınları.

- Beaney, M. (2019). *Frege*. (Der. Barry Lee, Çev. M. Yıldırım. *Dil Felsefesi içinde*). Ankara, Fol Kitap, Ayrıntı Yayınları.
- Büyüktuncay, M. (2014). *Söz Edimleri Kuramı ve Edebiyat: Anlam, Bağlam ve Yinelenebilirlik*, International Journal of Language Academy, 2/1, ss. 93-105.
- Cameron, M., Hill, B. ve Stainton, R. J. (ed.). (2017). *Sourcebook in the History of Philosophy of Language: Primary Source Texts from the Pre-Socratics to Mill*. Springer.
- Cassirer, E. (2005). *Sembolik Formlar Felsefesi I Dil*, (Çev. Milay Köktürk). Ankara. Hece Yayınları.
- Cassirer, E. (2018). *Dil ve Mit*, (Çev. Onur Kuzgun). İstanbul. Pinhan Yayıncılık.
- Cevizci, A. (2002). *Paradigma Felsefe Sözlüğü*. İstanbul. Paradigma Yayınları.
- Condillac, E. B. (1992). *İnsan Bilgilerinin Kaynağı Üzerinde Deneme*, (Çev. Miraç Katırcıoğlu). İstanbul. Milli Eğitim Basımevi.
- Delecampagne, C. (2020). *20. Yüzyıl Felsefe Tarihi*, (Çev. Devrim Çetinkasap). İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Descartes, R. (1998). *Yöntem Üzerine Konuşma*, (Çev. Afşar Timuçin, Yüksel Timuçin). Cumhuriyet Yay.
- Frege, G. (2011). *Duyum ve Gönderge Üzerine*, (Joseph Salerno. Çev. Ayhan Dereko, *Frege'ye Dair içinde*), Ankara. Birleşik Kitabevi.
- Grice, H. P. (2022). *Mantık ve Konuşma*. Çev. Alper Yavuz. Possible: Felsefe Dergisi 11, no. 1: 70-87.
- Güneytepe, Abdülkadir. (2003). *J.R. Searle ve J. Derrida'da Anlam Sorunu: Olağan/Asalak Sözcelem Ayrımının Geçersizliği*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). H.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Hampshire, S. (2011). *J. L. Austin, 1911-1960*, (ed. K. T. Fann. *Symposium on JL Austin içinde*, 33-48). Routledge.
- Hobbes, T. (2018). *Leviathan*, (Çev. Semih Lim). İstanbul. Yapı Kredi Yayınları.

- Hornsby, J. (2006). *Speech acts and performatives*, (Ed. Lepore, E. ve Smith, B. C. *The Oxford Handbooks of Philosophy of Language* içinde, 661-673).
- Hoşgör, K. (2014). *Algının grameri: Ernst Cassirerin Sembolik Formlar Öğretisinde Zihin Fonksiyonları Olarak İfade, Temsil ve Anlam*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi.
- İnan, İ. (2013). *Dil Felsefesi*, (Edt. Demet Taşdelen). Eskişehir, Anadolu Üniversitesi.
- Laycock H. (2017) *John Stuart Mill (Sourcebook in the History of Philosophy of Language: Primary Source Texts from the Pre-Socratics to Mill*. İçinde Cameron, M., Hill, B. ve Stainton, R. J. (ed.))
- Lee, B. (2019). *Giriş*, (Der. Barry Lee, Çev. Mert Ak. *Dil Felsefesi* içinde). Ankara, Fol Kitap, Ayrıntı Yayınları.
- Levelt, W. J. (2013). *A history of Psycholinguistics: The pre-Chomskyan era*. Oxford University Press.
- Locke, John. (2013). *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*, (Çev. Vehbi Hacıkadiroğlu). İstanbul, Kabalcı Yayıncılık.
- Longworth, Guy. (2019). *Austin*, (Der. Barry Lee, Çev. Mert Ak. *Dil Felsefesi* içinde). Ankara, Fol Kitap, Ayrıntı Yayınları.
- Longworth, Guy. (2021). *John Langshaw Austin*. Stanford Encyclopedia of Philosophy, (05.10.2023'de erişildi). [John Langshaw Austin \(Stanford Encyclopedia of Philosophy\)](#)
- Menteş, M. (2018a). *Korkma Ben Varım*. İstanbul. İletişim Yay.
- Menteş, M. (2018b). *Antika Titanik*. İstanbul. April Yay.
- Özcan, Zeki. (2014). *Dil Felsefesi I: Mantıkçı Paradigma*. Bursa, Sentez Yayıncılık.
- Özcan, Zeki. (2016). *Dil Felsefesi II: Gündelik Dil Paradigması*. Bursa, Sentez Yayıncılık.
- Özcan, Zeki. (2020). *Dil Felsefesi IV: Austin'de Eylemsel Paradigma*. Bursa, Sentez Yayıncılık.

- Pears, D. (2011). *An Original Philosopher*, (Ed. K. T. Fann. *Symposium on JL Austin* içinde, 49-58). Routledge.
- Platon. (2010). *Kratylos*, (Çev. Teoman Aktürel, *Diyaloglar* içinde, 195-260). İstanbul, Remzi Kitabevi.
- Recanati, François. (2019). *Mantıkçı Pozitivizmden Gündelik Dilci Felsefeye: Pragmatikğin Doğuşu*, (Der. Çev. Atakan Altınörs. *Söz Edimleri* içinde). İstanbul, Bilge Kültür-Sanat.
- Ricoeur, P. (2019). *Söz Edimleri Teorisinin Genel Etik Teorisi Lehine Sonuçları*, (Der. Çev. Atakan Altınörs. *Söz Edimleri* içinde, 109-138). İstanbul, Bilge Kültür-Sanat.
- Rifat, M. (2020). *XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları – 1*. İstanbul. Yapı Kredi Yayınları.
- Rossi, Jean-Gérard. (2020). *Analitik Felsefe*, (Çev. Atakan Altınörs). İstanbul, Bilge Kültür-Sanat.
- Russell, B. (1905). *On denoting. Mind*, 14(56), 479-493.
- Sadock, J. (2005). *Speech Act*, (*The Handbook of Pragmatics* içinde). Malden, Oxford, Carlton, Blackwell Publishing.
- Salih, S. (2007). *On Judith butler and performativity*, (*A reader* içinde, 55-68.)
- Saussure, F. De. (1998). *Genel Dilbilim Dersleri*, (Çev. Berke Vardar). İstanbul, Multilingual.
- Sbisa, M. (2007). *How to Read Austin*, *Pragmatics*, 17:3 , ss. 461-473.
- Searle, John R. (1971). *Introduction*, (Edt. J. R. Searle. *The Philosophy of Language* içinde). London, Oxford University Press.
- Searle, John R. (2000). *Söz Edimleri*, (Çev. R. Levent Aysever). Ankara, Ayraç Yayınevi.
- Searle, John R. (2005). *Bilinç ve Dil*, (Çev. Muhittin Macit ve Cüneyt Özpilavcı). İstanbul, Litera Yayıncılık.

- Soysal, Ö. (2011). *Habermas ve Foucault: Evrenselcilik ve Öznellik Üzerine Bir Tartışma*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ege Üniversitesi.
- Şekerci, F. (2016) *John L. Austin'in Söz Edimleri Kuramı Hakkında Bir Değerlendirme*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Sakarya Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Taylor, K. A. (2019). *Russell*. (Der. Barry Lee, Çev. O. G. Birgül. *Dil Felsefesi* içinde). Ankara, Fol Kitap, Ayrıntı Yayınları.
- Thomas, C. (2017). *Presocratics and Sophists. (Sourcebook in the History of Philosophy of Language: Primary Source Texts from the Pre-Socratics to Mill*. İçinde Cameron, M., Hill, B. ve Stainton, R. J. (ed.))
- Tuna, S. (2011). *Söz Edimleri Kuramı Bağlamında Dil-Etik İlişkisi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Maltepe Üniversitesi.
- Ural, Ş. (2006). *Pozitivist Felsefe*. İstanbul, Say Yayınları.
- Urmson, J. O. (2011). *Austin's Philosophy*. (ed. K. T. Fann. *Symposium on JL Austin* içinde, 22-32). Routledge.
- Warnock, G. J. (2010). *J. L. Austin: The Arguments of The Philosophers*. Routledge
- Werner, A. (2011). *Preface: Traces of Bühler's Semiotic Legacy in Modern Linguistics. Theory of Language: The Representational Function of Language*, Translated by Donald Fraser Goodwin içinde, XIII-XLVII.. Amsterdam: John Benjamins.
- Wittgenstein, Ludwig. (2020a). *Felsefi Soruşturmalar*, (Çev. Haluk Barışcan). İstanbul, Metis Yayınları.
- Wittgenstein, Ludwig. (2020b). *Tractatus Logico-Philosophicus*, (Çev. Oruç Aruoba). İstanbul, Metis Yayınları.
- Woozley, A. D. (2013). *Giriş*, (Çev. Vehbi Hacıkadiroğlu, *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme* içinde). İstanbul, Kabalcı Yayıncılık.
- Zahavi, D. (2018). *Husserl'in Fenomenolojisi*, (Çev. Seçim Bayazit). Ankara. Say Yayınları.